

Ó, KEDVES KOLOZSVÁR! ...

ÍRTA:
NAGY PÉTER

REMENYIK SÁNDOR BEVEZETŐ SORAIVAL.

TÓTH ISTVÁN FESTŐMŰVÉSZ RAJZAIVAL.

LUDWIG VOGGENREITER VERLAG
MAGYAR OSZTÁLY BERLIN
1926.

*E könyvben előforduló rajzok részint természet után,
részint egykorú képek nyomán készültek.*

*Minerva Irodalmi és Könyvnyomdai Műintézet F.-T.
Cluj – Kolozsvár.*

BEVEZETŐ SOROK.

E könyv szerzője: Erdély magyarságának tragikus évek útvesztőjében sokáig vezére – engem tisztelt meg azzal a kéréssel, hogy néhány bevezető sort írjak jelen munkája elé.

Szívem egész melegével teszek eleget a megtisztelő kérésnek, nem azért, mintha az itt következő írásoknak szükségük volna bármilyen előszóra, hanem azért, mert írójukkal mélyen egynek érzem magamat abban a végzetes, szép és szomorú szerelemben, mely ennek a könyvnek életet adott.

Ez a szerelem a szülőföld szerelme: nekünk „hazát cserélteknek” egyetlen elvitathatatlan, legitim szerelmünk. Ezek az írások halkszavú, férfiasan szerelmes, de erős és komoly szerelmi vallomások egy város lelkéhez. Egy város, Kolozsvár lelke, bontakozik ki belőlük, az a különös lélek, mely egy-két évtized alatt magáévá, szellemi szülöttjévé tudja tenni azt is, kinek bölcsője más tájon ringott.

Íme, egy ember, ki a közélet ezer gondja közt rövid pihenő gyanánt végig megy a Városon, melyet mi kolozsváriak szívünkben nagy betűvel írunk, mint ahogy Urbs-nak írták a rómaiak az el nem múltó Várost. Végigmegy és megérinti lelkével a köveket, visszaadva nekik az életet, amit ők adtak neki. Sze-

rető símogatása alatt megelevenednek az utcák, terek, templomok, a folyó hídjai, a régi házak, kertek, a múlt, amelyre a jelen épült, s a történelem vastag bástyafalainak maradványai, amelyek csendes szívóssággal ékelődnek itt-ott a modern háztömbök közé. Az anachronizmus mélasága és a tradíció fensége lebeg e képeken, hol borong, hol meg dereng rajtuk. Teljes derűt talán csak akkor nyer a Város képe, mikor a környező hegyes-dombos vidék, az erdő szűzi nyugalma ad neki perspektívát. Nincs olyan kedves hely Kolozsvár környékén, mely intim titkait meg ne súgta volna e magányos vándornak.

Mi hát a jelentősége ennek a kis könyvnek? Az, hogy élő, zengő emlékkövet, muzsikáló szobrot állít egy városnak. Ezt a követ keserű és fáradt szívvel sírkőnek is kifaraghatta volna mestere. Mégis úgy faragta, hogy győzedelmi jel, istenszobrot hordozó obeliszk lett belőle. Ismerősöknek és barátoknak boldog magukra-ismerés, idegeneknek is megható sejtetem, közömbösöknek is titokzatos szimbólum.

Hiszen minden léleknek van valahol a mélyben egy dédelgetett, megsiratott, eltemetett, feltámasztott ezerszer visszaálmodott „Kolozsvár”-ja.

Kolozsvár, 1926. február havában.

REMENYIK SÁNDOR.

ELŐSZÓ.

Ezek az írások a soha sem várt, hirtelen, szaggató fájdalmú változás első idejében születtek. Amikor összeomlott mindenünk, elveszett minden, minden értékünk s lehanyatlottunk mi magunk is lélekvesztetten, halálos csüggedésben.

Ez az idő ma már a múlté s vele együtt a múltéi ezek az írások is. Nem volt egyéb céljuk, mint a még régebbi múlt felidézésével biztatást adni a csüggedt, elesett jelennek – a jövőre. Ha csak néhány leieknél közel jutottak a célhoz, abban is volt érdemük – akkor.

Ez az idő ma már a múlté. Az erdélyi magyarság már ráésmélt magára, már megtalálta önmagát s mind biztosabban halad új élete útjain. Néha-néha meginog még, de hiszen új utón jár, melyen magának kell csapást vernie: a kisebbségi élet útjain.

Hogy kötetben kerüljenek a magyar közönség elé ezek a rövid felsóhajtásnak szánt írások, az nem az én gondolatom volt. Sokfelől ostromoltak miatta s tisztára véletlen, hogy egyáltalában megjelenhetnek. Én magam nem, de kedves kezek összegyűjtötték valamennyit s a közel háromszáz cikk közül *Remenyik Sándor* volt olyan jó, hogy kiválogatta és elrendezte a megjelenésre méltónak ítéltet. Nagyon köszönöm ezt Neki is és a gyűjtőnek is.

A régi Kolozsvárról adott képek különben nem tartanak igényt a történelmi hitelességre. Egyszerűen egy kolozsvári származású és Kolozsvárt élt polgár mondja el a város külső képéről azokat a dolgokat, amelyeket hagyományként átvett s részben ő maga átélt. De talán így is bennük van a város hangulata és belső képe s így talán meg lehet érezni általuk a régi, egyszerű, kisvárosi, boldog Kolozsvárt.

Ezért lehet valami értékük ezeknek az egyszerű írásoknak. Hiszen a jelennek, a jövőnek legerősebb, egyetlen alapja a múlt. Az az anyaföld, mely Anteusba új és új erőt sugároz s melytől elszakadnunk nem lehet és nem szabad soha.

1925. november hó.

NAGY PÉTER.

EMLÉKEK.

Ezernyi-ezer egyéni megfigyelés, önálló benyomás, független hangulat, átélt érzés, kipattant gondolat, megküzdött harc, szabad cselekvés kiirthatatlanul beágyazott apró fényképe az agyvelő milliárd sejtjében, a tudás tanult, az érzés ösztönös kincsei mellett ez az ember valódi lénye, igazi Én-je.

A tudás tanulás eredménye. Nagy átlagban azonos egy korszak valamennyi tanultnak mondott emberénél.

Az ösztön az állati létei halvány, egyre jobban lankadó erejű maradványa. Ember-voltod folylán azonos alapú és azonos hatású minden veled nagy átlagban közös fejlődési fokon álló embertársadnál.

Abban azonban, hogy Reád, a magad legbelőbb mivoltára, milyen külső okok hatnak olyan mélyen, olyan ellenállhatatlanul, hogy hatásuk nem marad csupán átmeneti, hanem soha meg nem fejthető módon, a lelked és épen a Te lelked legbensőbb törvényeit követve, emlékké alakulnak s ebben az alakjukban megmaradnak végig, örökre, mindhalálig: – abban nincs része tudásodnak, nincs része ösztöneidnek, még akaratodnak sem, mert tudáson, ösztönön, akaraton túl magad előtt is ismeretlen és ismeretlenül maradó erőid dolgoznak abban.

Épen ezért legnagyobb kincsed: emlékeid. És legegyénibb kincsed. Másnak hozzáférhetetlen, másnak érthetetlen, sőt másnak, – ha oktalanul is, – nevetséges. Neked azonban szentség, amely úgy is hat, mint szentség. Ha feléled valamelyik, – pedig

milyen kevés kell ahhoz, hogy feléledjen, elég egy hang, egy szó, egy verssor, egy pillantás, egy illat, egy íz, – szemvillanás alatt áhítat fog el, szentegyházban érzi magát lelked és szolgál szentségének meghajtott fővel, gőg nélkül, hálás szívvel, tiszta benső örömmel, korlátlan szabadsággal. És emlékké válik – drága felemelő emlékké – maga az ilyen emlékezés is.

Ezért szeressétek emlékeiteket. Szeressétek mindenk felett, őrizzétek és ápoljátok és engedjétek lelketekre hatni korlátlanul.

Mert csak ő általuk, mert csak ő bennük éltek igazán és ők lesznek fiaitok legdrágább öröksége is.

RÉGI KOLOZSVÁRI ELNEVEZÉSEK.

Harminc éve már, hogy Kolozsvár – kisvárosi jellegét levetközve – gyorsabb, erősebb fejlődésnek indult. Ezalatt a harminc év alatt régi szász lakosságának maradványai is teljesen beolvadtak a magyarságba. Törzs-lakossága megkétszereződött, tízannyira nőtt átmenő lakossága: a diákság, s átforgalmódott a város külső képe is, megtartva mindig általános körvonalait, aminthogy népessége is híven őrzi a régi kolozsvári műveltséget s a régi hagyományokat.

Mégis, sok ment veszendőbe a régi kolozsvári dolgokból s kezd feledésbe menni az emléküik is. Öregek, akik felnőtt korban érték ezeket, már alig élnek közöttünk. Mi is, kik – tegnap – gyermekekül értük, lefelé haladunk már az élet útján. Ezért, hogy végkép veszendőbe ne menjenek, leírjuk a régi elnevezéseket, úgy, amint hallottuk. Ha valamiben hibázunk, ha elhagyunk valamit, igazítsák, pótolják, akik többet tartottak emlékezetben.

*

Vár. Az öregek, amikor a belvárosba mentek, azt mondták: megyek a *várba*. A vár határai ma is jól felismerhetők: a Malomárok, a Bethlen-utca, a Petőfi-utca, a Majális-utca alsórése, a Páris-utca s a Sétajér-utca.

Óvár. A várnak a »Sétatér-utca, a Malomárok, a Wesselényi-utca s a Szentlélek-utca által határolt része.

Statua. A Ferenc császár 1817-iki látogatásának emlékére emelt kőoszlop. Eredeti helye a Főtéren volt, a Biró, hajdan Wolff-patikával szemben. A Mátyás-szobor felállítására idején a Karolina-térre vitték át. Most is ott áll.

Fröhlich sikátor.

Várta. A Főtéren volt a Szent Mihály-székesegyháztól délnyugatra. Rendes katonai őrség helye. A nyolcvanas évek közepén bontották le.

Szathrnári-ház. Az Erdélyi Bank székháza. Előbb a Szathmári-családé volt, az utolsó kolozsvári ezüstműves családé. Báthory-háznak is hívták, mert – a különben megcáfolt – hagyomány szerint ennek az ablakából nézte végig Báthory Zsigmond a Báthory Boldizsár és társai lefejezését. Rázsaháznak is hívták régen, mert valamikor rázsaszövet módjára kockásán volt tarkára festve. Ilyen rázsaház az Óvárban is volt a Karolina-tér északi során.

Nagy lábasház, kis lábasház. Mind a kettőnek

a gyalogjáróra kirúgó, kőlábakon nyugvó „áltánya” volt: az egyiké kisebb és nyílt, a másiké nagyobb, boltozott és ablakos. A kislábasház a Főtér keleti oldalán állott. Körülbelül ott, ahol ma a Szentegyház-utca torkollik a Főtérbe. A másik a Főtér északi oldalán. Ma a református egyházközségé

Fiskus szegeietje. A Központi-szálloda sarka.

Két ágyú. Híres szállóhely. Cellengők és zsebmetszők tanyája. Ma a Tanítók Háza van a helyén.

Sáncalja.

Törökfő. Kertes kocsmá az igazságügyi-palota Honvéd-utcai oldalán. Itt voltak vasárnap a székelytáncok.

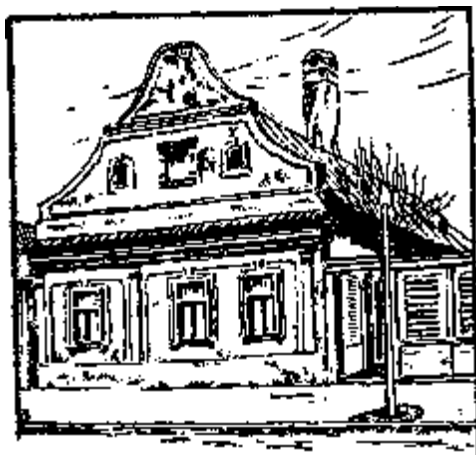
Ecce homo-sikátor. A Bethlen-utcának a Deák Ferenc-utcától jobbra eső része. A Szénási-házon ma is látható Krisztus-szobortól nyerte a nevét.

Talpas-kut. A Karolina-tér északi oldala előtt. Igen jó vize volt.

Filker-sikátor. A mai Fadrusz János-utca. A Filker-család – ma egészen beépített – kertjéről.

Petró szegeletje. Az a hely, ahol a Petró-féle jónevű üzlet volt. Ma a Babcsák Gerő üzlete van a helyén a Monostori-út s a Múzeum-utca sarkán.

Az arany kakas. Egy kis örmény kereskedő: a „Kakas” Medgyesi boltja. A cégére volt az arany kakas. Előbb a Monostori-út s a Sétatér-utca külső sarkán volt, utóbb a Sétatér-utcában, az osztrák-magyar bank által utóbb átépített telken. A boltról

Facsaros kémény.

és gazdájáról egész sereg mulatságos történet járta, költött is, igaz is.

Újvilág. Híres nyári mulató-hely a Diana-fürdő épületében. Ma a Dalkör-mozgó van a helyén.

Fröhlich-sikátor. Az a keskeny utca, amely a a Főtér nyugati oldalán, a mai Nagy Gábor-féle ház alatt a Kismester-utcába vezet. A ház régi gazdája:

Fröhlich Frigyes ajándékozta a városnak. Innen a neve.

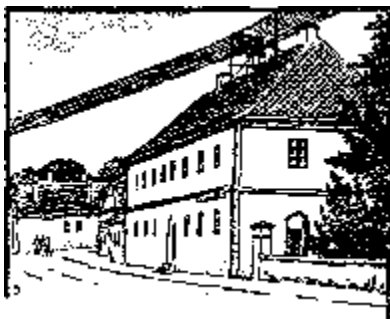
Rhédey-ház. Az a hatalmas kétemeletes ház, mely a Főtér és a Jókai-utca sarkán van. Ennek a helyén állott hajdan Székely Lászlónak, Apafi Mihály postamesterének háza. Székely Lászlónak egy menekült bojáránny volt a felesége, Bulcsesdi Sára. A régi házon volt emléktábla a ház udvari részébe falazva ma is látható.

Jósika-ház. Az előbbinek tőszomszédja a Főtér nyugati során. Ma az egyetlen lábas ház. Azért nevezték a tulajdonosáról mégis Jósika-háznak, mert építése idején már volt a Főtéren két lábas ház.

Quárta-ház. A róm. kath. egyházközség háza Wesselényi-utca 5. sz. alatt. Hajdan a kolozsvári plébános jövedelmének tizede a püspököt illette. Az elszámolást ebben a házban végezték. Ez adhatta nevét. 1924-ben lebontották. Aranyos Mária szobrát a plébánia épület udvari felében láthatjuk.

Sáncalja. A Fellegvár alja a sétatéri hídtól a nagymalomig. A Fellegvár erősítése alján húzódott el. Innen a neve.

Szén utca teteje. A mai Holdvilág-utca és környéke. A régi Felsőszén-utca (Trefort-utca) tetejénél

Monostori vám.

fekszik ez a városrész, ezért kapta ezt a gyűjtőnevet. Melléknévi alakjában a „sáncaljai” szóval együtt épen nem volt díszítő-jelző. Inkább bíróságnál való feljelentésre alkalmas.

Facsaros-kémény. A Külmonostor-utcában a déli soron egyik háznak (talán a 131. sz. alattinak) kőműves fufanggal csavarttá formált kéménye van. Ez külön helymegjelölésül is szolgált.

Vám. A város minden bejárójánál volt vám. A tulajdonképeni vám azonban, amelyet csak így neveztek, a monostori vám volt, a Külmonostor-utca végén, mindjárt a Cigány-patak kőhídján túl. Amikor

Monostort a városhoz csatolták, a vám tovább került, de a hely elnevezése megmaradt.

Táborhely. Tágas térség a fenesi országút és a Szamos közöti, a Kálvárián túl eső fensíkon. II. Rákóczi György táborozott itt a végzetes fenesi csata előtt.

Kőkép. Idomtalan kőoszlop a Monostorról Szász-fenesre vezető országút jobboldalán, azon a helyen, ahol állítólag II. Rákóczi György megsebesült a lengyelországi kalandja miatt rászabadított török hadak ellen vívott csatájában. E csata különben nem itt, hanem Fenes és Gyalu között folyt le. A gyászos esetet tudató feliratos kőlap felett primitív feszület van a kőbe faragva. Ettől kapta nevét az oszlop.

Gorbó-hegye. Idomtalan nagy kopasz hegy a fenesi út baloldalán, a monostori erdő és a Leányvár között. Keleti oldalán folyik ki a Szent-János patakjával egyesült Gorbó-pataka. E mellett s ugyancsak az út baloldalán van a:

Zöld sapka. Régen nagyon látogatott csárda, ajtaja felett fából készült posta-kocsis sapkával. Volt Veres *sapka* is, a gyalui és magyarlónai út találkozása szögében.

Németek pallója. Keskeny fedett gyaloghíd a Malom-utcáról a Sáncajára. Erdélynek nagy fejedelemséggé szervezése után építették a Fellegvárhoz a császári hadak, tehát a „németek.”

Stadler-kert. Nyári mulató a Sétatér-utcáról a Patak-utcai átjáró telken. Ma a Triska-ház van helyén. Patak-utcai részén jóvizü szivárványos kút volt.

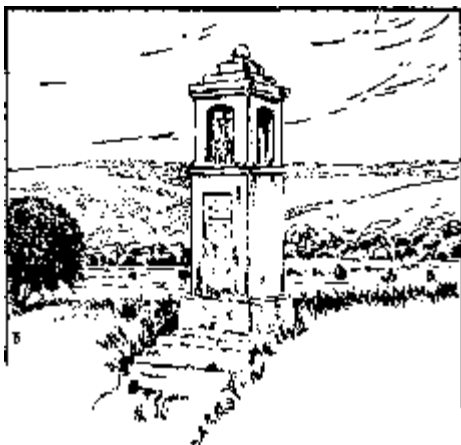
Bánffy-kert. A régi állami leánygimnázium egész telke volt a Bánffy-kert, benne emeletes barokk-kastély, a Fürdő-utcai oldalán egy kis tó, a Sétatér felőli oldalon gyönyörű égerfasor ajján bőven folyó, jóvizü csorgó: a tónak a kavicsos átalagon átszűrődött, jéghidegre hűlt vize.

Libucgát. A Kiszamosból rekesztette a vizet a Libucgáti szép komálom keskeny árkába a Fadrusz János- (Gyár) utcánál. Alatta a partot a Linczeg-utcaiig libucgáti-utcának nevezték.

Kakasváros. A városnak az a része, mely a vasúti pályatest és a Szamos közötti területre épült.

Cigánysor. A Tanítók-háza, a Feleki-út, az Attila-utca s a feleki hegy lába közt elterülő városrész. Szűk utcáiban nagyobbára cigányok laknak.

Három lilium. Beálló hely s falusiak lebuja azon a területen, melyen ma a református theologiai fakultás áll.

Kőkép.

Veres Kereszt. A gyaluvidéki vásárosok beálló helye, elég jó korcsmával és hajdan kuglizóval, a megyeházával szemben.

Reuter-kert. A Petőfi-utcában nyári mulatóhely és kuglizó. Ma kétemeletes palota van a helyén.

Szegedi-kert. Ugyancsak nyári mulató és kuglizó a Monostori-ut 55. szám alatti telken.

Bornyumál. A mai Rákóczi-hegy. A sétatéri nagy hídtól a monostori határ kezdetéig terjedő szőlőhegy.

Isztina. A gazdasági akadémia hőjai juhászata. Mellette jóvízü forrás van. Ezért kedvelt kiránduló hely.

íme, hamarjában összeszedve egy néhány régi, csaknem elfelejtett helyi elnevezés. Van több is, de mutatóban ez is elég.

*

Külön kell még néhány szót szólnunk az utcanevekről, melyeket hűség okából régi alakjukban használunk.

Idegennek furcsa a sok „Bel-, Kül” elnevezés, pedig valójában nemcsak érthető, hanem logikus is.

Kolozsvár bekerített város volt, Vár, de később a falain kívül eső, tehát külső területeire is építkeztek. Ez az építkezés szükségszerűen igazodott a belső terület már adott elrendezéséhez. Az ott levő, belső utcák kunt folytatódtak s természetesen nevük is az lett, mint a belsőké, elhelyezésükre való megfelelő utalással. így: Monostor-utca = Belső- Külső-Monostor-utca, Közép-utca = Belső- Külső-Közép- (utóbb Deák Ferenc és Honvéd) utca, Magyar-utca = Belső- Külső- Magyar (utóbb Kossuth Lajos és Magyar) utca, Szén (helyesen: szín) utca – Belső-Külső szén (utóbb Jókai s Majális) utca (utóbbi csak a Petőfi utcáig eső szakaszában), Torda-utca = Belső- Külső-Torda (utóbb Egyetem és Petőfi) utca. (A Belső és Külső azután Bel- és Kül-re rövidült s ez már furcsán hangzott az idegenek előtt. Nem is ok nélkül.) A Szín-utcák környékén nyílt újabb utcák is ezt a nevet vették fel, még pedig elhelyezkedésük szerint. A hegyremenő lett Felső-, a hegy alján húzódó Alsó szén (utóbb Trefort és Mikó) utca.

Még ismerni kell a Híd-utcát (utóbb Wesselényi-utca), a Nagy-utcát (utóbb Ferenc-József-út), s a Nép-, utóbb Bem-utcát.

Trencsin-tér volt a Hunyadi-tér régi neve. A várnak arra néző oldalát pedig trencsini várnak, helyi kiejtéssel trencsivárnak hívták.

Ezeknek az ismerete szintén hozzátartozik a régi Kolozsvár ismeretéhez s ezért érdemes a feljegyzésre.

KÖVEK.

Azt hinnéd: a kő holt dolog, élettelen. Pedig él. Nemcsak él. Beszél is.

Künn, a szabad természetben, ebben a nagy, igazi szabadságban, amelyet legfeljebb beszennyez az emberi kéz, de megsemmisíteni nem bír, itt elbeszéli a kő, – legyen az szilárd gránit, fehér mészkő vagy puha alabástrom, – elbeszéli a föld történetét. A föld igaz történetét, melyben az ember minden hiúságával, minden önzetlenségével, minden kicsinységével, minden nagyságával, minden aljasságával, minden nemességével együtt csak féreg. Nem különb, de nem is alábbvaló bármely más földi féregnél.

Benn, az emberek társas lakóhelyein, ott is beszél a kő. De ott már nem önmaga, hanem általa az ember, aki megmunkálta. Es így tanúja, meg nem vesztegethető, igazmondója emberi múltaknak, emberi cselekvéseknek, akár az őskor kínos idejéből, akár az emberi élet magasabb fejlődési korából.

Így Kolozsvárt is végig lehet kísérni az emberiség fejlődését a beszélő kövek tanúskodása alapján. A régmúlt időkre vonatkozó ilyen maradandó bizonyosságokat megtalálod az Erdélyi Múzeum Egylet régiségtárában s találsz ott avatott tudóst is, ki jelentésüket megmagyarázza.

De találsz a városban beszélő köveket mindeütt: régi házak ablakpárkányain, kapufélfáin, templomok falába beépítve, a várfalak maradványain, a Bethlen-bástyán, a városháza lépcsőházában, kapuk boltívén, bolthajtások záróköveként ajtó-ablakkeretek

díszül, a temetők elhagyott zugaiban s künn a határon, rombadúlt épületek maradványai között. Sok közülök rég kihalt nagy családok híres címereit őrzi. Másokban ma már nem ismert, régi mesterek emléke van megörökítve. Sok díszül szolgált. Sok erősségül. De valamennyi egyet bizonyít, egy dologról beszél: arról az erős, önmagától fejlett, soha meg nem szakadt folytonos művelődésről, amelynek ez a nemes

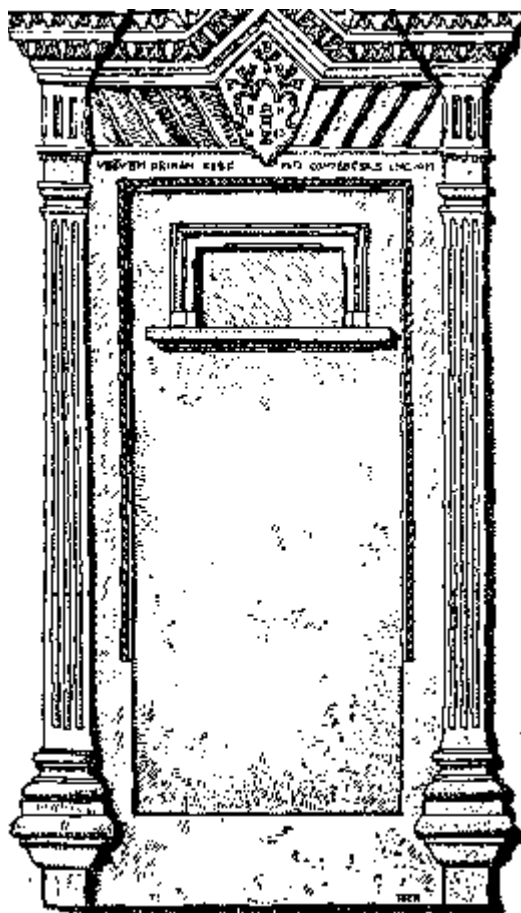

Bethlen bástya.

magyar város volt a színtere. Ez volt az oka annak is, hogy ha egy-egy ilyen, beszélő kövekkel felékesített régi ház, régi bástya elaggottsága folytán halálnak adatott át, ezek az emlékkövek nem mentek veszendőbe. Féltő gonddal szedték össze őket s beépítették – olykor többször is egymásután – azokba az új épületekbe, amelyek a régiék nyomába léptek.

Innen van hogy sokszor a legmodernebb épületekben is találsz rád intő ilyen régi emléket, amik a múlt hagyományait őrzik. Lehet, meg is döbbensz láttukon. Megdöbbensz, mert érzed, hogy ők hívebbek a múlthoz s ezért érdekesebbek a jövőre, mint te.

Ezért légy hű a múlthoz. Az szüli a boldog jövődöt.

Faragott kő 1643-ból
(Wesselényi Miklós-utca 14. sz. kapualjba beépítve).

FALAK.

A régi várfalak. Mohos, ócska kövek csipkézett sora – itt-ott hatalmas, zord bástyává szélesedve – patinás foglalatként szorítja be a belváros drágakövét.

Még megláthatod maradványaikat a Malomárokmentén, a Trencsin-téren, a Torda-utca sarkán, a Fogoly-utca hosszában, a Majális-utca keleti ház-sorának belső végében. Megláthatod a bástyákat is:

A hídkapu külvárosi oldala.

a Petőfi- és Majális-utcák sarkán (ennek belső felén,, a Fogoly-utca behajlásában most is megvan a nehéz vaspántos kapu), a Lyceum-nyomda udvarán s végül a református kollégium mellett teljes épségében a

kemény, mogorva, erős Bethlen-bástyát, amelyet a szabómesterek védelmeztek hajdanán. Mellette még hosszú vonalon ép a fal, megvannak lőrései, megvan a lőrések alján húzódó keskeny járó, amely módot adott arra, hogy bástyától-bástyáig a fal minden pontját magáról a falról lehessen védelmezni.

Fogoly-utcai várfal.

A múlt században megvoltak még a kapuk is. Számszerint öt: Híd-kapu, Magyar-,kapu, Közép-kapu, Torda-kapu és Monostor-kapu. Útjában állottak a város fejlődésének, a növekvő forgalomnak s ahelyett, hogy oly módot igyekeztek volna találni, mely a múlt hagyományainak vérrel-könnyel-diadallal százszorosán megszentelt őrzőit megkímélte volna, lebontották őket. Legutoljára a múlt század hetvenes éveiben a Híd kaput. Emlékük élt még egy ideig a szóhasználatban, mint helymegjelölés. De ma már eltűnt az is. Nagyon alapos vizsgálat után lehet meg-

kapni a várkapuk helyét, de csak a Monostor- és Híd-kapukét. És ezeket is csak az bírja megkapni, aki tudja, hogy voltak és tudja, hol voltak.

A kapuk címeres kövei azonban megvannak a tanácsház lépcsőházának falában s megvan a tanácsház tanácskozó-termében a kapuk képe is.

De megvannak a falak. A régi várfalak. A kultúra, a szabadság védelmére súlyos időkben,, nehéz fáradsággal, igaz önfeláldozással épített falak. És ezek meg is fognak maradni... Nagy rombolás nélkül nem lehet eltüntetni őket. Össze-vissza vannak építve házakkal, palotákkal, kunyhókkal. Aminthogy Kolozsvár története is át van szöve a polgárok, a földművesek, a főurak egycélra összefutó következetes munkájának emlékeivel. Ezeknek az emlékeknek megőrzői a falak. És intő, figyelmeztető példa – már látjuk is: teljes eredménnyel – az egycélra összefogó következetes munkára.

UTCÁK.

Két sor ház, kociút, gyalogjárók: ez az utca, gondolod, és végig méssz rajta figyelmetlenül, közömbösen. Pedig lelkük, eleven életük van az utcáknak is. Meg is talárod, csak nézd őket figyelmesen. Menj

Óvári rész.

el – ó, ne a hivalkodó főutakra – menj el csak például az Óvárba. Kurta, keskeny, takaros utcácskák, barátságos polgári házakkal, melyek közé csak elvértve vegyül egy-egy nemesi kúria, öreg templom,

hatalmas kolostor, gyönyörűen faragott kőablakfél-fákkal, ódon főúri kriptával, keskeny, szűkmellű kis tér s itt-ott mohos várfalak maradványai. Kerülhetnél ide bármily messziről, bármily idegen hazából, ha szemed van, ha érzéked van, első pillantásra tisztában vagy vele, hogy ősi városban vagy. Olyanban, amely ezredévek titkait őrzi falai közt.

Vagy menj el a belváros egyéb részeibe, még mindig kerülve a főutcákat. Menj el a Szappan-utcák felé, vagy a Vár-utca környékére. Megkapod itt is az örökéletre szánt s ma már csak kegyeletből fentartott várfalakat. Találsz itt is keskeny, takaros utcácskákat, barátságos polgári házakkal, de valahogy egyszerűbbeknek, kevésbé aggoknak érzed őket, amint-hogy ezek a részek később épültek az Óvár mellé s abban az időben, mikor az egész város – akkor még Coloswar – a várfalakon belül volt, a kisebb iparosok, a szegény polgárok ezekben a részekben laktak.

Ha aztán kellően elteltél ezeknek a szűk utcáknak múltat idéző hangulatával, akkor vedd sorra a belváros főutcáit. Hat van ilyen, a legrégebb krónikákban is egyforma névvel nevezett: Magyar-, Közép-, Farkas-, Torda-, Monostor- és Híd. Széles, tágas valamennyi; jómódú polgárok, polgárjogot nyert főurak díszes, szilárd házaival telt. Az utcák, a házak meg nem cáfolható bizonyosságai a város lakói büszke öntudatának és a város emelésére törő következetes munkájának. Mert a főutcák – a Farkas utca kivételével – mind a város szívére mutatnak, a Főtérre, annak hatalmas négyszögére s a közepén magyar polgárok, magyar királyok buzgóságából épült fenséges székesegyházra. Főtér, Szent Mihály-templom: kereszt a koronán, koszorú menyasszony homlokán, méltó beváltása annak az ígéretnek, amit az utcák adtak. Mindig megmaradó jelei magas műveltségre való sikeres törekvésnek, aminek első harcosa volt a Farkas-utca, bár külső dicsőségének nem részese.

A külvárosok – a hóstádok, mint hajdan nevezték – utcái a Belváros főutcáihoz csatlakoznak. Egyszerűbbek talán ezeknél, de azok hangulata kiterjed rájuk is. Nézd meg a Külmonostor-utca ívbe hajló vonalát, nézd meg úri házait, mindjárt tisztában vagy lakóival. Aminthogy a Külmagyar-, Külközép-utca képe is azt mutatja, ami benne van: a rendes, szorgalmas városi földműves lelkét. Ha pedig

Kismester-utca.

nem sajnálsz a fáradságot és felmászol a Holdvilág-utcába, a sok különféle és mégis összhangzó házacskák nyilván tudomásodra adja, hogy maga fejével gondolkozó, maga kezével dolgozó kispolgár építette a maga kedvére.

Járd be így figyelmesen az egész várost. Mindenütt megkapod a lelkét, ami letörölhetetlen jegye. Ez a lélek, a te lelked.

Veled hal, vagy veled él.

FŐTÉR.

Fejedelmi város fejedelmi középpontja. Az még ma is. Ma, mikor régi emlékei már nagyon megfogyatkoztak. Hol vannak a lábasházak? Jóformán emlékük is elveszett már. Pedig híres díszítője volt a kincses város főterének mind a kettő. Hol van a rázsaház? Ez a híres-neves régi ház, tulajdonképpen Wohlfahrt István, majd a perzsa követté lett Kakas István háza, amit Báthory-háznak is neveztek. Eltűntek, elmúltak, színtelen új épületek léptek

A Főter régi képe.

helyükbe s csak az Erdélyi Bank épülete udvari részében megmaradt díszes faragású ablak- és ajtókövek mutatják ma már csak, hogy hol volt a Báthory-ház.

A Szent Mihály-székesegyház környéke sem a

régi már. Eltűnt főbejárata elől az íves, hármastnyilású kőkapu, szentek s a diadalmas Szent Mihály szobrával ormán. Gyermekjáték volt ez a felséges templom hatalmas arányai mellett, míg művészi hatást nyújt ott, ahová átvitték: a Szentpéteri templom előtt. Nincs meg a kaputól délkeletre a két sor

Kis „lábasház” a Főtérén.

gesztenyefa s előtte a várta, állandó őrségével, mögötte egy sor hosszú apró üzletekkel telt alacsony, földszintes házzal s ennek végén a belvárosi katolikus leány-iskola emeletes épületével. Nincs meg a templom északi oldalán sem a rendetlen házsor, sem az éktelen, emeletes piros mészárszék. Eltűntek, elmúltak az idők rendén mind és kibontakozott a szentegyház a maga teljes magasztosságában.

így, ha rontott az idő, javított is. Ezért végeredményben mégis csak megvan a Főtér fejedelmi szépsége.

Itt van mindenekelőtt a templom. Örök ismeretője a városnak. Azután kései szép barokk-stílusában a Bánffy-palota. Ez az éveken át, az egész város állandó érdeklődése mellett épült műremek. Azután a Teleki-ház, a Tanácsház, a Rhédey-ház,

a Jósika-ház és mellette a Wass-ház, ez a kőbe épített öröm és ujjongás. Azután az északi oldal régi, külsejükben egyszerű házai, belsejükben régi idők, régi műveltség kőbe vésett maradandó emlékeivel.

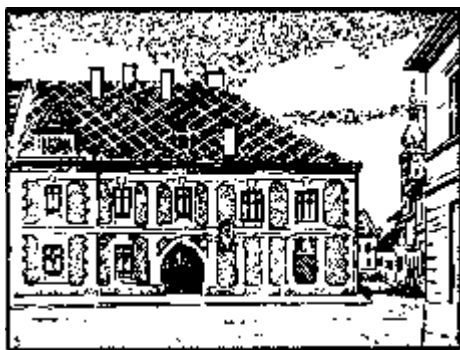
És mindenek felett magának a térnek összhangzó, megnyugtató, fölemelő, biztató arányossága. Ez mindent kiemel és egybeolvaszt mindent, s befejezett, művészi egész önmagában és az az egész városhoz való viszonyában. Kezdeté és vége a városnak.

Hogy belenőtt ebbe a nagyszerű arányosságba a reneszánsz legnagyobb fejedelmének, Mátyás-királynak a szobra, ez a nyugodt, mérsékletes és épen ezért tökéletes szobor. Teljesen összhangzó a térrel, a várossal, egész Erdéllyel. Mintha ő lett volna a mag s hozzáépült volna minden: a tér, a város, egész Erdély.

Mivelhogy egy lélek él mind a háromban . . .

BELVÁROS.

Az a része a városnak, amelyet a várfalak öveznek. A régi vár. Hajdan egymaga az egész város. A mag, amelyhez a „hostádok” a zivataros idők múltán hozzáragadtak, alkotva együtt Kolozsvár városát, a már Nagy Lajos király jóvoltából szabad királyi várost.

Mátyás király szülőháza.

A régebbi kolozsvári szóhasználatban *várnak* is hívták, nem belvárosnak, s innen származhatik az az egészen kolozsvári beszédmód, amely a Belváros-hoz viszonyítva minden egyéb részét a városnak lentebb fekvőnek tekinti s a földrajzi fogalmak nyílt megcsúfolásával „fel” megy a Főtérrre akkor is, ha a Holdvilág-utca magaslatáról ereszkedik oda alá.

A Belvárost különben a régi várfalon belül hat tágas utca hat táblára szabja fel: a Híd-utca, a

Belmagyar-utca, a Belközép-utca, a Beltorda-utca, a Belszén-utca, a Belmonostor-utca. Valamennyi a Főtérbe ontja zúgó forgalma áradatát, míg az osztó-utcák közötti táblák keskeny utcáin elmúlt századok csendje, nyugalma ül.

A Belmonostor utca és a Belhíd-utca között van a Belváros és így a város legrégebb része: az Óvár, liliputi országba való rövid, keskeny sikátorokkal, pirinkó házacskákkal, piciny telkeken, amelyeknek szűk udvarain alig lehet megfordulni is. És csend, nyugodt, derűs csend lakja az utcákat, a házakat. Mintha Csipkerózsza várában volnánk: embert nem látni, szót nem hallani.

Szappany-utcai bástya.

Tere is van az Óvárnak: a Karolina-tér, közepén a Státuával, amit a Mátyás szobor száműzött a Főtérről tulajdonképeni helyére, a Karolina-kórház elé. Csakhogy innen meg a kórház szökött el a szegény oszlop elől és így csak féleredménnyel örökíti meg a kórházalapító dicsőséges császárné: Karolina Augusztá s felséges férje: Ferenc császár emlékezetét, mesteri kivitelű, de ma már romladozó domborművekben.

A Karolina-tér egyik oldalán ott éktelenkedik a Rucska-ház, most a református kollégium tulajdona, az Óvár barátságos, összhangzó, piciny arányaiból

kikiáltó hatalmas, idomtalan tömeg, – másik oldalán meg egy színtelenné renovált ősrégi templom s egy teljes épségben maradt csodálatos középkor: a Ferenc-rendi barátok kolostorával. Kőhomlokzata nyílt tekintetű, remekbe készült kőkeretekbe foglalt ablakokkal. Belseje pedig változatlan épségben őrzi a régi erdélyi magyar élet levegőjét.

Itt van az Óvárban az a polgári ház is, amelyben az igazságos Mátyás született s vele szemben a nagy fejedelem, Bocskay István szülőháza. Hatalmas márvány tábla dicsőíti a kapuközben a fejedelem kedvelt napját, a pénteket.

Tűzoltótorony.

De sorra nézhetjük bátran valamennyi házát a csendes Óvárnak. Nincs egy sem, amelyben megőrzésre érdemes szépséget ne találnánk. Nincs egy sem, amelyhez tudott kedves emlék vagy a régimúltakból hozzánk tapadó láthatatlan szál ne fűzne.

Másik nevezetes táblája a Belvárosnak az, amit a Híd-utca és a Belmagyar-utca fognak össze. Ez a Szappan-utcák tája, a négy Szappan-utcáé. Mert négy utcának adott nevet a szappanosok nevezetes céhe, neveztetvén róluk az egyik Kurtaszappan-utcának, másik Hosszúszappan-utcának, a harmadik Görbe-

szappan-utcának, a negyedik, a várfalhoz lapuló pedig Kőfalsoriszappan-utcának. Itt élt, dolgozott a Czirjások, a Sallaiak becsületes nemzedéke, időtlen-időkön át és dolgozik ma is. Innen indult el útjára az a tréfás mondás, amely azután bejárta a két magyar hazát s most is él: vágja, mint Sallai a szappant.

De van szomorúbb emléke is a Szappan-utcának. Itt ütött ki a múlt század közepe táján egy óriási tűzvész, amilyen nem volt azelőtt, nem volt azóta és ne is legyen soha. Napokon át dúlt és

Újhelyi ötvösmester háza 1724-ből a Király-utca sarkán.

dühöngött, okozva irtózatoss károkat. Mikor azután sikerült emberfeletti munkával leigázni az elszabadult, az elvadult elemet és hozzá lehetett fogni az újjáépítés munkájához, határozatba ment, hogy örök emlékeztetőül, de örök figyelmezőül is őrtorony épüljön annak a háznak hamuba dőlt romjain, ahonnan a veszedelem kiindult. Őrtorony, amelyből éber őrfelügyelje nyár hevében, tél fagyában, éjjel-nappal minden órán a várost és adjon hírt, ha újra tűz ütne ki, hogy sietni lehessen az oltással, a mentések

Kiterjedt azóta a város. Kinőtt az őrtorony figyelméből. Divatját is múlta részben a távbeszélő által. De így is, amint van, egyszerű igénytelen alakjával öreg, kopottan – szolgálatot teljesít és élő emlék a múltból.

A Belmagyar- és a Belközép-utcák köze harmadik s ezzel szemben a Főtér másik oldalán a Beiszén- és Belmonostor-utcák köze negyedik táblája a Belvárosnak: a módosabb, gazdagabb polgárság

Kiugró tornácos ház a Fogoly-utcában.

házaival. Ez a két rész azonban az újabb építkezésekkel nagyon elátlagosodott. Alig lehet találni bennük egy-egy régibb követ, amely a múltba hív. Nagyon új, nagyon mai már ez a tájék. Érdekes itt is a Kismester-utcának a Főtérbe torkollása. Egy keskeny sikátor: a Fröhlich-sikátor. Elnevezve a város egy dúsgazdag polgáráról, aki a múlt század ötvenes éveiben sajátjából ingyen adta a városnak ezt a keskeny szalagot, – ma mennyi arannyal kellene megfizetni azt! – hogy ki lehessen jutni a Főtérré.

Magának a háznak emeleti homlokzata azonban teljes. A sikátor bejárata fölött hatalmas boltív tartja a két emeletet, a Kismester-utca felőli oldalon olasz emlékeket keltve fel.

A Belváros ötödik tábláját a Belközép- és a Belfarkas-utcák fogják közre. Az a rész a tudomány és a művészet otthona. Ezért külön emlékezünk meg róla. Itt csak két házról essék szó, a Minorita- és Király-utca két sarkán. Egyik polgárház, gyönyörűen faragott kehelydíszű ablakkeretekkel. Újhelyi Gábor ötvösmester háza 1724-ből. A másik a gr. Bárrffy- – igazában gr. Korda és Toldalagi – palota, Kolozsvár egyik legszebb Úfí háza.

Szemben állanak egymással, polgár és úr, ma is jelképezve a város szeretetében különbséget nem ismerő buzgóságot.

A Belszén- és Beltorda-utcák között fekvő táblában lakott a hajdani vár legszegényebb része. Ez ma is meglátszik rajta. Hajdan ide gyűltek rakodni a vásárosok, itt volt a város börtöne. Ma már csend ül itt s egy-egy faragott kőkapun, díszes ablakpárkányon kívül alig találsz látnivalót.

Mégis, a Fogoly-utcában van egy ódon, kicsi ház, a gyalogjáró felé kiugró alacsony emelettel. Ki tudja, mikorról felejtődött itt! Szinte várnád, hogy Jósika Miklós valamelyik alakja kilépjen belőle.

HÓSTÁT.

A régi írásmód szerint: Hostád. Nyilván látszik, thogy a német Hochstadt: külváros, magyar szájhoz alkalmazott alakja. Természetes ebből, hogy azokban az időkben, amikor még közvetlenebbül ismerték a szó eredetét, nem egy, hanem több hostádról beszéltek, aminthogy a városnak mindig több külvárosa volt. Emlegették a kétvízközi, a hídelvei hostádot, a monostori hostádot. És mikor ellenség, idegen támadta a várost, először is a hostódokra rontott, felpörkölte azokat, marhát, gabonát, mit, amit .elől-hátul talált, elvitt, elhajtott s bizony sokszor elhajtotta a népet is, ha idejekorán hírt nem kapott a veszedelemről s be nem menekült a várba előle. Bizony pedig sok ilyen nyomorúság érte a kincses várost. Sokszor rohanta meg, sokszor táborozott falai alatt tatár, török, német, kuruc, labanc s másféle hadinép. De kihevert, kiépült minden bajt, minden veszedelmet s annál rohamosabb, annál erőteljesebb volt a fejlődése azután.

Ma már csak a városnak északi és keleti külvárosait ismerjük hóstátnak. Tulajdonképen azokat .a részeit, melyekben a magyar földművelő lakosság, a hóstáti nép, lakik. Bocskay hajdúi, ahogy magukat nevezni szeretik. Hiszen az bizonyos, hogy ez a nagy és bölcs fejedelem hűséges katonái közül többeket telepített le Kolozsvárra.

De bizonyos az is, hogy ezek csak kisebb része voltak a város gyökeres magyar földművelő népének. Viszont hazaszeretetben, kötelességtudásban, becsületes munkálkodásban egyformák voltak mind-

annyian s ezért egyformán méltók a „Bocskay hajdúja” nevére. És ők adják meg a külvárosoknak igazi karakterét, akár mívesnapon, akár ünnepen. Mívesnapon, amikor szekereken egymás hegyibe rakott kosarakban szállítják a piacra a zöldséget, veteményt olyan gusztusos módon, hogy szinte kár elhasználni. Mert ennek mestere a hóstáti nép embere-asszonya. Űzi a zöldségtermelést olyan szorgalommal és olyan hozzáértéssel, aminek messze földön híre van. Ünneppon aztán délelőtt templomba mennek. A Magyar-utcai kétágú templomba és a Hídelveibe. Szépen kiöltözködnek. A férfiak kék posztóruhába, az asszonyok szaténbe, sokszor selyembe, fehér selyemkendővel a fejükön. A templomban nyugodt, józan, kálvinista áhítattal pihenik ki az elmúlt hét fáradtságát és gyűjteneik erőt az eljövendő hétre, teljes szívbeli gyönyörűséggel és buzgósággal harsogva az ódon zsoltárokat.

A délután csendes mulatozásra, az este a fiatalság táncára van szánva. Itt bizony gyakran kiüt a hajdani időkből átöröklött virtus. Hirtelen összekapnak a legények s bizony megtörténik – többször, mint híre megy, mert ők maguktól nem járják a törvényt –, hogy lepedőben visznek el valakit. Na, de ha családot alapítanak, megcsendesednek. Lesznek szorgalmatos polgárok, derék családapák. És ez a fő. Mert bizonyos, hogy a fiatal vérnek mozogni kell. Ha pedig kell, mozogjon nyíltan, szemtől-szemben.

FELSŐVÁROS.

Menj fel a Fellegvárra vagy a Bornyumál ormára tavasszal, nyár elején s nézz egyenesen magad elé, le a völgybe, át a szemközti hegyoldalra. Kacagó, üde zöld lombot fogsz látni. Csaknem megszakítás nélkül egybefolyó, zöld lombot, amelyből csak itt-ott bukkan ki kacérul egy-egy kémény, egy-egy háztető,

Hegyvölgy-utca.

tűzfal, homlokzatdarab. Talán nem is kacérkodik, csak jelenti, hogy itt is, ebben a megnyugtató zöld lombtengerben is vannak házak, laknak emberek.

Nos, ez a kacagó, üde, megnyugvástadó, zöld lombtenger, ez a Felsőváros. Régi neve szerint a monostori hostád.

Kezdeté mindjárt a Szamos partján a Sétatér,

óriási nyárfáival, platánjaival. Folytatása a Külmonostor-utca. Tulajdonképpen kertek közé szorított két ház sor, egyik oldalon a Sétatérbe, a másikon a Mikókertbe olvadva. Efelett jön a Kőkert-utca, téres kertek, ozorongó apró házakkal, s még feljebb, már egészen' fent a hegyen, a Házsongárd alatt, a Holdvilág-utca kertjei.

Hát kert, kert, fa, zöld lomb az egész városrész, hegytől-hegyig a völgyön át. Folyton szellőzteti a> gyalui hegyekből szakadatlanul belibbenő édes, tiszta levegő. Akadálytalanul járja be minden zugát az Isten áldott napja. Csak természetes, hogy így legkedvesebb helye lett a városnak.

Innen van, hogy a legtöbb főúri palota, a legtöbb polgári családi ház itt van: a Majális-utcában, a Mikó-utcában, a Kőkert-utca első felében. Amiből megint az jött, hogy félig tréfásan, félig komolyan, ezt a városrészt nevezték „úri fertály”-nak. Ez ugyan nem jelentette azt akkor sem, hogy mindenki úr, aki itt lakik, annál kevésbé, mert azokban az időkben a vagyonon, a pénzen felül sok minden kellett' az urasághoz. Olyan dolgok, amiknek egy része már eltűnt, egyrésze tűnőfélben van, egyrésze pedig elvesztette a jelentőségét. Mindegy. Az elnevezés megmaradt s megmaradt jelentésének értelme is.

Ha télen méssz fel a Fellegvárra, a Bornyumál ormára és lenézel egyenesen magad elé a völgybe és át a szemközti levő hegyoldalra: lombtalan, fakószürke foltot látsz, háztetőkkel, falakkal, homlokzatokkal, házakkal tarkázva, mert, úgy-e, ezt nem lehet élénkítésnek mondani. Milyen szomorú, milyen sivár,

milyen vigasztalan ez a látvány! Pedig valójában ugyanaz, ami nyáron volt. Csak díszét sodorta el az ősz. Azt sem örökre. Jön, útban van a tavasz, a mindig beteljesedő örök reménység. És bevonja, beborítja újra üde, kacagó, megnyugvást adó zöld lomblepellel.

FARKAS-UTCA.

Legértékesebb része a Belvárosnak a Belközép- és a Beltorda-utcák köze, és ezt az értéket a Farkas-utca adja. Évszázados ez a név. A város legrégebbi írásai is már ezen a néven említik és ezen a néven lett egész Erdélyben egy jelentőségű a műveltséggel,

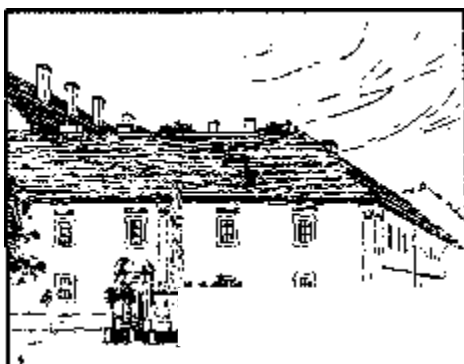

Farkas-utcai régi színház.

a tudománnyal. Mert, ha Kolozsvár, a hajdani Kolozsvár, rászolgált a szamosparti Athén névre – és nyugodt öntudattal mondhatjuk, hogy komoly értelemben rászolgált – ez a Farkas-utca évszázados komoly munkájának érdeme.

Nézzetek be ebbe a tágas, nyílttekintetű csendes utcába a Beltorda-utca felől, a piarista-rendház sarkáról. Jobbkézre, egészen elől, ott van a katolikus lyceum, hajdan jogi és orvosi fakultással is kiegészített ősi iskola. Balra, az utca derekán, az első állandó Magyar Színház külsejében egyszerű, első történetében annál ékebb épülete. Azé a színházé,

melynek minden téglája, minden szege nyelvükért, művelődésükért minden áldozatra kész főurak, polgárok önkéntes adományaiból került, minden állami hozzájárulás nélkül. 1921 március 12-én ülte megnyitását századik évfordulóját. Mit szólanának lelkes alapítói, ha sírjukból kikelve, látnák, hogy a színház, – szándékuk szerint a magyar színházi múzsza örök temploma – ma sötétségnek háza, undok patkányok tanyája, lassú enyészetbe dülő korhadt rom. A kilátást a Farkas-utca végén a belvárosi

A piarista rendház a Mária szoborral.

református templom hatalmas tömege zárja el. Előtte egyik oldalon a százados református kollégium régi épülete, a másik oldalon – milyen bölcsek voltak a régiek – egy sor egyszerű emeletes ház, örökös tanári lakásnak szánva és emelve.

Ez a Farkas-utca. A múzsák utcája. Kolozsvár és Erdély magyar műveltségének legrégebb, legbuzgóbb munkása. Vajon van-e erdélyi művelt család, aki hiába keresné az utca kövein maga, apái lábnyomát. Vajon van-e erdélyi művelt magyar, aki, ha belép ebbe a tágas, nyílttekintetű, csendes utcába, ne érezné a feléje lengő levegőben a nagy dolgoknak

azt a lelkét, amely a nagy hagyományú helyeket elárasztja?

Van-e erdélyi ember – akár kicsiny, akár nagy – aki ne érezte volna és ne érezné ma is azt az erőt, azt a hatást, ami a Farkas-utcából Erdélybe szétömlött és aki ne volna ezerszeres hála kötelezve az itt dolgozott lelkes, becsületes tanítók számtalan nemzedékének?

Mi – már lefelé induló öregek – mi érezzük ezt a hálát lelkünk minden szálával. De a mi hálánk csak érzés s ezért tehetetlen, szegény.

Talán a most felnövő új nemzedék a háláját mi helyettünk is le tudja róni majd. Küzdelmek között nő fel. Jobban fog boldogulni az életben.

MAJÁLIS-UTCA.

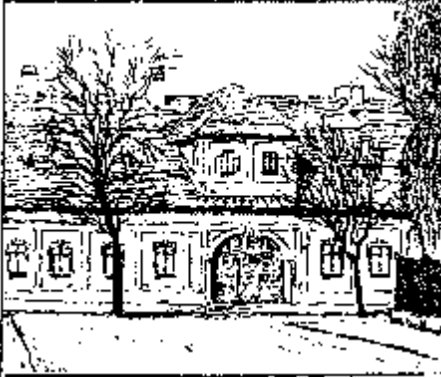
Két ódon ház a két sarkán s vén gesztenyefák, – így indul a hegynek ez a kedves, csendes, régi utca. Házai közt aztán váltakoznak újak, régiek, szépek, ízléstelenek. Fái azonban jódarabon csak gesztenyefák, öreg bütykös gesztenyefák. Csak meszszebb, már jó fent a hegyen lépnek helyükbe omlógalyú, fehértörzsű nyírfák. Minden szélrezenésre félénk, apró bókokkal üdvözlésre hajló nyírfák.

Régen nem is volt utca, csak a Házsongárdba vezető hegyi út, két oldalán tágas kertekkel. Lassan-lassan azonban beépült. Előbb nagy kertek közepére helyezett családi házak épültek benne, egyetemi tanárok, orvosok házai. Utóbb már fényűzés volt a nagy kertek tartása. Felaprózták őket telkekké és így épült át rendes utcává a Majális-utca. Csendes, kedves úri utcává, ahol kocsi alig járt s járó-kelő se' sok: a gyér kirándulók az ott lakókon kívül.

Felső végén valaha kapu állott: a Házsongárd kapuja. Utóbb eltűnt a kapu, csak a félfái maradtak meg. Már ezeket is kidöntötte az idő s alig veheted észre, hol végződik az utca s hol kezdődik a hegy, mert az út egyenesen egyforma szélességben halad tovább s két oldalán a Házsongárdban is utcasor van már. Ide is beszaladt a város.

A Házsongárdban egy mellékútból kiágazó, már alig ismert és alig észrevehető ösvény végén van a Majális-kút. Hajdan a közelében lévő tágasabb, sík területre vonult ki az iskolák gyermek-serege tavaszi multságaira, a kitűnő, jéghideg víz mellé. Ezek a multságok adtak nevet a kútnak s

a hozzávezető utcának is. Nyílt, csorgós forrás volt akkor a Majális-kút, mohos kővályuval előtte. Azután magántulajdon lett a majálisok rétje s árvaságra jutott a kút. Később átváltoztatták szivattyús kúttá s így, összerozsdásodott szerkezettel, rozsdáízű vizet adva búslakodik most az össze-vissza nőtt cihér közepette.

Mátéffy- vagy Ürmössy-ház a Majális-utcában.

Lent azonban az utca, a hajdani csendes Majális-utca annál zajosabb ma. Kocsik, automobilonok és járókelők csoportosan járnak-kelenek benne. Egészen elfoglalta a város. És ezért lett részben elhagyatott a Majális-kút. Már nincs kút, már nincs távol. Nincs a maga helyén. És ezért tönkrement az élete.

SÁNCOLDAL.

A sánc, amelyről itt szó van, fent lehetett a Fellegváron, mert az egész hegyoldal a Fellegvár alatt Sáncoldalnak hívták és hívják ma is. Egészen a Szamosig lenyúlik. Igen szép, festői látvány. Hasonlatos a Gellért-hegyhez, csak hogy jóval kisebb méretben.

Fekvése szerint pedig a legszebb része a városnak. Tiszta verőfény, elég tágas sík terület a folyó partja s a hegy lába között. Egyenes vízfolyás, jó móddal épített kőpart mentén, a Nagymalom gátjától megduzzadt, átlátszó szép vízzel. Nyilván arra szánva, hogy a város legszebb, legforgalmasabb úri uccája legyen.

Lett azonban e helyett legelhagyatottabb, legrendetlenebb része a városnak. Tanyája bűnnek, nyomorúságnak, ahol nem jó járni éjszakának idején s ahol fényes nappal is, ha keresztülméssz, meg kell borzadnod azon az erkölcsi süllyedésen, amit itt látnod kell s amire csak ember képes. Épen azért legsúlyosabb sértés, ha valakit sánctaljinak neveznek.

Az egész hegyoldal be van építve. Vannak ott barlanglakások a homokkősziklák kibővített üregeiben, gyeppel benőtt tetővel, a gyepek közül füstölő kürtővel. Vannak fecskéfészkek módjára a szikla oldalához ragasztott kunyhók, deszkából, vályogból alkotott viskók, jobbképű házacskák s mindez rendetlenül, szanaszét szórva a hegyoldalon, ahogy a hegy fekvése legjobban engedte.

Hat keskeny, kanyargós ösvény vezet fel a nyomorúságnak ezekhez a házaihoz és ezeken az ösvényeken folyton jár-kelel, kavarog a nyomorúság

népe. Estére kelve kigyúlnak a lámpák a házikókban, haza hívják, haza vezérlik a munkában kimerültségig robotoló vándorait az életnek s szembe találkoznak ezek azokkal, akiknek este kezdődik az életük, a bűnnek, a galáztatnak élete.

Régóta így van ez s így is kellett lennie. Kívül, messze feküdt ez a hely a városon és jó búvóhelye, menedéke volt annak a salaknak, amit a szigorú rendű, szigorú erkölcsű régi város könyörtelenül kivetett magából. Ha szét is vertek lakói között,

Fellegvári oldal a régi nyári színházzal.

könnyű volt a sziklák zeg-zugain szétugrani és újra összeverődni, míg aztán maga a hegy is megsokalta a ráköltözött szennyet és eltiporta azt lezuhant óriás szikláival. Először a múlt század első felében, másodszer 1918-ban. Tisztán látszik a haragos sziklák pusztító útjának nyoma az üressé lett és üresen maradó telkeken.

Mert a Sánccoldal házai halálra vannak szánva. Évtizedek óta folyton ritkultak már is. A város, de főként a szépítő-egylet egyenként megvásárolta őket, hogy azután parkot ültessen helyükre.

Valamikor, talán nem is sokára, sétaút lesz az egész hegyoldal. Híre-pora sem lesz a nyomorúság, a bűn, a gyalázat házáinak.

De azért a nyomorúság és gyermekei: a bűn s a gyalázat meg fognak maradni.

Ezek örökkévalók.

TEPLOSOK.

Bárhonnan jöjj be Kolozsvárra, már messziről integet, hív, figyelmeztet a Szent Mihály-templom égbeszökő tornya. Mint óriási felkiáltójel emelkedik az égnek, mintha figyelmeztetne jó előre, hogy győzd le önmagadat, találd meg jobb, igaz magadat, öltözd fel a megilletődésnek, a szent áhítatnak lelkét, úgy lépj e szomorú, ez áldott, e dicsőséges város ősi falai közé. A hatalmas aranyozott keresztől eléd csillog a nap visszavert fénye, mint útmutató jelzés, a nagy harang mély bugással zengő hangja pedig mintha intő, tanító, biztató üdvözlés volna.

Ha közelebb érsz, nő, nagyobbodik, terjeszkedik a város, mindegyre jobban. De még fokozottabb arányban nő és emelkedik a torony, majd kitűnik mellette és hirtelen ég felé lendül a templom fedele és rendre-rendre a többi templomok tornya és fedele.

Ott látod a Farkas-utcai kálvinista templom háromszögletű fehér homlokzatát, mely torony nélkül is toronyként hat. Ott van a piaristák széles, impozáns homlokzata, alacsony, nyomott jezsuita-barokk tornyaival. Szemedbe tűnik a barátok templomának karcsú tornya, a lutheránus templomról reád csillogó aranygömbön álló aranycsillag, az unitárius templom kétszerívelt barna fedelű tornya, a Magyar-utcai nagy templom erkéllyel körülfutott tömzsi, páros tornya, a Szentpéteri templom gótikus tije, a minoriták templomának rőt fedele s oldalt a Nagy-utcai és Monostori-úti templomok magyar ízlésre átdolgozott svájcias képe, hogy az apróbb templomokról ne is szöljünk.

A tornyok csúcsán gömb van, kereszt van, csillag van, mindegy. Valamennyi Isten dicsőségére épült

s valamennyinek hangja, zúgó harangok nyelvével szólva, összefoly egy nagy, egységes, imádságos zsolozsmába s aranyban ragyogó csúcsa valamennyinek egyforma csillogással veri szét a város fölött az Isten áldott napjának fényes ragyogását.

Ha ezek a templomok, ha ezeknek a templomoknak a kövei egyszer elkezdenének beszélni! Halkan, csendesen, az igazság becsületes, komoly, de ingathatatlan, meggyőző erejével.

Ha elmondanák, hogyan kerültek helyükre, hogyan lettek, hogyan épültek templomokká!

A régi jezsuita rendház és templom Kolozs-monostoron.

Isten iránt alázatos, hívő lelkek benső szükségéből folyó áhítatos áldozatából lettek és emelkedtek, átgondolt terv szerint egymásra, míg fent boltívben összefutva magukba fogadhatták az Isten iránt alázatos, hívő lelkeket, bizony, sokszor unokáik személynében. Azokat a magukat feledő áldozatos lelkeket, akik nem külső hiúságból, nem a maguk dicsőségére, hanem lelkük parancsai szerint maradékaik vigasztalására, Isten magasztalására hordták össze ezeknek a templomoknak a köveit.

Ezeknek, a rájuk mindig emlékeztető, mindig megmaradó templomoknak a köveit.

A SZENT MIHÁLY-TEMPLOM.

István király az erdélyi püspöki egyházmegyét sarkányölő Szent Mihály arkangyalnak ajánlotta. Az ő nevét viseli ezért az egyházmegye sok helye, községe, pusztája s csak természetes, hogy Szent Mihály

A Szent Mihály-templom

tiszteletére épült a kolozsvári anyatemplom is, az ősi templom, az ősi város gyönyörű főterén.

Még tán Károly Róbert magyar király kezdett hozzá a templom építéséhez a XIV. század első felében s több mint egy század múltán Mátyás király fejezte azt be. Zsigmond császár és király címerét őrzi a templom főbejárata, bár a birodalmi sast a ké-

sőbbi ügyetlen javítás ketté szélé úgy, hogy most csak alsó fele van már meg, szétálló, izmos lábaival.

Itt áll az ősi templom az ősi város gyönyörű főterén. Toronymagas falai a kortól megbarnulva, de szilárd, komoly erővel emelkednek az égnek, míg jóval ifjabb tornya, csúcsán a szikrázó aranykereszttel a felhőkig ér, mint agg anya oldalán elszánt, hősi gyermek, ki egymaga áll szembe s harcol meg, ha kell, anyjáért, magáért az egész világgal.

Járd körül ezt az ódon templomot nyugodt fejvel, tiszta szívvel, kivetve magadból minden alacsony érzést, minden nemtelen gondolatot. Járd körül így lassan, csendesén és nézd, szemléld figyelmesen. Mennyi szépséget fogsz találni rajta, a gót művészetnek mennyi apró gyönyörűségét: a déli kapun, az északi oldal rejtett lépcsőjén,, a házmagasságú ablakok keretein, végződésein! És mennyire meg fogsz nyugodni, le fogsz csendesedni, mily közel fogod érezni magadhoz az eget és mennyire beléd fog költözni az Isten.

Ha azután így csendesén, lassan nézve, szemlélve körüljártad a templomot s fenséges szépségén kellően előkészültél az áhítatra, akkor lépj belé. Milyen helyt szemed hozzá alkalmazkodott a titokzatos, szent homályhoz és tisztán láthatsz, nem lehet, hogy le ne nyögözzön ez a hatalmas boltozat.

Fehér falak, óriási oszlopok. Es e falak, az oszlopoknak élei összefutnak, összehajolnak a boltozat élén, amint Istennél összeér a földről külön-külön elindult, de mind hozzá intézett miriád imádság, amelyekhez talán egy megkönnyebbült, megkönnyítő sóhajtás alakjában társul most a magadé is.

A hatalmas ablakok ólomkeretű színes és szürke üvegkarikáin halvány derengéssel szűrődik be az ég aranyos fénye. Megvilágítja az oltárokat, az oltárok képeit, a sírköveket, Schleynig Gergely plébános felvont rácsú várkapuja előtt heverő oroszlánját, a remek szószéket faragott képeivel, a szószék tetején a sárkányon diadalt vett Mihály angyal kicsiny szobrát

s a sekrestye ajtaján a Cly János megfogó szépségű portálóját.

Amint nézed, szemléled mindezeket, egyszer csak elfogja lelkedet az otthonvalóság biztató, megnyugtató szépsége. Mindez az erő, mindez a szépség, mindez a fenség tulajdonod, jogos, valódi tulajdonod, írónkon veled őseid révén, akik emelték s akik a fáradságos, küzdelmes életük után falai mellett pihentek meg, hogy porladó testük is szentelje meg, erősítse meg ezeket az örök időkre szánt szent falakat. Hát természetes, hogy otthonodnak érzed, évszázadok verejtékes munkájával megszentelt otthonodnak, amint meleg otthona lesz unokáid unokáinak is.

A BARÁTOK TEMPLOMA

Egyik legrégebb templom Kolozsvárt. Az Óvárban van, a klostrom mellett. Valójában gótikus templom volna ez is, de annyi átalakításon ment át, hogy fáradtságba kerül megtalálni benne a gótikus részleteket. Viszont a klostrom, az tiszta, ép, érintetlen középkor. Az hatalmas kőfalú homlokzata, az udvara, az belseje is.

Ha ránézel, már megérzed a történelmi idők lehelletét, ha pedig belépsz falai közé, kegyeletes áhítatba ringat az a történelmi levegő, mely rád lehel.

Mert talán ez a templom, ez a klostrom az, amely a legtöbb történelmi emléket őrzi ebben a történelmi emlékekben gazdag ősi magyar városban.

A klostrom volt fejedelmi lakóhely, volt főiskola. Földszinti gyönyörű refektóriumában országgyűléseket tartottak és ha soká állsz benne elgondolkozva, eléd libben János Zsigmond törékeny alakja s fülledbe zeng a hazájukat féltő, aggódó szeretettel őrző tapasztalt tanácsbeli urak bölcs tanácskozása, amelyekből származott megfontolt határozatokká! századokon át meg lehetett őrizni Erdélyország szabadságát, Erdélyország függetlenségét a köröskörül fenyegető német és török veszedelem ellen és lehetett adni fejlődésének oly hatalmas lendületet, hogy műveltségre, befolyásra, belső viszonyai rendezettségére nyugodtan állhatott ki versenyre a nyugati művelt államokkal.

Ma már – jó két század óta – áhítatnak, komoly tanulmányoknak háza ez a klostrom s amellett, hogy épületében is valóságos kincse a városnak, gazdag értékes műtárgyakban is.

A templom történelme is változatos. Végigélte a reformáció történetének minden fázisát. Volt unitárius templom, majd kálvinista anyateplom, azután a reformátusok átadták a magukalapította magyar lutheránus egyháznak. Ez azonban harcba elegyedett a lutheránus püspökséggel, amely chryptocalvinizással vádolá el a kolozsvári lutheránus egyházközséget s a templomától is meg akarta fosztani. Hogy azután a templomot megmentseék, utolsó gyűlésükön

A Karolina-tér a barátok templomával és a Státuával.

kimondották a lutheránus egyház megszüntetését, a templomot pedig visszaadták a református egyháznak, amelytől kapták.

Így is maradt mindaddig, míg a Diploma Leopoldinum az ausztriai házhoz nem csatolta Erdélyországot, mint nagyfejedelemséget. Ekkor visszakerült a templom a katolikusok birtokába s Szent Ferenc gyermekei kezébe.

A barnacsuhás Ferenc-rendi barátok mindig

kedvencei voltak a katolikus közönségnek. így csak természetes, hogy ez a nagy történelmű legendás-templom egyik leginkább látogatott temploma Kolozsvárnak.

Bár az is lehet, hogy nagy magyar történelmi emlékei, amelyek mindannyiunkkal közösek, vonzzák ma is oda a magyar közönséget.

A PIARISTA TEMPLOM

Széles homlokzata, a homlokzat két oldalán ülő két rövid, zömök torony, e tornyok között a homlokzatot befejező háromszögű felület, a fülkékben elhelyezett szent szobrok stílusa mind mutatja, hogy jezsuita templom volt, a jellegzetes jezsuita-barokk építési móddal építve. Ezt tanítja a történelem és ezt tartja a hagyomány is. A hagyomány azonban már legendákat is fűz a templomhoz,

Földalatti alagútról szól a mese. Ez az alagút összeköti a rendházat a templommal, a templomot a Kálváriával és innen a Szent-János kútjával, ahol szintén volt egy kisebb rendház, névleg ájtatos elmélkedések háza, igazság szerint, (a hagyomány igazsága szerint) hamis pénzverő műhely, honnan a jezsuita atyák az egész világot elárasztották hamis aranyakkal. Hogy aztán idők változtán hirtelen menekülniük kellett, máról-holnapra, arra már nem voltidejük, hogy dús készletüket magukkal vigyék. Rábízták a titkot, szoros eskü alatt, az egyházfira, fel is hatalmazva őt. hogy szükség szerint vehessen el a kincsekből, de soha el ne árulja azt, hanem őrizze hű sáfárként, míg majd visszatérnek.

De nem tértek vissza soha. A rendházba derék piarista atyák kerültek s övük lett a templom is. A kincset pedig őrizte az egyházfí, a fia, az unokája, hűségesen, csak végső szükségben nyúlva hozzá, mert hisz' az apáról fiúra szállt, a nehéz eskü a hűségen felül is kötelezte őket nemzedékről-nemzedékre.

Az unokát azonban korhely cimborák – akik

a néha-néha látott régi aranypénzekben (a mintapénzek valódiak voltak) gyanút fogtak – leitatták és kivallatták és rávették, hogy a kincs helyét a Bükkben mutassa meg. El is indultak a messze útnak, egyenest a korcsmából. A hideg téli levegő azonban kivette a szesz erejét az egyházi agyából s újra felidézte a hűség, az eskü parancsát. A Szent János kútjánál előrement; mint monda: tájékozódni

A piarista templom.

a hely iránt. Valójában az alagútba ugrott s mikor a csalódott cimborák hasztalan hosszú várakozás után hazafelé menet felértek a monostori erdő tetejére, már hallották a piarista-templom harangjainak rórátéra hívó zengését.

Hát ez a legenda a hajdani piarista-templomról. Igazságát bizonyítja a sok gödör, amit kincskezesők hagytak a Szent János kútja környékén. Meg-

kerül-e a kincs vagy sem, ki tudná azt. Inkább lehet, hogy nem is volt.

De a templom kincse megmaradt. A hét országra híres csodatevő Mária-kép, amely gaidag keretéből ártatlan gyermeki mosollyal nézi a sok arany-ezüst emberi tagot, csodás gyógyulások fogadalmi emlékét.

Nagy-Boldogasszony ünnepén megjelennek előtte a búcsúsok a vidék minden részéről. Megjelennek és leborulnak előtte, kérve enyhülést, gyógyulást, szabadulást, csudát.

Biztos, hogy magához veszi a könyörgéseket és igaz patrónaként az Úr lábai elé rakja.

A SZÉPEK TEMPLOMA

Egyszerű, szerény kis templom, a Belközép- s a Minorita-utcák sarkán a Minoriták temploma. Legfeljebb rövid imára, áhítatos felsóhajtásra ha befordul egy-egy öreg asszony. Köznapokon semmi különös látnivaló, semmi nevezetesség nincs benne és mégis ez lett a szépek temploma.

Vasárnapokon, mikor csengőszavú harangja elhirdeti a féltizenkétórás misét, megtelik a templom teljesen. Padjaiban s a padok között ott van minden kolozsvári leány s fiatalasszony. A templom háttérében pedig férfiközönség álldogál.

Megszólal a templom finom hangú orgonája. Mint ártatlan leány félénk dalolása száll a boltívek felé a hang, kísérve az oltári szertartást.

Mise végeztével kitódul a közönség. Legelől a háttérben álló férfiak. Azonban nem mennek messze. Csatlakoznak ahhoz a kint már megalakult sorfalhoz, mely a templomi szolgálat végét várja, hogy Kolozsvár szépeiben gyönyörködhessék.

És azután jön a hölgyközönség. Szelíden, csendben, egyszerűen öltözve, minden feltűnés nélkül. Az ismerősök üdvözlik egymást, csatlakoznak s azután elindulnak a korzóra, a Fötéren, a Belmonostor-utcában. Innen nyáron a Sétáterre, télen a Külmonostor-utcába mennek, le a napsoron, egész az Auguszteumig és vissza. Ezalatt az ebéd ideje is elérkezik.

Ez, vagy legalább ez volt a szépek miséje. A város egyik régi, kedves szokása, amely nevezetessé tette a Minoriták zömök, pirostornyú templomát.

A szokás ugyan ma is megvan, de már nem annyira általános, nem annyira ismert, mint régebben. Kisebb a közönség, amely még ragaszkodik hozzá. De annál nagyobb, annál bensőbb a ragaszkodása.

A Minoriták temploma.

Őrizze meg hát híven ezt az emléket, mint a kolozsvári múlthoz kötő egyik szálát és adja át gyermekeinek meghitt örökségül, megszakítatlan folytonossággal.

A SZENTPETERI TEMPLOM

Szentpéter Kolozsvár legrégebbi külvárosa. Nevét az ottani plébánia-templomtól nyerte, mely sokszor lerombolva, sokszor újjáépítve évszázadok óta áll azon a helyen, ahol áll ma is. Mellette van a Szent Erzsébet-aggmenház, Erdélynek talán legrégebbi jótékony intézménye.

A mai templom apró, kedves alkotás. Kívülről gótikus stílusban, mintha utánozná a Mátyás királytérén levő hatalmas Istenházát. Vagy mintha elő akarná készíteni reá a keletről jövő utast.

A templom belseje egyszerű, igénytelen. Nagyobb jelentősége nincs is a kolozsvári katolikus templomok között, hiszen a legerősebb kálvinista városrészben épült.

Annál nagyobb súlya van azonban a szerelmes szívek előtt. . .

Azt tartja a legenda, – bájos, régi legenda, – hogy aki Nagypéntek reggelén folyton imádkozva és teljes böjtöt tartva kimegy a Kálváriára s ott imádkozik a szentsír előtt, innen pedig még mindig imádkozva és senkire sem nézve lemegy a Szentpéteri templomhoz s ott újra imádkozik a szentsír előtt, mikor kijön, szembe találkozik azzal, aki a föld fáradságos útjain, örök párjául van szánva.

Érthető, hogy Nagypéntek ünnepén sűrű népvándorlás hullámszik a két templom között, bár nagyon valószínű, hogy valami huncutkodni szerető ember koholta ezt a legendát, hogy a gyaloglás nemes sportját fejlessze a kolozsváriaknál, lévén a két hely között testvérek között is legalább négy

kilométernyi a távolság. Ugyanis arról még legenda sincs, hogy ez a búcsújárás valaha is eredménnyel járt volna.

A templom előtti diadalkapu tetején szent Mihály arkangyal vesz diadalmat a sárkányon és furcsa, naiv, barokk kőszentek örvendeznek győzelmén. Felírás is van a kapun, azt hirdeti, hogy Bíró János plébános emelte az Úrnak 1747. esztendejében.

A Szentpéteri templom.

Hajdan a főtemplom előtt állott ez a kapu, de mikor a templomot övező dib-dáb épületeket sorra lebontották, egymagában nagyon szegényesen szégyenkezett ott a templom óriási méretei mellett. Szétbontották hát és olyan helyre vitték, ahol arányai megfelelnek. Mert néha ez is megtörténik az emlékművekkel.

KÁLVÁRIA.

A piarista gimnázium dísztermében van egy kép. Erdély fejedelmének, a későbbi hatalmas lengyel királynak, Báthory Istvánnak arcképe. Talpig páncélban áll a nagy király; vállán palást, fején korona, baljában királyi pálca. Jobbjában templomot tart, erős kőfallal övezett, díszes templomot. Ezt ajánlja fel az Úrnak áldozatként. Ennek építését is tarthatta legkegyeletesebb munkájának országépítő sok munkája között. Bizonyára azért is festette tenyerére az akkori idők naivul kegyeletes szokása szerint.

Ez a templom a kolozsmonostori apátság újjáépített temploma. A város nyugati végén, a Kálvária hegyén állott ez a hatalmas templom, a monostorral együtt. A monostor volt földesura az egész vidéknek; az adta az alján meghúzódó falunak nevét és volt erős falaival, mély sáncaival a kincses város nyugati vára is.

Messze, az Árpádok korába nyúlik vissza története. A legnagyobb tekintélyű apátságok közül való. Hiteles helyként emlegetik a régi törvények. Vastag falai a hazának, a haza nagy családjainak legdrágább, legféltettebb iratait őrizték. Tudós szerzetesei

ség ha jött, jobbágyaikkal, a falvak népével együtt.

Az idők forgotaga azonban elsodorta az apátságot, el a templomot. Nem maradt meg egyéb, csak a templom szentélye s a domb tetején egy tágas, sima térség, mutatója a régi nagyságnak, meg egy régi-regi temető a szentély mögött, bizonyára egykorú a templommal. Közelebb lesznek Istenhez, ha itt nyug-

szanak, így érezték a hajdani, jámborhitű emberek.

Mikor rombadőlt a templom, köveit széthordták új épületekhez, a földet feltúrták a kincskeresők, a templom szentélye pedig, mint kis kápolna, csak Nagypénteken nyílt meg már, hogy befogadja a hívő lelkeket. Kálvária lett az apátság telkéből, félköralakú, fedett kőfülkében a felfeszített Krisztus szobrával.

A kis kápolna is omlott, bomladozott. Már-már azt hittük, bedől ez is, hogy már csak a temető

Kálvária-kápolna.

roskadozó sírkövei őrizték a múlt emlékét. Azonban felépítették a kápolnát újra, eredeti stílusában, szép faragott kövekből, hogy a régi nagyságra legyen örök emlékeztető. Régen volt ez is. Ide-stova harminc esztendeje.

Azt mondják, most megint pusztulásnak indult a kápolna. Az időn kívül kegyeletsértő kezek is rongálják. Ablakai betörve; az eső bever rajtuk. Kezd hasonlós lenni a mellette levő temetőhöz, amelyben

alig nyitnak új sírt s amelynek régi sírjai közül sok már csaknem egyenlő a földdel.

De nem fog elveszni a fényes hajdankor élő tanúja. Fel fog újulni ismét, talán a réginél nagyobb pompában.

Mert változó ugyan az idők járása, de megújul, újjászületik mindig, ami nagy, szent és igaz!

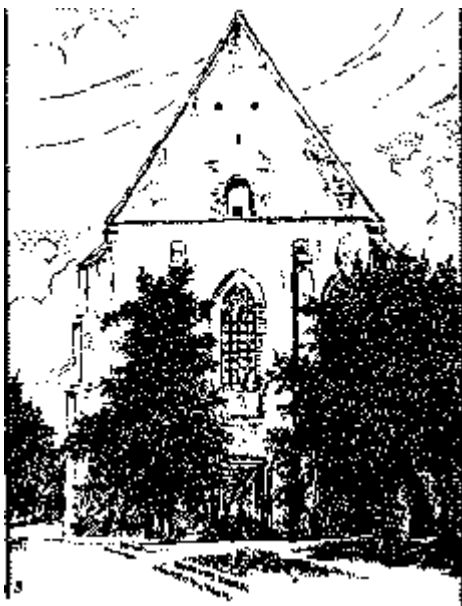
A FARKAS-UTCAI TEMPLOM.

Egyetlen hajójának hatalmas boltívei támasztó pillérek nélkül állanak és futnak össze a menyezet élén. Gótikus épületben ennek a merész szerkezetnek párja nincs. Amellett nyílttá, világossá teszi a templom belsejét, szabad utat engedve a magas ablakokon át beözönlő napfénynek és kizárva a gót templomok megszokott homályát, árnyas misztikumát.

De ezenkívül is egyetlen ez a gyönyörű templom: egyedül őrzi a falain felaggatott és a falaiba beépített érc, márvány és selyem címerekben a fejlődési Erdély ősi emlékeit. Rádpillant a falakról a Bethlenek kígyója, a Kemények szarvasa, a Bánffyak griffmadara, az Apafiak törrel átvert harci sisakja s a heraldikának száz más csodás állata és alakja, és amint pillantásod végigjárja ezeket, érzed, hogy lelked lassan a múltba lebben s megérezed azt a hatalmas erőt, amely Erdélyt nagygyá, tette akkor és nagygyá fogja tenni a jövőben is. Erezni fogod a Bocskaiak, Bethlenek, Rákócziak öntudatos, emelkedett, pallérozott lelkét, amely még épen lebeg e szent falak között s meg fogod érezni azt a csodálatos érzést, azt a csodálatos szellemet, amelyet transsylvaniaizmusnak neveznek s amely ennek a földnek annyira belefórt tulajdona, hogy hatása alól nem bírja magát kivonni senki, aki rajta él.

Hát nézd kegyelettel ezt az agg templomot. Lángoló imaként égbe szökellő orgonáját, felséges szépségű szószékét, melynek tetején a kisdedeiért keble vérét ontó pelikán madár az erdélyi magyarság történetének mindennél többet mondó igaz jelké-

pezője, a kopott, régi padokat, melyeken hajdan Bethlen Gábor ült és Lorántffy Zsuzsanna, ahol Bornemissza Anna siratta egymásután sírbadólt apró csemetéit s ahol gyermekkézzel a korhadt fába bekarcoltan még megtalálhatod apád, magad s már gyermekeid nevének kezdőbetűit is. Menj végig a padlat széles kőtábláin s tompa zengésükön át figyelj áhítattal. Bizonyára meg fogod hallani alant nyugvó

A Farkas-utcai ref. templom.

hírneves és névtelen elődeidnek komoly, halk intését, amely figyelmeztet a múlt fáradozalmaira, szenvedéseire és dicsőségére, hogy figyelmeztessen arra, hogy az élet fáradság, szenvedés, de dicsőség is s hogy amint fáradtak, küzdöttek, szenvedtek, ők fáradnod, küzdened, szenvedned kell magadnak is, hogy azután eljuss, amint ők eljutottak, a dicsőséghez, a nyugalomhoz, a békességhez.

A KÉTÁGÚ TEMPLOM.

Ez a népies neve a kálvinisták Magyar-utcai templomának, a hajdani *külső* templomnak. Két zömök tornyától nyerte *ezt* a nevei, melyek – egész alkatukkal együtt – nyilván bizonyítják, hogy építőinek a kálvinista Szent Péter-templom, a debreceni piac-utcai nagytemplom, lebegett a szemük előtt, amikor a múlt század második negyedében hozzáfogtak, hogy a már igen nagy számban levő hívek részére tágas, új templomot építsenek.

Éveken át épült a templom, egyedül a hívek áldozataiból: a szegények garasaiból, gazdagok taléraiból. És beleépítették egy szerény hívének, egyébként a magyar művelődés örökéletű munkásának: Gidófalvi Jancsó Pál úrnak egész vagyonát. A kiváló komikus, – különben (Gyulai Pál úr a hites tanú rá) szigorú, komoly ember, – minden vagyonát erre a templomra testálta. Kétszáz forintra ment az elárverezett vagyon ára s azt beépítették a templomba. Bizonyára a homlokzatot díszítő méltóságos oszlopok valamelyikének nemes görög feje őrzi az öreg úr emlékezetét örök időkre.

A templom másképp is méltóságos külsejű és szép elhelyezésű. Szabadon áll egy hatalmas, fás telek közepén, baloldalán a nyugodt, barátságos papilakással, mely nem rég szaporodott régi szép stílusával mindenben egyező emeleti résszel. Reggeli és délelti szolgálatot naponta tartanak benne a Külmagyar, Külközép-tizedek munkába induló és megterő szorgalmas népének. Vasárnapra és egyéb nevezetes ünnepnapokra azután színültig megtelik ün-

nepő gyülekezettel, Bocskai hajdúinak s még régebbi magyaroknak Isten tiszteletére szépen kiöltözött ivadékával. Felzúgnak a zsoltárok, századok óta változatlan szöveggel és dallamokkal. Egyazon buzgóság hatja át az énekesek lelkét, mint elődeikét

A Kúlmagyar-utcai kétágú ref. templom.

egyazon megnyugvás, meglegedettség és bizalom tölti el lelkeiket e dallamoktól, mint elődeiket századokon át jószerencsében, balszerencsében egyaránt. Megnyugvás az Isten, akaratában. Meglegedettség a saját sorsukon. És bizalom az iránt, aki „megmarad minden időkbén”.

A LUTHERÁNUS TEMPLOM

A kolozsvári lutheránus egyház a református gyámoltja. Emez ugyan ifjabb, – hiszen az újtott vallások közül Kolozsvárt is a Lutheré volt az első – de hamar megizmosodott, úgy, hogy pártfogásába is vehette s vette is idősebb testvérét, aki bár intenzív és szép belső életet élt mindig és él ma is, híveinek száma szerint soha nem volt nagy. A kálvinista testvéregyház támogatására komoly szüksége volt mindig a lutheránusnak. Hívei vegyesen voltak magyarok és szászok s a szászok erős magyar érzésűek. Ez másként nem lehetett volna taktikából sem. Hiszen a város magyar alapítású s eredetileg magyar lakosságú volt. A német lakosság csak később költözött be, többségre soha nem jutott. Ezért bölcs politika volt a magyarokkal tartani. A szászok pedig politikában bölcsék szoktak lenni, ha nem is mindig. De különben sem volt okuk a magyarokkal szembehelyezkedni. Egyenlőjogú, megbecsült polgárai voltak a szabad, nemes városnak. Együtt védelmezték kiváltságait, együtt munkálták fejlődését. Nem volt okuk magyar testvéreikkel ellenséges életet élni. Sőt velük együtt védték a maguk önállóságát.

A szász lutheránus egyház ugyanis szorosan magához akarta csatolni a kolozsvári vegyes nyelvű lutheránus egyházközségeit. Ez belső békéjét féltve, teljes önállóságát akarta biztosítani s mikor a XVII. század folyamán a szász egyházba való teljes bekapcsolás veszélye fenyegetett, templomában, az óvári templomban egy ünnepélyes gyűlésen, minden

híve egyhangú határozatával kimondta feloszlását templomát pedig a reformátusoknak adta át.

A XVIII. században újra szervezték az egyházat, újra a régi rend szerint: felváltva magyar és német istentisztelettel. Papjaikat ezért nem Erdélyből, hanem a Szepességről vagy a hienc földről választották. Az itten való papoknak nem volt nehéz a két nyelven való prédikálás. Most nyugodtabban folyt az egyház élete, de a század vége felé nagy csapás érte: temploma leégett.

A lutheránus templom.

Ebben a nagy nyomorúságában újra a református egyház segítette meg. Odaajándékozta a Belhíd- és Belmagyar-utcák sarkán azt a telket, amelyen a XIX. század elején felépült a lutheránus templom, paplak és iskola: a ma is meglevő templom, tágas, világos hajójával, nemesízlésű berendezésével, egész Erdélyben híres nagyszerű orgonájával.

Az istentiszteleték rendje ma is a régi: egyik héten magyar, a másikon német nyelvű prédikáció. A templom közönsége azonban ugyanazon régi csa-

ládok ivadéka, akiket ezernyi-ezer apró, alig látható, de soha el nem szakítható szála a hagyománynak, az emlékezetnek köt a templomhoz. Akinél a német prédikáció már nem szükséglet, csak kegyeletes emlék. Egy szála a hagyománynak. Megfordul a templomban évente a város minden hitű magyar polgársága is. Ez is emlék, ez is hagyomány; régóta fennálló, mindig megmaradó.

A legutóbbi években újra kemény csatája volt az egyházközségnek önállóságáért s úgy látszik, sikerült is azt biztosítani.

És maradt így is, ami volt mindig, csendes, előkelő, de biztos és halálíg hű munkása a magyar kultúrának, a magyar léleknek.

AZ UNITÁRIUS TEMPLOM.

A XVI. században, amikor az elgyötört, szomjas lelkek milliói lázas mohósággal szívták magukba a megújított hit szent ígéit, Kolozsvár város polgársága is csatlakozott a hitújításhoz. A város plébánosa Dávid Ferenc volt. Rajongó lelkű, páratlan ékesszólású lelkész, aki maga egymásután sorban híve lett az újított hit különböző alakjainak: előbb a Luther, majd a Kálvin s végül Szervét Mihály vallásának és a város főterén, egy gömbölyű felek-oldali kőről tartott gyűjtőhatású szónoklatokkal maga után vitte a város polgárságát is az új és új hitekbe. Később lecsillapodott ez az izgalom. Ki-ki legfelsőbb meggyőződése szerint választotta meg hitét, mint mindennütt, Kolozsvárt is. A különböző felekezetek aztán megosztottak az egyházi javakon és templomokon, így jutott a főtéri nagytemplom az unitaria religio híveinek birtokába a XVI. század második felében. Használták is emberektől háborítatlan békességben teljes százötven éven át s ez idő alatt háromszori tűzvész után építették nagy költséggel újra.

A XVII. század végén, a török világhatalom romlása s az osztrák ház példátlan megerősödése idején, a fiatal (II.) Apaffi Mihály fejedelem, a rendekkel egyetértve, kénytelen volt szép Erdélyországot a Diploma Leopoldinum néven ismeretes kötéssel a Habsburgok védelme alá helyezni. Ezek egyideig színelég fejedelemnek tekintették Apaffit, de utóbb Bécsbe kísértették s teljesen a maguk kezébe vették Erdély ügyeinek vezetését.

Első dolguk volt a katolikus egyház egyenjo-

gúságának visszaállítása. Erről a Diploma s a pót-diploma Kolozsvárra nézve is rendelkezett, átadva az akkor reformátusok által bírt óvári templomot a katolikusoknak. Az uralkodó háznak azonban ez nem volt elég. Folyton követelte a Szent Mihály-temp-

Az unitárius templom.

lom átadását, pénzbeli kárpótlást is ígérve az unitárius híveknek. Ezek azonban ragaszkodtak templomukhoz s egyelőre nem lehetett ellenük tenni semmit, mert II. Rákóczi Ferenc szabadságharca hosszú időre lekötötte a Habsburgok minden erejét.

Mikor azonban örökre vége lett a kuruc dicsőségnek, az új uralom végrehajtotta régi tervét s mert szépen nem ment, erőhatalommal. 1716-ban gróf Steinville katonai főparancsnok elrendelte a templom átadását. Az egyház az átadást megtagadta. A gróf dragonyosokat szállásolt az egyház vezetőihez, de erre sem puhultak meg. Ekkor meg dragonyosokkal törtette fel a cintermet és a templomot s így adta át a katolikusoknak, két évre rá pedig ugyanígy vette el és adta át az unitáriusok óvári iskoláját s főtéri telkét is.

Dávid Ferenc köve.

Hosszú időn át azon a telken zsellérkedett az unitárius egyház, ahol most a Főtér 4. szám alatti ház van, iskolát pedig sárból, vályogból rakott. Azután szerezte meg azt a telektömböt, melyen mostani temploma s régi kollégiuma áll a Belmagyar-utcában. Itt építette saját erejéből – akkor még külföldi testvéreivel összeköttetése nem volt – most is meglévő templomát. Kívülről egyszerű, minden fényűző pompa, minden hivalkodás nélkül való. Természetesen belül sem díszes és azért mégis meglep és áhítatra kelt. Meglep óriási arányaival is. A templom több ezer hívő befogadására elegendő. Mennyire bízhattak építői hitük hódító erejében! Szépen kidolgozott, fehérre festett falai pedig megfogják a lelket.

Homlokzatán arany betűkben ragyog a büszke mondás:

In honorem solius Dei.

Belsejében pedig a hátsó falon fekete márványtáblán együgyű magyar szavakkal van beírva*:

Az egyetlen egy Isten tiszteletére építette a kolozsvári unitaria ekklézsia. 1796.

És van még egy nevezetesség belsejében: az a gömbölyű felekoldali kő, amelyről Dávid Ferenc prédikált.

Ahonnán útjára indult az a hit, amely ma már Angliában, Amerikában is érzi az itteni kicsiny egyházat, annak minden baját, minden szorongattatását.

SZOBROK

A régi, középkori Magyarországon, Székesfehérváron kívül, Szent László városa volt a szobrok városa. A vártere aranyozott bronz-szobrokkal volt

Szent György szobor.

ékes. Ezek között természetesen a szent király szobra volt a legszebb, legékesebb, oly magasztos arckifejezéssel, hogy az egykorú krónika megjegyzése szerint – nem lehetett tekintetét kiállani. Kolozsvári Márton

és Kolozsvári György kolozsvári művészek munkája volt e szobor, örök élet azonban nem adatott neki, amint nem adatott többi remekművüknek sem. A török dúlások idején elpusztult valamennyi s csak az ódon Prága őrizte meg a művészek egy gyönyörű alkotását: a sárkányölő Szent-György bájosan naiv lovas-szobrát, melynek hű mása a Szentgyörgy-teret díszíti ma.

Kolozsvárt semmi emléke nem maradt a művészek életének. Aminthogy általában nagyon

Mátyás szobor.

szegény a város szoborművekben. Nem azért, mintha érdeemes fiai nem lettek volna. O, nincs hiány ilyenekben. Ha szobor őrizné mindeniknek emlékét, *nem* volna zuga a városnak ilyen emlék nélkül. De hát a városnak fiai nagyságán kívül egyéb gazdagsága nem volt s ezért méltóan nem emlékezhetett meg fiairól, akik különben is nem magukért: csak polgártársaik, csak hazájuk javáért dolgoztak.

De a legnagyobbak, – annak aki a világtörténelem legnagyobbjai között is nagy – a nagy magyar királynak, Igazságos Mátyásnak, Hollós Má-

tyásnak, a renaissance fejedelmének emlékét örök időkre, „örzi egy hozzá méltó emlékmű.

Órzi azon a helyen, amely egyedül méltó hozzá: szülővárosa, Kolozsvár főterén, a Mátyás-király téren.

Ott áll a szobor, fenséges nyugalommal, leigázó erővel, léleketakasztó szépséggel egy hozzá méltó környezetben: a százados, ódon templom előtt. Azelőtt a hatalmas gótikus szentséges ház előtt, amelynek építését épen ő fejezte be. Elválaszthatatlanul összetartoznak, felbonthatatlanul össze vannak nőve ők: templom és szobor. Egyik a másik által él, mert egységes, egyetlen a lelkük: a nyugati kultúrán kiművelt s mégis romlatlan magyar lélek.

És ezért nincs erő, amely szét bírja választani őket: a szobrot és a templomot.

HÁZAK.

Indulj el egyszer a városba sétálni. Igazán sétálni. Ne a nyugólódó ember kedvetlenségével. Ne a szomorú ember nemtörődő aléltságával. Ne a messziről jött hideg közömbösségével. Es ne a lelki beteg érzéketlenségével. így, ha indulsz, halvány képet nyersz. Nem, hogy behatolnál a város lelkébe, még egy percnyi megnyugvást sem szerzesz; felületes képet is alig.

Hanem indulj el nyugodtan, derült lélekkel. O, hogyne engedhetnél lelkedbe olykor egy pár órai megtartó örömet. Indulj el és hagyd hátad mögött a küzködést, a bajt, a gondok nyomasztó terhét. Feledkezz el a tegnapról, a máról, magadról, ne töprengj a holnapon és így indulj el derült lélekkel, vidám arccá], figyelmes szemmel. Ródd végig a város utcáit, az Óvárban, a Belvárosban, a Hóstátban, főutcákat, sikátorokat egyaránt.

Fogsz látni kettős francia tetőket, éktelen hosszú és meredek német tetőket, nyerges magyar tetőket. Fogsz látni ódon templomokat, százados kolostort, büszke főúri palotákat, szerény polgári házakat, újkori épületeket. Ezeket kerüld. Rajtuk van a múlt század utolsó éveinek és a most növekvő század elejének kapkodó, ideges, kiforratlan lelke. Nem adnak megnyugvást, csak felizgatnak. Hanem nézd, nézd azokat a régi házakat, amelyeket régi századokban, régi kolozsváriak emeltek. Külsejük nem díszes, nem kiáltó. Egyszerűen: szép. Komoly, előkelő, választékos. Megnyugvás rájuk nézni.

Ha pedig tanulmányozod őket, – meg kell ten-

ned, hisz' veled élnek, mint éltek apáiddal és együtt vagytok őrzői szent hagyományoknak – ha tanulmányozod őket, fedezel fel rajtuk ezernyi-ezer oly szép részletet, ami a siető, a közömbös járó-kelő előtt örökös titok marad. Az ereszek aljának gondos kidolgozása. Finom attika. Szépen ívelt ablakok, faragott kőpárkányokkal, kőkönyöklővel. Művészi számitással beosztott falak. Hatalmas kapu, kőajtófélfákkal, a boltív közepén címerrel vagy mesterjeggyel. Általában a faragott kőnek állandó használata jellemzi a kolozsvári házakat. Még a lábazatfalak is faragott kőtáblákkal vannak burkolva. És ez termé-

Bánffy-ház.

szetes is. Közel van Bácsorok, a világ legkönnyebben munkálható mészkövével.

És ha beméssz egy ilyen házba, akármelyikbe, mindjárt elfog a békének, a megnyugvásnak szinte áhítatos lelke. Tágas, világos szobák, gyönyörűen dolgozott francia menyezettel, erős és művészi munkájú ajtók, ablakok, táblás tölgyfapadló, széles, kényelmes lépcsők.

Nézd meg a Bánffy-házat, a Rhédey-házat, akármelyik régi polgári házat: mind ilyen. Kívülről talán nem mutatós, de bent az, aminek szánta épít-

tetője, aminek használták utódai s ami újra csak lesz valaha: vára a családnak. Az én házam az én váram.

Nézd, nézd ezeket a régi kőházakat, megértő szeretettel. Bizonyosságai azok saját erejéből fejlett magyar műveltségnek. Biztosítékai magyar műveltség dicsőséges jövőjének.

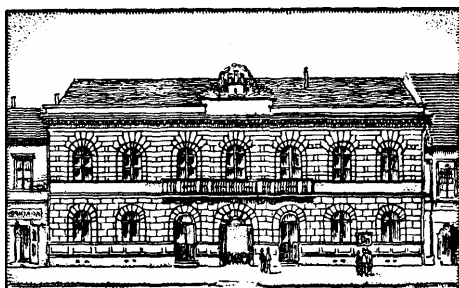
TANÁCSHÁZ.

Az utóbbi években meglehetősen kiment a közhasználatból ez a név. A magyarországi hangzású városháza váltotta fel, holott a város gyökeres lakossága évszázadok óta tanácsház néven ismerte azt az épületet, ahol a maga ügyeit magaválasztotta tisztviselőivel, legjobb polgáraiból alakult képviselőtestületével a dolgok természetes rendje szerint maga intézte. Illő ezért most, amikor a kolozsvári tanácsház újra, mint már előbb is annyiszor, nagy történelmi alakulás kezdő lépésének színhelye lett, illő, hogy valódi nevét visszahelyezzük a köztudatba. Utóvégre a leggyorsabb ütemű haladásnak is meg kell tartania összefüggését a múlttal, amelyből nőtt, amely alapja, amely őt magát szülte s magyarázza. Mennyivel inkább jogosult ez akkor, amikor a haladás iránya a helyzet, a körülmények kényszerítő erejének hatása alatt a régi közjog intézményei felé mutat. A felé a régi erdélyi közjog felé, amelyet csak át kell formálni az igazi értelemben vett demokrácia eszméi szerint és képes lesz megvalósítani oly gondolatokat, melyeket eddig a politikai ábrándok országába tartozóknak véltek.

Ott áll a tanácsház a főter déli során. Egyszerű, egyemeletes épület, tetején a címer: felvont rostélyos várkapu, mögötte hármás vártorony. Első pillantásra igénytelennek látod. De, ha figyelmesebben veszed szemügyre, lehetetlen észre nem vened: milyen finom, választékos ízléssel épült az, és rájössz arra, amit a figyelmes szemlélő mindenütt észrevesz: hogy ez a tanácsház a város igazi polgáraihoz hasonló,

akiket megint a város lelke formált olyanokká, amilyenek.

Mert a városoknak lelkük van. Ezerszínű szálból összeszőtt, bonyolódott szövésű lelkük. Alkotja ezt a lelket az éghajlat, a tájék. Alkotja a történelem, a lakosok faja, foglalkozása. Küzdelmeik, örömük, *Viszontagságaik*, győzedelmük. Hitük, erkölcsük. Mulatságuk, művészetük, kedvteléseik, bátorságuk, mérésékletük és sok más tényező. Még hibáik is. Ezek évszázadokon át egymással és egymáson át dolgozva

Tanácsház.

alakítják a városok, a polgárok lelkét és ez át- meg áthatja a városnak még a köveit is.

Hát ez a lélek látszik meg a tanácsházon is. Első pillantásra egyszerű, sőt igénytelen. Ha nem vagy figyelmes, észre sem veszed: elhaladsz mellette. De, ha valami rajta megüt lelkedben valamit és megértő lélekkel tanulmányozod: megtalálod a szerény külső alatt a választékos ízlést, a kemény, férfias lelket, a kipallérozott nyílt elmét és szilárd akaratot. Menj csak végig tágas, világos termein: biztosan megtelsz ezzel a kolozsvári lélekkel. És meglátod ott a város régi dicsőségét azokkal az erős férfiakkal

együtt, akik abban részesek. És a múlt tanulságaiból mentett rendületlen hittel fogsz bízni annak a történelmi lépésnek a sikerében, amely ebből a szent hagyományú házból indult abban az irányban, amelyre ezek a hagyományok mutatnak s így köteleznek: minden akadállyal szemben a haladásért, az igazságért: *előre!*

REDUT.

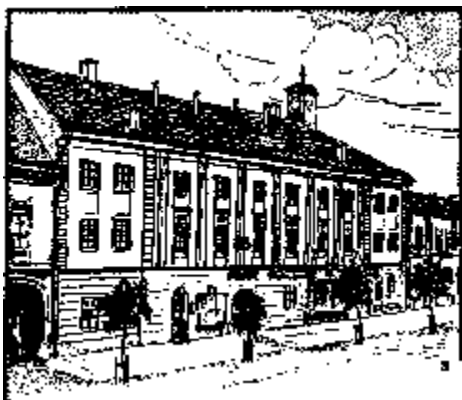
Álmodozó öreg épület a Belmonostor-utcában. Hull a vakolata, kopik a festése s mintha kihalt volna belőle minden élet, úgy hallgat, olyan csendes. Amióta hallgat, épen olyan csendes a fedele nyugati végén, az ormon, négyszögletes bádogveretű tornyában az óra is. A Redut órája. Hajdan hangosan jelezte az időt a torony fedelére kitett óraharang. Éles, keserves hangon rikoltotta be a városba az órák számát. Az a legenda erről a harangról, hogy hajdan a Szent-Mihály székesegyháznak volt lélekharangja és jelentette, sok más közt, a Báthory Zsigmond áldozatainak halálát is. Lehet, ennek a véres eseménynek iszonyú emlékét őrizte keserves, éles hangja. Újra és újra, minden ütésnél átélte azt a borzalmat, ami akkor elfogta.

De most már csendes, most már hallgat. Magában, ha álmodzik a múlttól, amely sötét volt, a jelenről, amely szomorú, és ábrándozik a jövőről, amely titkokkal teljes. Bizonyára várja is a mestert, aki visszaadja hangját, bár bizonyára borzong – hisz sötét emlékei arra készítik – borzong és fél: – vájjon mi lesz, miféle bánat, miféle gyász, amit megszólalása jelenteni fog.

És a harang alatt, a négyszögletes, bádogveretű óratorony alatt, a nehéz, mohos cserépfedél alatt álmodozik s talán ábrándozik is a Redut öreg épülete. Álmai gyönyörűek.

– Rongyos vagyok, kopott vagyok és öreg, nagyon öreg – gondolja. – Kopik a festésem, hull a vakolatom, egy-egy helyen már egész táblányi

hiányzik belőlem. Lehet, halálra vagyok ítélve, ma-holnap talán belém vág a bontócsákány. Nem bánom, inkább várom, hiszen mostani életem már nem élet. De éltem, nagy, szép, hatalmas életet. Láttam dicsőséget, soha nem hervadót, láttam boldogságot, nemzedékek hosszú sorára átszállót, éreztem gyönyörűséget, lélekboldogítót. Hát szélszedhetnek, köveim megmaradnak s széthordva, szétszóródva egyenként fogják őrizni boldog emlékeimet s együtt fognak

Redut.

megremegni az eltemetett ábrándképek megelevenedésekor.

Igazsága van a halál felé hajló öreg épületnek: élt nagy, szép, hatalmas életet. Látott soha nem hervadó dicsőséget, mint erdélyi országgyűlések színhelye. Látott nemzedékek hosszú sorára átszálló boldogságot, mint országszerte híres bálterem. És világhíró nagy művészek nyomán erezett – ó, hányszor! – lélekboldogító gyönyörűséget. Élete befejezett élet.

Hát szélszedhetik. Kövei megmaradnak s széthordva, szétszóródva egyenként fogják őrizni boldog emlékeit és együtt fognak megremegni majd.

GUBERNIUM.

Szónak sem sokan ismerik már. Akik ismerik is, csak hagyományból ismerik. Maguk nem érték, legfeljebb halvány utáztatát a Bach-korszak idején, amikor már sem mivoltában, sem a városhoz, sem Erdélyországhoz való viszonyában nem volt az, ami a régi gubernium, az igazi erdélyi főkormányshék. Ezt csak nagyapáink ismerték, érték teljes fényében. Abban az időben, amikor Erdély külön nagyfejedelemség volt, élén az osztrák császárral, mint nagyfejedelemmel; amikor magyar Írásokban két magyar hazáról beszéltek.

Erdélyben a legfőbb közigazgatási hatalom volt a főkormányshék, közvejenül alárendelve az osztrák államminiszteriumnak. Elén a kormányzó állott, a gubernátor. A nagyfejedelem helyettese, . képenek viselője. Akinek fejedelmeket illető tisztelet járt ki. Valóságos udvara volt, meghatározott udvari szertartásokkal. A színházban külön páholya s az előadást nem kezdték meg addig, amíg erre a kormányzó (vagy a felesége) engedélyt nem adott. A tapsra is ő adta meg az engedélyt. Épen, mint az apró német (és nagy német) fejedelemségekben. A kormányzónak a színházba menetele is nagy szertartással folyt le. Hintója előtt fullajtárok szaladtak, a hintó oldalán pedig fáklyás darabontok. Szóval miniatűr udvari élet folyt azokban az időkben Kolozsvárt.

A gubernium hivatalai a piarista templom mellett voltak elhelyezve. Ott, ahol most az egyetem központi épülete áll. Hatalmas kétemeletes épület volt ez, óriás darab kövekből faragott kiugró párkány-

zattal az eresz helyén. 1872-ben ebben a régi épületben talált elhelyezést az egyetem. Főbejárata a piarista templom mellett volt a Beltorda-utcában. Udvarán kedves kis kert, dísz-bokrokkal, porondos utakkal, kúttal s a kút mellett szomorú fűzfák. A földszinti folyosókon s az udvar oldalán is az Erdélyi Múzeum Egylet régiségtárának köemlékei voltak kираkva. Csendes, komoly hely volt ez az egyetemmé változott gubernium. Hallgatóinak összes száma alig volt pár száz s ezek közül is csak a bölcsészeti és természettudományi fakultások voltak itt elhelyezve. A jogi kar a katolikus lyceum második emeletén volt.

Azonban az idők teltek, az egyetem nőtt, erősödött hírbén, tekintélyben, hallgatókban egyaránt s szűknek bizonyult a tudomány részére az a nagy épület, amely elég volt hosszú időn át egész Erdély ügyeinek intézésére. Ezért kimondták rá a halálos ítéletet. Előbb a régi színház felőli oldalon építették fel az új egyetem egyik szárnyát. Csak azután került lebontásra a tulajdonképeni guberniumi épület. Mikor már a fedelét leszedték, a kiugró kőpárkány bontásához fogtak. A sok mázsás súlyú nagy köveket csak nagyon költséges felszereléssel lehetett volna leengedni. Ezért egyszerűen belülről kibontották azokat és engedték lezuhanni. És olyan nagy volt a rengés, amit ezek a hatalmas kövek előidézték, hogy a már felépült új szárny arra néző oldalának tűzfala végig megrepedt.

Igy múlt el a régi világ egyik legkifejezőbb emléke. Azok a házak ugyan megvannak ma is, amelyekben a gubernátorok lakoztak: a Bánffy-, Teleki- és Jósika-családok palotái. De ezek családi házak, nem a külön Erdély emlékét őrzik.

RÁCSOK.

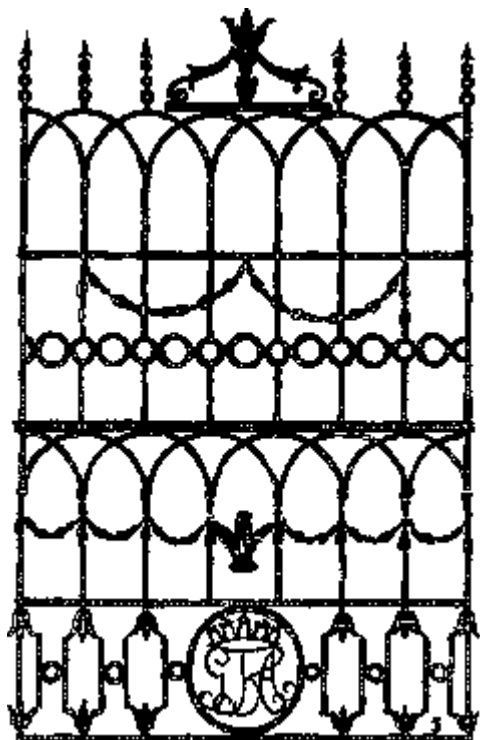
Régi idők, zivataros idők szokása volt a rács. Földszintes házak ablakaira tették, hogy így zárják ki az orzókat. Az Alföldön – ahova messziről kellett szállítani a rács anyagát – az ablak közé állították be egyszerű vasrudakból, minden dísz nélkül.

Minálunk, ahol bőven volt anyag s voltak kiváló mesterei is, művészi ízléssel, díszes kivitelben készültek a rácsok. Állították az ablakok közére is. De akkor is szép, összefont, szilárd vashálót készítettek, nem azt a hosszúkas, keskenyrésű, könnyen kimozdítható, szegényes alkotmányt, amit az alföldi házakon olykor még ma is lehet látni. Rendesen azonban kívülről az ablak kökeretébe beépített kosár formájában, remekbe készültek; kovácsolt vasból, virágokkal, középen címerekkel, monogrammal. Teljes biztságot adva, nem akadályozták, sőt kényelmesebbé tették az ablakok használatát s díszére voltak az épületnek.

Ma már elmúltak a zivataros idők. Legalább is abban az alakjukban, amely a vasrácsot szükségessé tette. És amint a régi épületeket rendre-rendre lebontották, mind jobban megfogyatkoztak a rácsok is. Mutatónak azért megmaradt egy néhány. A legszebbek közül valók a gróf Bánffy-féle palota rácsai a Belkirály- és Minorita-utcák sarkán.

Megmaradtak a börtönök rácsai is. Azok a rácsok, amelyek a társadalom bűnöseit, sokszor bizony áldozatait, zárják el a társas élettől. Ezek a rácsok teljesen lehullani nem fognak soha. Ezek örökkévalóak, amint örökkévaló a bűn s a bűnhődés.

És örökkévalóak a lélek rácsai is. Ezek a lát-
hatatlan, ezek a mindennél szilárdabb rácsok. Sokkal
közülök maga a természet zárja el a lelket. Korlá-
toltság, gyűlölet, irigység, gőg, tudatlanság – mind

A volt Toldalaghy –Korda-, ma Bánffy-ház ablakrácsa
a Belkirály- és Minorita-utcák sarkán.

örök rács. Soha le nem szakadó örökös rabsága a
léleknek.

Sok rácsot pedig maga a lélek emel. Az érző,
igaz, öntudatos lélek. A méltatlan bántalmat, a gálád

üldözést, az irigy elnyomatást szenvedő lélek építi önmagából, biztos védelméül, önmaga bástyájául, amelyen belül szabadnak, korlátlanak, soha le nem igázhatónak tudja magát.

Amelyen belül kibontja szárnyait és lebeg akadálytalanul, korlátlanul a gondolat térségein. És épül, erősödik, teljesedik.

ISKOLÁK.

Templom és iskola. így vannak elhelyezve Kolozsvárt századok óta azok az intézmények, amelyekben a város népe s bizony sokszor egész

Katholikus gimnázium.

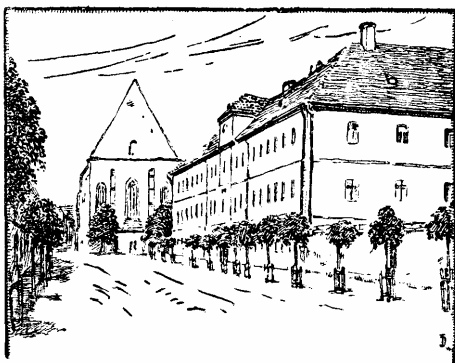
Erdélyország népe lelke megnyugvását, elméje pallérozását megtalálta.

Templom és iskola. így vannak elhelyezve Kolozsvárt a katolikusok, a kálvinisták és az unitáriusok ősi iskolái azokon a területeken, amelyek

úgszólva egy-egy külön világát alkotják az illető felekezeteknek.

A Farkas-utca elején van a katolikusok birodalma: a lyceum (hajdan csaknem egyetemi fokú főiskola), mellette a tanárok, a kiváló piarista atyák rendháza, majd a konviktus, bejárata felett az alapító Báthory-család sárkányfogás címerével és a piarista templom.

A Farkas-utca másik vége a kálvinista ország. A fekete barátok hajdani puszta telke, melyet-az

Református gimnázium.

országgyűlés végzéséből a félig rombaomlott templommal együtt Bethlen Gábor fejedelem ajándékozott a református egyháznak iskola céljára. Itt a szemhatárt bezáró gót templom mellett épült fel a kollégium s itt áll ma is régi épületével, új palotájával s a közöttük fekvő óriási játszótérrel, amelyek századokon át megszentelt hagyományok szerint neveltek és fognak nevelni még századokon át testben ép, lélekben erős nemzedéket a haza javára, az emberiség emelésére.

A Belmagyar-utca közepén van az unitárius tartomány. Közepén a nagy templom, egyik oldalán

a kollégium régi, a másikon új épülete, ajánlva ez is, mint a régi: „Muis et virtutibus”. Ez az intézet hosszú időn át egyetlen volt a maga nemében az egész világon: az egyetlen unitárius főiskola s emiatt tárgya volt s az ma is a gazdag, büszke és boldog angol és amerikai hittestvérek minden irányú támogatásának.

Unitárius gimnázium.

Az iskolák mellett – mindenik mellett – internátus is van. Ezekben helyezik el ugyancsak évszázadok óta az intézetek vidéki hallgatóit. A kollégiumok, jó anyához hasonlóan, sokszor ingyen vették kebelükbe és nevelték föl a szegény nép gyermekeit s ezért van az erdélyi magyarság élete szorosan összeforrvá ma is az erdélyi ősi magyar iskolákkal. Ezekkel a megingathatatlan alapú intézetekkel, amelyek itt és Erdélyszerte soha ki nem apadó bőkezűséggel ontották és ontják a lélek kincseit. És

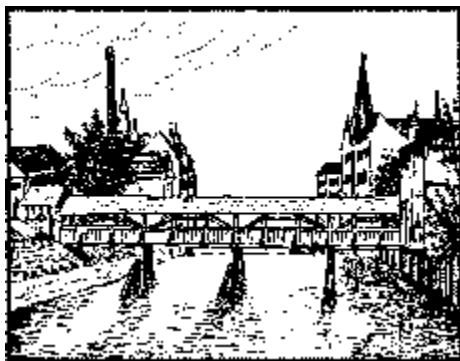
azok ma is, amik voltak mindig, a református kollégium jeligéje szerint: „Litteris et pietati sacrum,” ajánlatván valamennyien, miként az unitárius , iskola: „Muis et virtutibus.” Aminthogy egyenlő joggal lehet valamennyiüknek címere a kálvinista iskoláé, a hamvaiból felelevenedő fénix madár.

Még van egy régi iskola Kolozsvárt, ugyancsak templom mellé ragasztva: a lutheránus testvéreké. Országos jelentősége talán nem volt akkora, mint a többi háromé, de a helyi annál nagyobb. Erős alapot adó alsófokú tanítást s a német nyelv tudását itt nyerte mindig Kolozsvár gyökeres polgársága. S ha méltó minden hála a többi iskola, velük egyenlően méltó ez is,

Templom és iskola. Az erdélyi magyar kultúrának ezek a romolhatatlan alapjai. Egyik a másikból nőtt s amint sötét századok minden nyomorúságát kibírták, – nem csökkenő, sőt egyre acélosodó erővel ki fognak bírni ezentúl is minden megpróbáltatást.

HIDAK.

Ez a fejezet valójában jobban illenék Tordához. Minthogy ott van, azaz, hogy volt egy olyan híd, amelyről érdemes írni. Egy furfangos ésszel kifundált és megépített híd. Aminek ország-világ csodájára járhatott. És járt is. Még az alatta eliető Aranyos habjai is „mormolva bámulták.”

Németek pallója.

Itt nálunk Kolozsvárt – a Malom-árok apró átjáróiról nem érdemes beszélni. Nem régen még volt egy híd, ami érdekessége volt Kolozsvárnak: a Németek pallója. Ez az idegen megszállás alatt, a Fellegvárért épített, fedett, sötét gyaloghíd, amely mellett már annyira felelmedett volt a város, hogy lépcsőkön kellett lemenni rá. Erről sincs sok mit beszélni, kivált amióta a megáradt Szamos a múlt év karácsonykor

magával sodorta. Már alig kivehető helyétől száz méterrel feljebb a Magyarország nagyasszonya emlékére Erzsébet-hídnak keresztelt vashíd fogja fát karcsú karjai könnyed ölelésével a Szamosot.

A Nagy-utca végében formátlan vashíd veszi magára a vasút és a Főtér közötti, az utóbbi évtizedek *alatt megsokasodott forgalmat. Nincs ezen a hídon semmi szép.* Legfeljebb magas fekvése érdekes; idegenek előtt sokszor félelmetes. Pedig egy szinten van az utcával.

Rákóczi-úti híd.

Mennyi szenvedés, fáradtság, küzdelem érte ennek a sokat szenvedett, ennek a drága városnak mindenhez hozzá edzett ősi lakosságát addig, amíg a Szamosnak eredetileg ölnyinél bizonyára nem magasabb partja így feltornyosodott. És mennyi fogja még érni addig, amíg híd, város, eltűnt nemzedékek hamva-romja összekeverve, egymás hegyén-hátán fog heverni az örökké élő Szamos, az örök természet zajgása mellett.

Különben a nagyhíd eredetileg nem itt volt, hanem a Nagyhíd-utca (a mai Teleki utca) végéről

vezetett át a Széchenyi-térre. Erős, fedett híd volt, cölöpökön álló, magas deszkaoldalakkal, veresre festve. Ezért veres híd volt a neve. Ha kicsi a víz, a levágott cölöpök csonkja ma is kilátszik a Szamos medréből. Az a hely, ahol ma a nagy vashíd van, össze-vissza volt építve házakkal, viskókkal. Csak a nyolcvanas években egyenesítették hozzá a Nagy-utcát épen ezzel a vashíddal a Híd-utcahoz. Mikor már a szűk Nagyhíd-utcán nem fért el a növekvő város még nagyobb arányban növekvő forgalma.

Félrefekszik s inkább a falusi közönség előtt ismeretes a vágóhídi nagy fahíd. Ez vezet a marhavásárhoz. Inkább vásáros dologba járó emberek járnak rajta.

Viszont a régi, szintén fából épült sétatéri nagy híd helyére épült erős vasbetonhídon, Kolozsvár talán egyetlen szép hídján, a vidám, mulató nép siet ki sétára, mulatságra, a természet szabad ölére. Mert ez a világ sora: egy része mulat, éli világát, míg a másik – a nagyobb rész – szenved, küzködik, izzad.

Vajon lesz-e idő, mikor egyenlően fog kijárni baj és öröm, bánat és vígasság?

A SZAMOSPART.

A városon kívül egyforma borzos fűzekkel szegett gyepes rét, itt-ott terebélyes nyárfákkal, rőteshéjú égerfákkal tarkázva. Ahol kissé szabadabb helyre kerül a folyó, kavicsmezőt terül el a *tavaszi* áradások idején medre sekély oldalán, de különben kevés változatossággal halad kanyargó útján rétek között, berkek között.

Bent a városban medre összeszorul s vize is elfogy, mert nagyobb részét a Kiszamosnak csúfolt Malomárok veszi magába, hogy mozgasson, éltesen malmokat, tímárműhelyeket s minden szennyel, hulladékkal, szeméttel megrakodva szaladjon vissza az anyamederbe.

A városi partok nyilván mutatják a város magyar voltát. A partok mentén nincs utca, nincs rakodó. A házak háttal állanak a partnak s a telkeknek csak a farka nyúlik a vízre. Ez ad néhol igen érdekes, igen festői látványt, különösen ott, ahol a telkek teljesen, egészen a vízig be vannak építve.

A nagyhídról akár felfelé, akár lefelé pillantasz, mindenütt érdekes kép tárul eléd. Legelőbb is, a híd négy sarkán álló négy palota, a mederből közvetlenül kiemelkedő s partul szolgáló magas alapzatával. Azután felfelé a nagy malom, ugyancsak pont a partra építve, oldalán sebesvízű zúgóval, ahol, nem is olyan régen, szomorúságba, halálba fült egy vidám mozifelvétel. Alant pedig ócska házak emelkednek ki a víz színéből, máshol vastag tölgyoszlopokra vert deszkafal védi a telkeket a víz ellen. Borús, alkonyi időben olyan szomorú látvány. Sötét éjjel vonzó az ablakokból kisugárzó s a víz-

bői visszatükröző fénykévek által. Nyári napfényben pedig ezernyi gyönyörű színhalással incselkedő.

A Malomárok partja is ilyen a város belsejében, bár itt sok helyt utcasor az egyik part, míg a sík oldalon partig épült házak, vagy partig nyúló telkek fekszenek. A legszebb képek egyike, valódi festmény, a főposta melletti hídról lefelé a Tímár-utcába; különösen nyár elején, mikor a vadgeszte-

Tímár-utca.

nyék virágzanak és fehér csillárokkal behintett halványzöld lombjuk közül ki-kiút a falak, fedelek fehér, vörös, szürke, rozsdás színe a táncolva vágató víz fekete-zöld alaptónusával.

És szépek a Monostor-utca vízrenyuló kertvégei is. Olyanok ezek, mint egy óriási park. Megvénhedt, bütykös fák, meghajlott, leomló szomorúfüzek, lila borostyánok és száz és száz más, mindenféle fa és bokor, a zöld lomb, a tarka virágok minden színárnyalatával nyáron s folyóból felszállt párák ragyogó gyémánttá fagyott zúzmarájával télen.

Igazi tündéerkert. A valóság élő erejével, a képzelet csodás változatosságával – a mi tündéerkertünk.

A NAGYGÁT.

Gyalu alatt szélesebb völgybe jut ki a Szamos. Két kisebb ágából eggyé, nagyobbá folyva össze, szélesebb medret vág magának s megszűnik az a zuhanó rohanása is, amely a bihari havasokról, a gyalui havasokról röpítette le a völgybe a Melegszamos, a Hidegszamos gyöngyöző vizeit.

A kolozsvári völgyben aztán megcsendesedik a víz folyása, de gyors azért még az, kivált, aki csak az Alföld lomha vizeit ismeri. Mikor pedig hóolvadás, vagy nagy zápor megdagasztja, Gyalu alatt is folytatja vágatását, bár hatalmas kanyarodok vetnek gátat elébe. Ilyenkor szaggatja partjait, bedönti, elsodorja a parton sorakozó fűzfákat, öles mélységeket váj medre alján, máshol szélesen szétteríti a hegyekről lehozott kavicsot és érdes porondot. Így jön Kolozsvár felé, mint tiszta, kedves hegyi víz és itt, a monostori határon, egyenesen nekimegy egy sziklás, meredek hegyoldalnak, mintha át akarná törni. De nem bír vele. Megtörik folyása s nyugatnak fordul, hogy egyenesen beszaladjon a városba,

Ezt a helyet választották ki a múlt századok jószemű emberei, hogy csatornába szorítva rendes munkára kényszerítsék a rakoncátlan folyót. Gátat építettek rajta keresztül, erős, fonott sövénygátat, rendenként megrakva nehéz kövekkel. Előbb mélybe eső új utat ástak neki, hogy figyelmét eltereljék, szárazon hagyva igazi medrét. Azután elkészült a gát, el a zsilipek és elkezdték szabályozó munkájukat. Ekkor vette észre, hogy meg van kötve, sza-

badsága le van igazva. Akart rohanni előre, hogy elszakítsa a gátat, de megtört ereje rajta. Pár csepp víz, ha átfolyt a szövevényes építmény közein, a zsilipek pedig felmentek előle. Nem ronthatta el az árkot sem, mert ha igen sok vizet ontott belé, lefutott a zugokon a főmederbe mindjárt az, amire nem volt szüksége az ármányos embernek.

De megtörtént, hogy diadalmaskodott a víz.

Nagygát.

1897. június 8-án egy irtózatos felhőszakadás után a gát felett a partot szakította át az ár. Szárazon maradt a Malomárok, szárazon a gát, magasan a meder felett, túske módjára szerte meredő ágvé-geivel. A szennyes hullámú Szamos berohant a városba, hogy elsodorja. Kiöntött a Sétatéren, de ezzel el is vesztette erejét. A Kakasvárosban döntött fel még pár kerítést, de ezzel vége is volt. És két hónap múltán újra rajta volt a bilincs.

Még előbb, talán 1881-ben, akkor is sikerült szétronrania a gátat. Az újjáépítés nehezen haladt. Nagy volt a kára a Malomárokkal dolgozó iparosoknak.

Áldomást ígértek a munkásoknak, ha egy meghatározott időre elvégzik a munkát.

Elérkezett a nap, amelyen délután hat órára készen kellett lennie a gátnak. Messze volt még a befejezés, de azért kétszeres erővel dolgoztak az emberek, szakadó inakkal, csurgó verejtékkal. És dolgoztak utolsó percig akkor is, mikor a munkaharang megkondult, sőt azután is, egyfolytában, szakadatlanul, szinte éjfélig, amikorra el is készültek.

Nem lehet tudni, megkapták-e az áldomást, amire így rászolgáltak. De örökkévaló példát adtak.

Mert gátak szakadnak, partokat elsodor a víz. az ár, okoz talán olyan pusztulásokat, hogy reményt se látsz sehol a helyrehozásra.

De azért dolgozz szakadatlan, dolgozz csüggedetlen és meg fogod látni munkád eredményét. Biztos eredményét.

ZÚGÓK.

Nem tudom, máshol ez-e a nevük, de Kolozs-várt azokat a kideszkázott csatornákat nevezik zúgóknak, amelyeken a Malomárok vizét leengedik, akár más, kisebb malomárokba, akár – régen, a már elfelejtett faúsztatás idején – azért, hogy a Hideg-Szamos, a Reketó mély völgyeiből a víz hátán leszállított tűzifát a fafogó gereblyéhez elteregessék, akár, hogy a Malomárok felesleges vizét az anyavízhez, a Szamos árkába visszaeresszék.

Sok ilyen zúgó van. Mindjárt az anyagát alatt kettő, egymástól alig pár méternyire. Ezek csak a felesleges vizet engedik le s tavasszal, nagy esőzések után, mikor a Szamos medre színültig megtelik, felhúzott zsilipeik alatt hatalmas tömegekben omlik le a víz a simára koptatott vastag deszkák felett az árok medrébe, vad ugrásában porrátörve s alatt habozva-főve, őrjöngő forrással keringve, míg egyenes útba kaphat, hogy a Szamosba zuhanjon.

Pár lépéssel alantabb újra van egy zúgó, a nagy zúgó. Ez a papírmalom keskeny árkába szakít el vizet, a könnyebb szabályozásért kettős zsiliprendszerrel. A kisebbik alatt a keskeny árokba szalad a víz, erős nekifutamodással. ami azonban csak hetyke legény táncához hasonló. Nincs helye s ereje sem nagyobb rendetlenségre. A nagyobbik alatt a Malomárok vize szalad tovább, erős eséssel, az esés után örvényes keringéssel a mélyre vájt mederben. Ott, ahol legerősebb a víz forgása, a zúgó két oldalfalát vastag gerenda köti össze. Erre állanak fel a fürdőző gyermekek s ugrálnak róla egymásután az

örvénylő vízbe. Veszedelem nincs benne; mire észre-
vennék, már ki is sodorja őket a víz a sekélybe.

Bennebb még két zúgó van, hajdan a legneve-
zetesebb. Egyik a Bánffy-zúgó, a monostori Kétvízköz
végén. A másik a Kis-zúgó, majdnem a Sétatérnél.

A Bánffy-zúgó hordta le az úsztatott fát a fafogó
gereblyéig, amely a Szamossal s a Kétvízköz legalsó
házsorával párhuzamosan állott. Ma már dicsőségé-
nek vége. Korhadtan, elhagyottan áll s nemsokára a
híre fog élni csak.

Annál nagyobb dicsőségre jutott a Kis-zúgó.
Régen a kis diákok fürödtek itt, néha már enyhe
áprilisi napokon, amikor kékre fázva dideregtek erős-
ködve, hogy milyen jó meleg is a víz.

Ma már népes, látogatott ez a környék. Mert
itten van a strand. Tele inkább flirtelő, mint fürdő
közönséggel.

Es a kis diákok kijebb szorultak.

De azért nem kevésbé buzgó „feredők”.

A SÉTATÉR.

Most, hogy a jó Isten kimosdatta, tisztába tette, most menjetek ki a sétatérre. Vegyétek sorra minden bokrát. De legyetek figyelmesek, legyetek óvatosak, hogy meg ne zavarjátok a tapasztalatlan szerelmes párokat, akik a tavaszi lomb alatt, tavaszi illatokkal terhes szellőtől, ifjú szerelemtől megittasulva, önfeledten andalognak egymás karján, szent bizalommal játszva meg azt a csalfa játékot, amellyel természetanyánk sikerrel ejti törbe százezer évek óta legszebb, legsilányabb alkotását – az embert.

Inkább gyönyörködjete a fában, az aranyvörös csúcsú óriási nyárfában, az ezernyi csillogó karos gyertyatartóval megrakott, most még halványzöld gesztenyefákban, a csupasz, fehértörzsű, széles, ezüstös levelű, hatalmas platánokban, az üde, új hajtásokkal telt, mélyzöld fenyőfákban, bogos gyertyánokban, büszke kőrisfákban. Gyönyörködjete bennük s teljen meg a szívetek hálával azok iránt a nagyszívű erdélyi főurak iránt, akiknek Kolozsvár köszönheti ezt a szabad lélegzést adó, egészséges tüdőt, ezt az ország-világszerte nevezetes sétatert, és ez a hála jusson mindig eszetekbe, mikor a híddal szemben megpillantjátok a nagy Wesselényi büszke, magányosságban égretörő rengeteg nyárfáját.

A sétatér kultusza az utóbbi években meglehetősen alábbhagyott. A gyökeres kolozsvári közönség, amely hajdanában itt folytatta a főtéri korzót, most szívesebben jár a Bükkbe, a Hajtásvölgybe, a Bácsai torokba. Valahogy nagyobb szabadság, több levegő szükségét érzi és ehhez biztosabban jut el a távol

határban. De azért a sétatérnek még mindig megvannak a szerelmesei, akik a kora délelőtti órákban az ifjú nap száz sugarainak árjában felkeresik és az „Adósok során” végig merengve, maguk elé idézik

Sétatéri-tó.

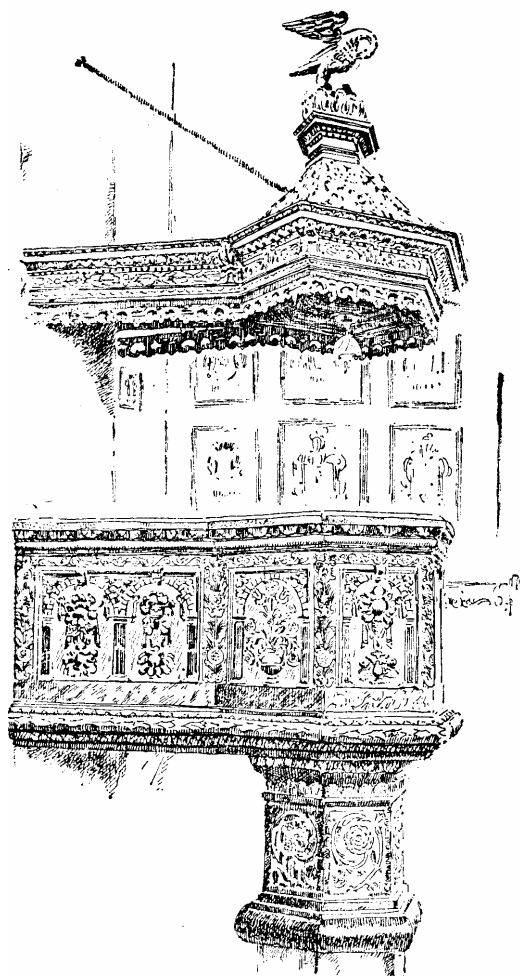
régi képét, folytonos fejlődését, mindennapi előkelőségét, vasárnap délutáni néprajzi kiállításának minden képzeletet meghaladó változatosságát és közben eltűnődnek a múltakon, amik voltak, eltűntek s az élet szakadatlanul forgó óriás kerekén újra előjönnek.

A NYÁRI SZÍNHÁZ.

A régi nyári színház a mai színpad helyén állott. Hatalmas nagy faépület volt barnára festve, homlokzatára nagy, fekete számokkal kiírva az építés ideje: 1874.

Nyáron ide költözött ki a Farkas-utcai színház. A hársfasor alól a Sétatér nyárfái alá. És vele együtt költözött ki a közönség is. Az is, amelyik látogatta, s az is, amelyik szerette volna látogatni. De míg az utóbbi a téli szezon idején legfeljebb elbeszélésből, másodkézből élvezhette Kolozsvár ősi s legkedveltebb művészetét, most, nyáron, valamit közvetlenül is kapott belőle. A faépületből a zene, az ének szabadon szállott ki az éjszaka csendjébe s kihallatszott néha drámai darabokban Kovács Gyula mély csengésű, férfias hangja is. A sétatér legelső padjain megtelepedett ingyen közönség mohó élvezettel szűrte az élvezetet. Egy-egy beavatottabb az akció, a mese elbeszélésével pótolta a hiányokat s bizony gyakran megtörtént, hogy kívül erősebb taps hangzott fel, mint a színházban.

A színház belseje nagyon egyszerű volt. Tágas parterje, mindkét oldalán ketrechez hasonló deszkapáholyok s ezek fölött faoszlopokon álló, szénatartó formájú karzat. A színpad azonban nagyszerű volt: tágas és mély. Alkalmas mindenfajta látványos darab előadására. Aminthogy a műsor egészen a színházhoz illő volt, szintén nyári. Többek közt minden nyáron előadták a Niniche című francia operettet. Ennek legnagyobb vonzóereje a második felvonásban berendezett tengeri fürdő volt. Valóságos me-

A Farkas-utcai ref. templom szószéke.

dencével, valóságos vízzel és valóságos fürdéssel. Természetesen megfelelő ruhában. És mindezek következtében folytonos telt házzal.

Azután lebontották a nyári színházat. Épült helyébe más, vasbetonból épített szilárdabb épület. Alapjában mozinak szánva s csak kisegítőként nyári időre színháznak.

Ma ez az állandó tanyája a 134 éves kolozsvári magyar színművészetnek. A legrégebb magyar színművészetnek.

A RÉGI SÉTATÉR.

A régi sétatér alig volt egyéb a két főútnál. Megvolt ugyan a tó is, de környékét csak későbbi időben rendezték. A keresztút pedig, amely a Gyár-utcától a sétatéri hídhoz vezet, negyven esztendő. Még ifjabb a Rózsa-út, a jobboldali főútról a sétatéri hídhoz vezető rézsútos gyalogút. Most szép két sor celtis szegélyezi, de hajdan rózsák díszítették. Ez a neve régi emberek előtt ma is.

Több víz is volt a régi sétatéren, mint ma. Régen szabadon állt a libucgáti malom árka. A malom maga a Gyár-utcával szemben a jobb oldalon. Szép, faragott kőkockákból épített díszes malom, az építők nevét és építés idejét őrző díszes kőtáblával ajtaja fölött. Jární nagyon rég járhatott, mert mi már pusztán találtuk. Csellengők éjjeli tanyája volt hosszú éveken át, míg lebontották. Vízárka szegélyezte a sétatér városfelőli oldalát, ferde vonalban haladva a nyári színház felé. Ennek háta mögött ömlött a Szamosba. Lassú folyású, keskeny bokrokkal sűrűn benőtt, magas partú árok volt. Medre nagyobb része ma is megvan, de beboltozva. A sétatéri tó vizét vezeti le.

A Monostor felőli részen a Kis-zúgó árka volt a sétatér határa. Ez a zúgó ma is megvan. Árkának irányát azonban megváltoztatták. Most egyenes vonalban folyik a Sporttelep háta mögött a Nagyszamosba. Régen ez is ferde irányba haladt, elválasztva a Fásberket s a Lövöldét a sétatértől. Nyomát nehéz megtalálni, pedig nem is régen, csak a Sporttelep építése idején, tömték be az árkát.

A sétatéri két főút közül a baloldali volt a

korzó tulajdonképeni helye. A másik oldalon kevesen jártak, leginkább azok, akik csak sétáltak. A korszóból való elmaradást azután keményen megbüntette a tréfálkozó kedv. Ezt a sétautat elnevezte az adósok sorának, mivelhogy csak azoknak *szabad* kerülnie a társaságot, akiknek rendetlenek az anyagi viszonyai.

Részlet a piarista rendház udvaráról.

A baloldali főút elején a patak partján körhinta volt. Ringlispil. Vasárnapoként nagyon kultiválták ezt a világvárosi élvezetet, de sokan le is potyogtak róla s véresre törték magukat. Ezért a főkapitány betiltotta a hintázást.

Tovább egy körönd szélén a hét *vezér* mészkö szobra volt felállítva. A szobrok mészköből voltak.

minden tavasszal bemeszelték őket, de bizony megcsúfultak, eltöredezték s végre el is tűntek.

A kereszúton túl a mai kioszk helyének egy részén, homlokzatával az út felé fordulva, állott a cukrászda. Benne Simon bácsi mindenféle finom likőrrel és süteménnyel. A cukrászda baloldalán volt a bandisták pavillonja. A főút Monostor-felőli végében állott a katona-uszoda. Helyét ma is meg lehet találni. Az uszoda vize a két főút mellett elhúzóódó árokba folyt ki s a kifolyás helyén kis malomkerék fogai emelgettek egy kalapácsot, amely a meder fölé helyezett vasdarabon élénk hívogatót vert az uszoda közönségének.

A tó is kisebb volt, mint ma. Szélén kőoszlopokon álló lámpák, a szigeten ugyancsak cukrászda, amihez hídon lehetett jutni. Akkor a szigeten is hatalmas fehér nyárfák voltak, olyanok, amilyen ma is van egy pár a tó partján. A fenyők csak később kerültek oda és már ők is öregek ma.

A főutak világítása nagyon egyszerű volt. A külső oldalakon két-két fa között kifeszített sodronyon lógtak a lámpák. Egyszerű petróleum-lámpák, amiket naponta megtöltöttek, este meggyújtottak s égtek, míg olajuk tartott.

Ezen a sétatéren folyt le a régi Kolozsvár nyári élete. Azóta megnőtt a város, megnőtt a Sétatér s megváltozott a közönség. Ma már nem az a látogatottsága, ami régen volt. Csak a vasárnapi közönsége a régi. Az az élő néprajzi múzeum, amelynek sehol sincs párja.

LÖVÖLDE.

Ma már teljesen összefügg a Sétatérrel. Csak az tudja kijelölni a helyét, aki régi kolozsvári, nem jövevény. Ezeknek már csak értelmetlen szó ez a név. Nekünk kedves emlék, amit el nem felejtünk soha.

Szép, sűrű liget, csigadombbal, hatalmas fákkal, dúslombú cserjékkel, amik közt zavartalanul fészkel a fülemile. Gyors folyással sietett le mellette a Kis-zúgó árkan a Malomárok vize a Szamosba, a torkolat közelében meglassúdva, amint az anyavíz betolult az árokba. Itt egy lerontott híd korhadó maradványai bámultak a csaknem álló, iszapos zöld vízbe, míg a sétatér felőli oldalán erős tölgyfahíd vezetett be az elhagyott üres ligetbe.

Nagy, vöröstégla vázba fából épített szála állott a Lövöldének a Fásberek felőli oldalán s azontúl voltak a lövőhelyek, gyepesfalu, szilárd golyófogókkal.

Mert a Lövöldében hajdan csakugyan lőttek. Céllovásban gyakorolták magukat az abszolútizmus utáni friss szabadságot élvező kolozsváriak. Úgy lehet, a szabadságon kívül készültek a jövőre is, nem bízván az osztrák szavában, kinek neve akkor errefelé is német vala.

Ez a nagyoknak való játék azonban nem tartott soká. Minden rendben ment az országban, gyakorlatban pedig sokkal inkább bevált a legszebb sport, a vadászat. Elárvult a Lövölde, fű nőtte be a lövőteret s a golyófogók oldalán békésen legelésztek a városi kertész juhjai.

A Lövölde épülete azonban még jó ideig használatban maradt. Itt rendezték a nyári mulatságokat,

a diákok majálisait, a Dal-kör és más polgári egyesületek „táncvigalmait.” A szabadban volt két nagy kör alakú térség, egyenesre, keményre vert földdel. Petróleumlámpák, színes lampionok világítottak le a szépséges kolozsvári lányokra, amint sokszor mind a két köröndben, két bandával mulattak. Ha aztán igen hűvös volt az este vagy hirtelen eső támadt – ami a régi májusi időjárásban mindennapos volt – bekerekedtek a nagy szálába s ott folyt a mulatság reggelig.

Azután elmúltak a nyári mulatságok. Már csak székely-bál volt a Lövöldében minden vasárnap. Aztán elvénhedett az épület is – nem örök időkre készült – megújítani nem volt miért. Lebontották. Helyére, valamint a lövőtér és a táncköröndök helyére is, teniszpályák kerültek.

Valahogy szebb is ez a sport a hajnalig nap-számba való táncolásnál. Ma már eltűnt a Kis-zugó árka is a Lövölde mellől. Betömték és a víz a Sporttelep mellett új árokban folyik be a Szamosba.

És ma – ma gyep verte be a teniszgroundokat is. Ki játszanék ma már? Az élet súlya nyom le mindenkit. Az a súly, amely minden erő megfeszítését kívánja ma, hogy minden elérésére tegyen képpé holnap.

KERTEK.

Akárhova méssz fel a várost környező hegyekre, minél feljebb érsz, annál inkább eltűnnek a házak a kertek zöld színében s ha nagyon magasról pillantasz le, a város egyes részeinek helyén már csak zöld foltokat fogsz látni s azokon a környékeken is, ahol a házak legsűrűbbek, mindenütt megszakítja sivár mezejüket egy-egy üde zöld folt. A kertek városa Kolozsvár, a friss levegőt, pihenést, megnyugvást adó kerteké.

Pedig ezek a kertek, a most meglevők, csak árnyai a régieknek, az igaziaknak. Ilyenek voltak elsősorban azok, amelyekből már több egy századánál a sétatért, az „allét” rendezte be a közösség. Mánáscsaládok nagy kertjei voltak itt azelőtt. Azok ajándéka a sétatér területe. Emléküket már csak a nagy Wesselényi nyárfája őrzi a sétatéri nagy híd közelében.

Nevezetes kert volt a Veress-kert. Több holdas nagy kert a város szívében, a Sétatér-utca és a Fürdő-utca szögében. Veress Ferenc volt a gazdája. Úri ember; az első fényképész Kolozsvárt. Amellett művészhajlamai is voltak. Egész vagyont költött a színes fényképezés feltalálására, de teljes sikerre nem jutott, bár jelentékeny eredményeket ért el. A kert közepén, a kertet átszelő Kisszamos felé épített fa-épületben volt a laboratóriuma, később fiának, a hírneves festőművész Veress Zoltánnak a műterme. A kert maga valóságos rengeteg volt, százados fakkal, árnyas lugasokkal, élénk folyóvízzel. Ma már csak emléke él. Feldarabolták s beépítették. A Fürdő-

utca alsó szakaszának telkei mind ebből a híres kertből valók.

A Haller-kert s a Nemes-kert a Nép-utcának a Külmonostor-utcára nyíló két sarkán volt. Mindkettőben uri kastély, ma is meglevő. A Nemes-kertből azután előbb az Auguszteumnak hasítottak telket. Megmaradt részének Nép-utca felőli oldalát telkekre hasogatták. Külmonostor-utcai oldalára Kós Károly építette a reformátusok gyönyörű templomát. A templom mögött, a kastély mögött, le egészen a Kis-zamosig még ma is megvan, még ma is ép a hai-

Mikó-kert.

dani kert. Hatalmas fák terebélyes koronája nyúlik itt az égnek. De ki tudja, meddig.

A Haller-kastély ma inasotthon. Mögüle teljesen kiirtották a parkot. Csak egy hatalmas szilfa él meg belőle s emlékezik vissza társtalan magányában a múlt boldogságára.

A Bánffy-kert a sétatér s a Diana mellett feküdt. Itt volt a város legjobb vizű csorgója. Valószínűleg a kert kis tójának átszűrődött vize jött ki a föld alól az óriás égerfák tövében. Eltűntek az égerfák, helyükre

jött a felsőbb leányiskola. A kert azonban egész terjedelmében megvan, csak újjá leit ültetve. Egy régi fája sem maradt meg.

Kisebb kertek, inkább mulatóhelyek, voltak a város belsejében a Stadler-kert és a Reuter-kert. Az előbbinek helyén ma hatalmas palota áll – a Triskaház. A Reuter-kertre, a Petőfi-utca elején, házat építettek. Ezeknek immár örökre végük.

A leghíresebb volt pedig mindenek felett a Mikó-kert. Ma Múzeum-kertnek hívják. Gróf Mikó „Imrée, a mindig adó, mindig alkotó főúré volt ez. Ő ajánlódta az Erdélyi Múzeum Egyletnek növénykertül. Ma ez is be van építve jó részében. De megvan épen a botanikus-kert s az ősi kastély is a park közepén, örök emlékeztetőül az önzetlen, önfeláldozó hazafiságra.

MÚZEUMKERT.

Hajdan Mikó-kerh Közepén a Mikó-kastéllal, melyben most az Erdélyi Múzeum Egylet tárainak egy része van. Azé a Múzeum Egyleté, amely erdélyi magyar akadémiának indult annak idején az alapító Mikó Imre gróf belső szándéka szerint s amely talán lesz is erdélyi magyar tudományos akadémia, kielégítve mindig megvolt, de ma sokszorosan érzett komoly szükségletet.

Régi múzeum épület.

Különben csendes, árnyas, nyugodalmas kert a Mikó- és Kőkert-utcák között, a klinikák s a Hegyvölgy-utca között. Hatalmas akácok, gledicsiák, karsú juharfák lombja tart itt árnyékot nyaranta. Tetején pedig vénhedt, zuzmós szakállú, mindig zöld jegenyefenyvek szorítják mohos keblükre az enyhe nyugati szellőt és küzdenek meg zúgva, hajlongva a keleti fergeteggel. Sokszor tört ágak, lesodort fészkek hevernek aljukon a vihar után, de ők maguk, ha kuszál-

tan, ha sebzetten is, büszkén és fennállva kerülnek ki a folyton megújuló ádáz tusából és rejtelmes susogással zengik megérdemelt diadaluk örök énekét.

A kertet már régen fűvészkertnek rendezték be. Van abban mindenféle fa az egész világ mérsékelt és hideg éghajlatából. Japán, Kanada, Észak-Amerika, Ázsia mind képviselve van itt és a messze idegen világból összehozott idegen életek megfogamzottak, megerősödtek az idegen földben, összebarátkoztak az itt találtakkal, össze egymással, és szellő lebbenésén megzizzenő leveleik bizonyára fölényes gúnynyal beszélnek egymással az alattuk, körülöttük mozgó élet végtelen korlátoltságáról, irigy marakodásáról, buta kicsinyességéről.

Azonfelül is tele van mindenféle ritka bokorral a Múzeum-kert. Napokig el lehet járni benne, nézgetve, tanulmányozva és mindig lehet újat, meglepőt találni.

Különösen Brassai bácsi volt az, aki lelkén viselte a Múzeum Egylet fűvészkertjének gyarapodását. De féltő gonddal őrizte is a kert rendjét és épességét. Minden útkeresztezésnél és máshol is ki volt téve a tábla a magafogalmazta figyelmeztetéssel:

*„Minden a szemnek,
Semmi a kéznek!”*

S Brassai bácsi maga ügyelt fel a rendre. Hol itt, hol ott bukkant elő vállravezett kendővel takart öles, szikár alakja, s jaj volt annak, akit rendtelenségen kapott.

Tó is volt a Múzeum-kertben. Mindjárt a bejárattól balra, sűrű, lombos fák árnyában egy négyszögletes kis tó. Partján padok, hínáros vízében lomha pontyok, díszes cigányhalak, iszapbújó kárászok.

Aztán betömték a tavat. A kilencvenes évek elején, mikor nagyobb erővel fogtak az egyetemi építkezésekhez. És azután hol itt, hol ott foglaltak el egy-egy darabot a kertből új és új épülettel.

De jellege, régi magyar főúri kert jellege, megmaradt. Es megmaradtak fái, különösen tetején a vénhedt, zuzmószakállú jegenyefenyvek, mohos kebelükre ölelve az enyhe nyugati szellőt, megküzdve az ádáz keleti fergeteggel s vihar után kuszáltan, sebzetten zengve megérdemelt diadaluk örök énekét.

PAPIROSMALOM.

A Kálvárián túl, egy szűk völgy után, újra hegy következik. Északi oldalán, ahol pár méteres függőleges eséssel hajlik le a völgybe, – ott fut el a Malomárok. A Szamosból is e hegy partjánál válik ki s annak mentét követi mindaddig, míg a hegy a Kálvária alatt levő völgyhöz be nem fordul. Ott, ahol a Malomárok elmarad a hegytől, erős zsilip van építve, hogy beszorítsa a vizet egy magánál még kisebb árokba, a Papirmalom vízárkába.

A zsilipnél a Malomárok medrének hirtelen nagy esése van. Jobb oldaláról pedig elmarad a szilárd hegyoldal, a szilaj futásának vetett erős akadály. Hát az esés, a szabad tér megsokszorozza a sebes iramú patak játékos kedvét. Fergeteges zúgással, hanyatthomlok zuhan le a mélybe és össze-visszakarogva öles mélységű forgóban harsog, táncol, kacag, kemény tajtékká verve az ekéstől miriárdnyi porszemben újra ölébe hulló kristályos vizet.

Partján állva, órákon át nézheted a habok fürge táncát. Mindig új és új képet fogsz látni és olyan féktelen tombolást, amelynek, úgy hiszed, semmi sem képes határt szabni. Épen ezért, ha már kábulni kezdesz, nézz alább; oda, ahol a Kálvária alján a vízre jár le az út. Ott is sebesen szalad még a víz, de simán fekszik fővenyes, csekély medrében s pajzánul csiklandozza a térdig felfogott ruhában benne sulykoló asszonyok fehér bokáját.

A zsilip másik oldalán, a keskenyebb árok partján, áll a Papirosmalom. Lehet, csakugyan papirosmalom volt valaha. Most azonban s emberem-

lékezet óta, lisztelő malom csupán. Fenntartja és nem emészti termékével az emberi életet. Magas, régi épület, fehérre meszelve. Nem különböző más régi vízparti malmoktól.

De emlékei kedvesebbek. Nagy város mellett, vizek között, friss levegőben, üde ligetben, szerelmes-

Papírosmalom

párok kedves találkozó helye már régideje. Nagyapáid, apáid, magad sok drága emléke fűz hozzá eképen, s ezért látása megnyugtat magad, gyermeked, unokád sorsa iránt is.

Mert íme sok vihar után épen, erősen áll az öreg malom és fog állni soká, hogy vigasztalja a szomorú máts a múlt tanulságával bíztassa a jövőndöt.

HEGYEK.

Mikor itt van az ősz, a szomorú, a tél fagyát előre éreztető, – indulj el a hegyekbe, ha kívánsz hallani egy kis vidám zajgást, dolgos életet. Mind-egy, merre indulsz. Mehetsz délnek, mehetsz északnak, mehetsz nyugatnak, akár keletnek is. A városból kiérve, bizton hegyre jutsz. Hegyre, melynek enyhe alsó hajlásait erdőként borítja a sok gyümölcsfa, ősztől már tarka lombjai közül kimosolygó mindenfajta drága jó gyümölccsel.

A hegyek: Borjumál, Hója, Kányamái, Szentgyörgy, Nádastere, Brétfű, Lomb, Csatorna, Tuzokmál, Aszupatak, Békás, Házsongárd, Csillaghegy. Mind apró parcellákra osztva. Minden kertben a gazda családjával. Verik a diót, rázzák a szilvát, fahorgon ágraakasztott kosárba gondos kézzel szedik a sokféle finom almát: piros arcú pojnikot, zöld batult, tarkás aranypárment, amiknek ízre, zamatra hetedhétországon párja nincs. Serényen dolgoznak, halkan dalolgatva, – hogy elszoktunk a hangos jókedvtől! – s aközben telnek a csebrek, telnek a kosarak, telnek a zsákok. Mikor aztán a nap lebukik a Sátorhegy mögé s csak bíborvörös sugarai tűznek át a gyászfekete kormos felhőkön, – szekérre rakva, kézi kocsikban tolva, háton cipelve, hazaindul a termés. A gyerekek szép vasárnapi délutánon sétából, ha kijönnek még egyszer-kétszer. Csak a gazda néz ki még levágni a tar gályákat, összege-reblyélni a lehullott száraz lombot s elégetni az öszszegyűjtött giz-gaszt, aminek lobogó lángja olykor bevilágít a késő éjszakába is.

Hány egymástkövető nemzedéknek adtak csillapító munkát, lelki gyönyörűséget ezek az áldott hegyek! Hány zaklatott lelket csillapítottak le, nyugtattak meg évszázadok óta! Mennyi bajt, vihart, veszedelmet láttak, mióta az első kapavágás belehasított szűz hátukba, hogy elhódítson a szabad anyaföldbőj újra egy darabot az alkotó, kapzsi embernek! És mennyi baj, vihar, veszedelem fog még keresztülzajlani fejünk felett, míg újra, a szabad természet, a halálra váló szabad természet fog uralkodni rajtunk!

Hol lesz akkor az ember, kicsinyes gondjaival, nagy alkotásaival, apró gyűlölködéseivel, végtelen szeretetével?

El fogja nyelni a föld, a por, munkája minden eredményével, minden emlékével együtt.

Nyugodj meg benne. – Nem: okulj rajta, ha tudsz, ma élő ember.

A FELLEGVÁR.

Az özönvíz forgataga indította oda a Hója mésző vonalához befejező nagy hatalmas pontul a Fellegvár homokkő-gömbjét. Betapasztotta ezt is, azt is vastag agyagtakaróval; majd, mikor az Úr a szárazföldről elválasztotta, fűzfa, virág nőtte be az egész hegyet, mintha emlékét is el akarta volna enyésztetni a hajdankor világrengető zajgásainak.

De jött az ember minden romboló, minden építő ösztönével. Napnak néző oldalán ledöntötte a fákat, talaját feltúrta; beültette a neki tetsző növényekkel és ez a munka, párosultan a hó, a víz, a nap, a fagy munkájával újra felszínre hozta a hatalmas kataklizmák nyomát. Az ember pedig, aki egyenlőségre van teremtve, aki holtáig minden izma megszakadásával küzd az egyenlőségért, de egyenlő lenni soha sem fog, a nyomorult ember barlangokká mélyítette a sziklák üregeit, fődület, ajtót tett az összehajló sziklafalra, lassan-lassan birtokába vette az egész hegyoldalt le a Szamosig és a hatalom fellegvára alatt megalkotta a világ legbizarrabb Fellegvárát: a nyomorúságát.

Mert a hegy teteje vár volt, örök fenyegetés az alatta nyugvó város ellen. A gyáva osztrák hatalom emelte az erdélyi fejedelemség megszűnte után, kegyetlen figyelmeztetőül a mindig kuruc magyar városnak: Vigyázz, légy jó, a kezemben vagy; szétmorzsolak egy perc alatt. És épített hozzá a Szamosra egy külön hidat: a németek pallóját, melyen az ágyúzás után lerohanó zsoldosai kerülő nélkül elérjék a várost, készen ölésre, fosztogatásra.

Az oldalon a viskók szaporodtak, egymás hegyén-hátán állva a legképtelenebb alakulatokban. Este kivilágosodtak üvegszemeik, elragadó szépségű látványt nyújtva az alulról szemlélőnek, aki bizvást tarthatta égből szakadt csillagoknak ezt a sok párányi fényt, amely annyi bűnt, annyi bajt, annyi nyomorúságot világított meg befelé.

Vizikapu a Fellegvárban.

Azután kezdtek múlni a viskók is. Egyenként vásárolta meg őket a Szépítő Egyesület és séta utat alkotott a helyükre. Lakóik elszéledtek, más helyre rejtve örök nyomorúságukat, mint gyógyíthatatlan fekélyt.

De megvan még a vár.

HÁZSONGÁRD.

A legelőkelőbb kolozsvári gyümölcsös. Már nem is gyümölcsös: kertváros inkább, árnyas utakkal, szép kertilakokkal, gyönyörű fákkal. A neve valószínűleg szláv eredetű, aminthogy az a város neve is. Az a legenda azonban, amely a szászoknak tulajdonítja a város alapítását, átment a Házsongárd nevére is. Hasengarten lett volna ez a név, amit aztán a kemény magyar száj tört Házsongárddá. Hasengarten: Nyulaskert. És az öreg hegypásztor táskája szíján a sárgarézcsatton ott is ennek a névnek megfelelő a jelkép: fűrge nyúl, csaknem felismerhetetlenné kopva már.

Öreg pásztor, hány éve járod már ezt a szépséges hegyet? Fiatal, erős legény voltál, mikor először nyakadba akasztottad a táskát. Hűségesen viselted gondját az akkor még félig vadon kertnek, ahol tavasz végén búbjajosán szólt egész éjjel a fülemüle édes éneke a csalitokban. Mi – rossz gyermekek – a Cigánypatak medrében hálóval ejtettük törbe a szerelmes énekest. Elvinni azonban sohasem tudtuk. Mindig ránk akadtál öreg pásztor. Sokszor már a tőr mellett, sokszor, amint a bokrok alján lopkodva vittük zsákmányainkat. És szabadon bocsátottad az Isten kis muzsikusát, elszedted lépvesszőinket. Meg is pirongattál, de nem bántottál. Tudtad, hogy gyermekek vagyunk; tudtad, hogy a nyughatatlan gyermeki vér folyton kutat, folyton tervel, folyton dolgozik, de tudatos gonoszság nem lakozik benne.

Azután telt az idő. Szabályozták, rendezték a Házsongárd útjait. Az apró kertek eltűntek, a na-

gyök kisebbeké váltak és már valamennyit rendes kerítés választja el az utaktól, a kerítés mentén sűrű jázmin-, orgona-, fagyai-élősövényvel, amely tavasszal édes, bódító illatárt bocsát a lágyan mozgó levegőbe.

A kertekben aztán házak épültek. Nem apró nyaralók, hanem rendes házak, téli-nyári lakásul. Bevonult a vízvezeték is, estenden pedig villanykörték átható fehér fénye űzte messze az éj árnyait.

Látod, öreg pásztor, ez is te éretted volt. Mert telt a te időd is. Járása elvette jó látásodat, sükké tette füledet, görnyedtté hátad, ingataggá járásod. De nem adtak túl rajtad, nem cseréltek föl mással. Ebben a kertben csak formájára volt már szükség az őrizésnek. Ezt a formát pedig te is megbírtad adni, több jussal, mint más.

Nem tudom, vannak-e még fülemilék a Házsongárdban? Nem hiszem. Ez a tökéletes énekes a teljes magányosságot szereti. De lehet, hogy visszatér. Az éjjeli világosság már eltűnt a kertből. A bokrok sűrűsödnek. Mind kevesebb járókelő veszi útját a gondozatlan utaknak. A kultúrán erőt vesz a természet. S talán tavasszal – talán egy, talán két év múltán – újra meg fog szólalni régi idők emlékéül, a fülemüle.

Vajjon mi fogjuk-e hallani, öreg pásztor?

HÓJA.

A legnépszerűbb szőlőhegy. Közel a városhoz, közel az erdőhöz, közel a Szamoshoz. Meleg déli fekvés s ehez első kézből kapott, mindig frissen özönlő havasi levegő. Az útja kissé poros, igen napos. De annál jobban esik kiérve megfürödni s azután újra átmelegedni a vén szilvafák árnyában, el-elnézegetve hol a nagy zöld foltokkal tarkázott várost, hol a Bükk, a Plecska, a Leányvár, a hármastarajú havas fokozatosan sötétedő zöldjét. Nem csoda, ha minden kis ember törekedett, hogyha máshol nem, bár a Fliger-útról felnyúló apró parcellák közül szerezzen meg egyet, ahova nyári vasárnapokon korcsma helyett családotul kimenjen egy kis igazi megpihetésre.

Régen szőlővel volt beültetve az egész hegy. Nevezetes szüretetek estek itt akkor október végén és nevezetes volt a híres kövér szőlőből szűrt hójai bor is, a „vinum de Hoiá”, amint a régi írások említik.

Elmúlt a szőlő, elmúltak a szüretetek. De emléküket őrzik a régi gazdák fiatal utódai. És őrzik a hegy legendáit is. A Törökvágását és a Donát szoborét.

A Törökvágásról ma már inkább hisszük, hogy vörös agyagoldalát csak azért vágták le hajdanán, hogy megkönnyítsék az átjárást a Nádas völgyébe. Gyermekkorunkban azonban szorongó szívvel hallgattuk a pogány török kegyetlen tervét, amely a Szamos elvezetésével szomjúság által akarta kényszeríteni a hősi magyar várost magamegadására. És ujjongtunk örömmünkben, mikor végre megérkezett a

magyar vezér felmentő serege s a hitetlen török tönkrevérve, hanyatthomlok menekült, itthagya a Törökvágás befejezetlen művét örök emlékezetül.

A Dónát-szobornak két legendája is van. Az egyiket, a szomorút, Gyulai Pál foglalta versbe. Szomorú történet szép versekben. Mégsem ez kellett nekünk, hanem a tréfás, az izgató. „Délben, ha meghallja a harangszót, lemegy a Szamosra s vizet iszik

Törökvágás.

Donát.” így szólt a tréfa. És ültünk, apró gyermekek, a szobor lábánál rendületlenül, áhítatos hittel, megrezzenve a piaci templom harangja kondulásán, összeszorított ajakkal várva, akarva a köember megindultát.

Nem indult meg. Most is ott áll a hegy tetején, az erdő alján, kopottan, megviselten, csonkán. Megkopott, meglanyhult a mi hitünk is. De szilárd abban, hogy az erős akarat megindítja a hegyeket is.

KÁNYAMÁL.

A Hója alján, a hegy hajlását követve húzódik nyugat felé a Dónát-út, elnevezve a Hója patrónusáról, szent Donátról, kinek csonka szobra ott áll a hegy élén századok óta és bizonyára ott fog állani még századok múltán is, amikorra gyermekeink és unokáink szorgalma egészen alája fogja vinni a várost.

A hegy egy helyütt tágas öblöt alkot. Kifordul dél felé, a Szamos felé. Nyomán kifordul az út is s ez eléri a Szamost. A hegyoldal két nekirugaszkodással kúpos oromra jut fel. Ez a Kányafő. Az út a Szamos mellől szintén hegyre kap s halad folyton felfelé, egész a Hajtásvölgyig, mindkét oldalán gyümölcsös kertekkel szegélyezve. Ez a hegy, az út kaptatójától a Hajtásvölgyig, ez a Kányamái. Az utolsó szőlőhegy a város határán. A Hajtásvölgy közepe a mesgye Kolozsvár és Szászfenes határa között.

Ez a hely – fekvésre és kilátásra talán legszebb valamennyi közt – régen ismeretlen volt a város jórésze előtt. Nem nagy területe egy néhány családnak volt tulajdona. Azok sem jártak ki mind, nagyon messzinek találták. Akik azonban nyaranta tanyát vertek ott, örök hűségű szerelmesei lettek. Békés, csendes, néptelen tájai szabad teret adtak a szabad indián életnek. Alant, a kanyargó Szamos a legjobb fürdőhelyekkel szolgált s módot nyújtott halászás címén kitartó naplopásra. A Szamos partján terült el a Mikes grófok óriási rétje, nyájas ligetekkel tarkítva; örökké új felfedezésekre alkalmat adó kóborlások színtere. A hegytetőn és azon túl hatalmas

erdő. Milyen jó volt abba belemerülni, cél nélkül, irány nélkül és kibukkanni a Bácsstorokban vagy Szucság fölött; ott megpihenni, hallgatva az erdő zúgását, madarak énekét, nyulat űző róka üvöltését. Nagyon sokára történt, hogy a civilizáció erre is elindult. Első lépése volt a mészégető. De ez nem

Donát-szobor.

csinált sok bajt. Nem mert tovább jönni a hegy leg-elejénél.

Azután jött a Burgya-féle nyári mulató. Ez már nagy népvándorlást okozott. Emberi lárma, zenebona, zsvajgás, danolás verte fel a természet ritmusos zenéjét és elvette varázsa közvetlenségét is. Főként azonban ismertté tette és megkedveltette ezt a szép helyet.

Most már derűs nyári vasárnapokon seregestül keresik fel a kirándulók s ilyenkor rigó, róka, nyúl riadtan menekül a Hajtásvölgy sűrű bokrai közé.

De a vasárnapok elmúlnak s a hétköznapiok csendje visszahozza a hegybe a természet örök ünnepének felséges nyugalma.

Mert nem tud az ember annyit rontani soha, hogy azt a természet mindenható ereje vissza ne bírja állítani.

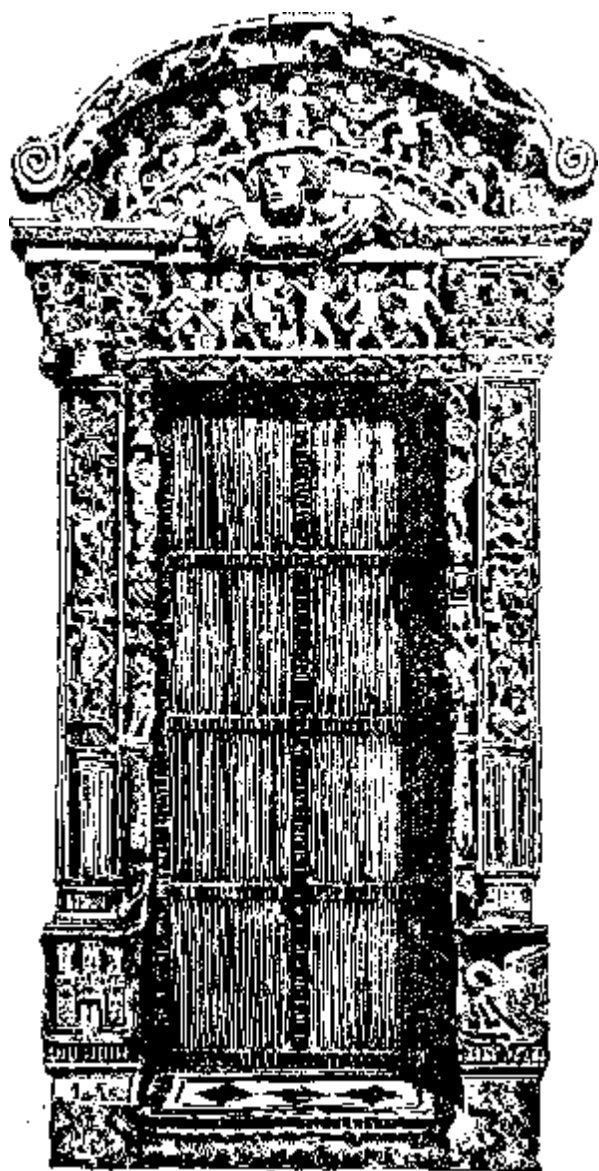
És ez az örök vigasztalás.

A TETŐN.

Hátul a még le nem hullott száraz tölgyfalombtól rőt erdő. Minden más irányban nyílt, szabad kilátás. Jobbfelől a havas, szemben a Bükk, balra a város: Kolozsvár. Az idő borult. Olykor csepereg is. Azt hinnéd: korlátozt a kilátás, elmosódnak a tájak. És meglepődsz az ellenkezőjén. Szabadon tekinthetsz mindenfelé. Csak a szemhatárt lezáró hegyek vetnek falat tekinteted elé és csodálatosan éles kontúrokat látsz mindenütt. Talán a nyugaton aláhanyatló napnak már vízszintesen vetődő sugarai okozzák, de teljes közelségből látsz mindent, egész pontosan, a legapróbb körvonalakig.

Sőt nyugat felé, a gyalui hegyeken túl olyan kilátásod nyílik, amilyen talán soha. Gyalu előtt, a havas, előtt s még tovább a Sátor-hegy előtt sötét, nehéz felhő lebeg. Eltakarja a havast csaknem egészen. A völgy közepén azonban meghasad s a szabadon maradt részt, épen az előtér sötétségénél fogva át- meg átvilágítják a ragyogó napsugarak s nyomukon a háttér kitágul s egész messze szikrázik; ott csillog az öreg Vigyázó-havas ormán a még megszakítatlan hópalást. Ez olyan látvány, ami évtizedek alatt is alig ismétlődik meg. A nap lemegy. Felgyúlnak a város szemei s a szürke felhők öléből kivillan egy-egy csillag ragyogása is. Fokozatosan sötétül a táj. A Szamos kígyózó szalagja világít még, de ne várjuk, míg az is elsötétül. Menjünk haza. Ne az utón. Az erdőn keresztül.

Fakó még az erdő, de az avart már emelgeti a májfü sötétzöld, karajos levele s a mogyorófákon

A főtéri templom sekrestyeajtaja.

zöldessárga,^r hosszú barka ing az esti szellő lágy mozgásán. És a rigó még szól, néha felhangzik a banka halk tilinkózása, de már kilebbent a denevér is. És illatok szállanak a földből, az égből, a fákból. Édes, balzsamos illatok. Elbódítják minden érzékedet. Tele tüdővel, mohón habzsolod ezt a felséges tavaszi levegőt s ha még ülte lelkedet bizalmatlanság, aggodalom, fojtó bánat, megszabadulsz mind-ezektől és egészen megújulva, bizalommal, reménységgel, örömmel megtelve méssz haza a Kányafői tetőről ezen a tavaszi estén.

BRETFÜ.

Ott szemben a vasúttal, a Nádasstere és a Csatorna között, a Lomb alatt.

Alig értem a nagyapám térdéig, mikor először kivitt oda engem, parányi gyermeket.

A kőmáli szőlők közt haladtunk. Nem a mélyre árkolt, göröngyös dülő utón, hanem az út oldala fölött, a hegyen, a keskeny ösvényen. Az út oldalán sok mély barlangszerű üreg. Egyikben sűrű liciumbokortól eltakarva, rongyos ruhában egy piszkos, bozontos ember aludt. Bizonyosan rabló – gondoltam – és félve húzódtam közelebb nagyapámhoz.

Erzsébet út fényes villáinak lakója, ráismersz-e erre a képre?

A tetőn, ott, ahol me a Kővári telep kezdődik, vége szakadt az útnak. Hullámzó vetés nyelte be a gyalogösvényt. Engem egészen eltakart a búza, elkábított a folyton összesúrlódó kalászkok nesze. Mintha vízből menekültem volna ki, úgy lélegzettem fel, amikor a vasút innenső oldalán kiértünk a vetésből és nagyapám a hűvös forrás édes vizéből adott egy lapos pohárral. Azután a sínek közt keresztül, figyelmesen, sebesen. Azután át e Nádashídján, újra vetés közé s csak így értünk be a Brétfübe a hegykapun. (Ma is megvan egy sasfája.) Úgy tetszett, sohasem szakad vége az útnak, amint a hév napon felfelé mentünk a hegyen. Azután jobbra fordultunk a Lomb alján s mentünk egy nagy rétig. Itt elmagyarázta az öreg, hogy szüret idején, a szüreti vásárkor a havasiak itt árulják a szőlőkarókat, puttonokat, csebreket, a sajtóhoz szükséges deszkákat.

Ezért hívták ezt a mezőt az első szász birtokosok Brettfeldnek. A szászok azonban nyelvben, lélekben magyarokká váltak s elmagyarosodott a Brettfeld is Brétfüvé. (A hóstáti magyarok Hendelynek hívták ezt a rétet s a vásárt hendelyi vásárnak).

Itt, ennél a rétnél, fordultunk be a magunk szőlőjébe. Alig pár lépésnyire az úttól, közel egymáshoz két cseresznyefa, magasra nyesve, hogy az utón kóborló mihasznák meg ne dézsmálhassák. Egyikre feltett nagyapám, dicsérve gyümölcsét a nagyapja ültette fának. Azután megmutatta sorra a fákat, elmagyarázva, melyiket ki plántálta és mikor? Külön figyelmeztetett alól, a szőlőtábla alján a nagy körtefára. Ennek tövében kincs van. Mert a hegybeli kísértet, a kontyos szászné, ott jelent meg, kezével a földre mutatva.

Azután megmutatta a várost, azt a gyönyörű panorámát, amit csak innen lehet látni. Akkor talán nem bírtam megbecsülni szépségét. De azóta, négy hosszú évtizeden át, szívembe nőtt a kép. Maga a város, a Fellegvár beleugró zöld sarkantyúja, a hatalmas, kopár feleki oldal, a Bükk rengetege, a havas ködbevesző sziklafala, a kanyargó Szamos. . . Nőtt a város. A szamosparti réteket nagy gyártelepek lepik el. De a kép valójában azért nem változott. Itt a Brétfü minden fájával. Itt van Kolozsvár. Es itt vagyunk mi, régi elődök kései unokái, akiket majd új nemzedékek követnek végeszakadatlan sorban, őrizve az ősi hagyományokat, táplálva a soha el nem alvó szent Veszta-tüzet.

SZENTGYÖRGY-HEGY.

Szent György, a lovagok virága, tisztelt, különösen szeretett szentje volt a középkorban, – a lovagok korában, – a magyarnak, a lovagok nemzetének. Szobrok, képek, városok, falvak, tanyák nevei őrzik emlékét ma is mindenütt, ahol magyar élt valaha és él ma. A középkori szobrászművészetnek egyik legszebb emléke a sárkányölő Szent György prágai szobra s ez is magyar mester műve: Kolozsvári – vagy, amint az 1379-ben emelt nagyváradi Szent László-szobor talapzatán felírva volt: Colosvári Márton és György mestereké, Miklós mester fiaié, az akkori idők legkiválóbb szobrászmestereié.

A kolozsvári határ is őrzi Szent György lovag emlékét a Szent György-hegy nevében. Lehet-úgy is volt bizonyosan, csak írott emlékek nincsenek már róla – város vagy falu volt azon a helyen valaha, Szent Györgynek ajánlott egyházzal. Zivataros századok folyamán eltűnt a város, el az egyház, de a nevet, Szent György nevét, megőrizte s őrzi ma is híven a hegy. A legelső a határ szőlőhegyei közt, a Szamos baloldalán, a Postaberek felett, a szénafüvek alatt.

Számtalan apró kertre oszlott gyümölcsös az egész hegy. Birtokosai nagyobbára kiscgazdák, kispolgárok. A várostól messze van. az útja poros. Nem voltak drágák a kertek. így jutottak oda a kisemberek.

Pedig milyen finom gyümölcsök teremnek ottan. És mennyiféle! Kora tavasztól késő ősziig hordják belőle kézen, fejen, taligán, kis szekeren az illatos epret, ropogós cseresznyét, finom meggyet, zamatos

barackot, puhabelű körtét, drága jó almát, hamvas szilvát, papírhéju diót, pelyhes őszibarackot a gazdák. Mert, úgy látszik, Szent György lovag rajta tartja szemét. Az ő hegyén. Rajta tartja és ad reá jó termést évről-évre, majdnem mindig.

Jól is teszi; jó helyre megy. Dolgos, munkás, szegény magyarok kezébe.

LOMB.

Régen, még a tatárjárás előtti időkben, falu volt ott a Brétfű felett, a hegytetőn. A falunak híre-pora sincs már. Elsodorták a századok viszontagságai. A nevét azonban őrzik régi határjárási jegyzőkönyvek és őrzi a kolozsvári határon egy határrész: a Lomb, ott a Brétfű felett, a hegytetőn.

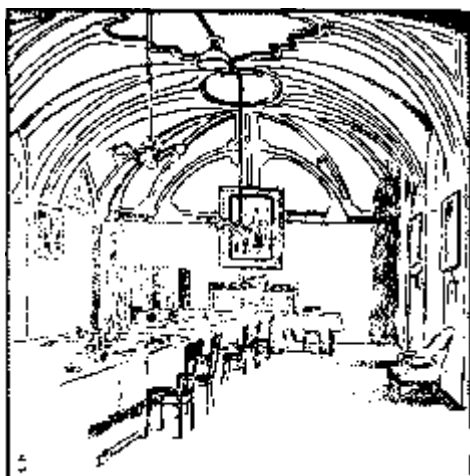
Lomb! Milyen szépen hangzó, milyen gyökeres magyar név. Milyen szép erdős, berkes tájék lehetett ez azokban a ködös időkben, mikor lóhátas magyarok feszült figyelemmel hatoltak előre az új hazában, okosan, szeretettel figyelve annak lakatlan, puszta tájait.

Első tanyájukat bizonyára a völgyben ütötték, ott, ahol a Nádas és a Szamos vize összefoly, ahol bozóttal, gyommal benőtt omladékok rég elmúlt élet nyomait mutatták. De vonzotta őket a víz mellett levő hatalmas hegy is, aljától tarajáig rengeteg erdővel benöve. Merészen nekivágtak az erdőnek, készen tartva hadi szekercéjüket, ha netalán csikas, vagy vaddisznó akadna eléjük. Így gázolták magukat keresztül a rengetegen a tetőig, melynek széles, gyepes mezőin újabb tanyát vertek, nevezvén azt az alatta elterülő eleven zöld sátorról Lomb-nak.

A tanyából falu lett, kedves, barátságos falu a város fölött, az erdő mögött, csendes, békességes étellel. De jöttek keletről vad népek, kunok, tatárok. Elpusztították a falut, el a várost. Lakóik szétszóródtak s a dúlás után már csak a várost építették újra fel. A falu romokban maradt, utóbb elmállottak a romok is és ma már csak egy nagy rét a hegy tetején s az alatt és a Brétfű felett egy gyümölcsös őrzi nevét.

Most hó borítja a hegyet. Csendes, néma a Lomb. De ilyen akkor is, mikor a cseresznye fehér, az őszibarack lazacszín virága lepi el testét s ilyen nyár derekán is. Valami leírhatatlan mélabú burkolia mindig árnyas útjait, mintha elmúlt századok felke, az ott telt életek lelke volna rögeihez növe.

Mondják, hogy zivataros éjeken, mikor harsogva zúg a keleti szél, ólmos fellegeket űzve maga előtt

A piaristák refektórium.

az elborult égbolton, mondják, ilyenkor négylovas hintó vágtat tüskön-bokron keresztül vad rohanásban a Királyhágó felé. Gyászruhás asszony áll a hintóban, kis gyermeket szorítva kebeléhez, görcsös öleléssel. A gyermek befúrja arcát a ruha ráncaiba, az asszony pedig riadt pillantással kémlel visszafelé. Vájjon mit nézhet? Az otthon lángjait-e? Vagy a kedvesei menekülését testével fedező kedvest várja-e, idézi-e kínos szorongással? Vagy pedig csak ismeretlen, bizonytalan veszedelmet érez?

Ki tudná azt megmondani?!

KEREKERDŐ.

Ott volt a Lomb tetején, Asszupatak felé. A Nagy-utcáról, a Főtérről is lehetett látni körbeforduló vonalait. A temetőből, a Házsongárdból pedig egészen tisztán ki lehetett venni, hogy csakugyan kerek az a tölgyerdő ott fenn a hegytetőn. Milyen hívogatóan integetett onnan az ég alól, a nagy messzeségből. Csodákat, rejtelmeket véltünk benne. Hogy ez az a nevezetes Kerekerdő, amelyben a violához hasonlatos barna kislányt várja a vigasztalója. Gondoltuk, felmegyünk a hegyoldalra, szép csendesesen, lábujjhegyen belopózunk az erdőbe és mogyoróbokrok útján, sűrű lombok alól várjuk, lessük, amíg odajön a Kerekerdőt járó hűséges legényhez a szép barna kislány. Azonkívül megláthatjuk az alólfekvő várost s főképen azt az ismeretlen titokzatos világot, ami ott van túl a hegyeken, túl a Kerekerdőn.

A nagyok nem akartak kivinni. Messze van, nehéz út, nem érdemes oda menni. Ó, mennyire bántuk, hogy kicsinyek vagyunk. Különösen, mikor nagy elszántsággal mégis nekieredve a végtelen útnak már a Brétfű elejéről vissza kellett fordulnunk, elfáradva, elcsüggedve, nehéz szívvel, elomlott reménnyel. És ezután már csak a völgyből küldöztünk feléje vágyakozó, szorongó pillantásokat. Az erdő pedig megismert, megértett és – ó, jól láttuk – várt.

Később azután, évek múltán, inkább részvétekből, mint kíváncsiságból felkerekedtünk a Kerekerdőbe, vidám, zajos ifjú társaság, amely előtt nincs fáradtság, nincs akadály. Már nem vártunk sokat tőle. Tudtuk, hogy a barna kislány nem lakhatik benne, s ha van,

aki járja az erdőt, bizony nem érette járja, hanem kényszerű kötelességből. Tudtuk azt is, hogy rejtelsei, titkai nem lehetnek. Mégis felmentünk, – bizonyára az a régi, gyermeki vágy hajtott – hátha találunk ott valamit.

Nem találtunk semmit, csak egy kis kerek folt-erdőt, öreg, mohos cserfákkal, száraz, repedezett, kiasszott talajjal. Alatta a város, az ismerős város, ismerős házaival. Mögötte az ismerétjén, titokzatos világ helyén sivár, kopasz hegytető. Ó, milyen szomorú volt! A fák, az ismerős öreg fák, csendesen ingatták lombjukat: úgy-e, úgy-e, milyen keserves a kiábrándulás. Mi pedig nagyon elcsendesedtünk. Istennem! Hátha életünk is, amelynek annyi reménnyel, annyi várakozással indultunk neki, hátha életünk is ilyen végre jut?

Azóta eltűnt a Kerekerdő. Kivágták. Helye már beolvadt a hegytető pusztaságába.

De ifjú életek elindulnak a küzdelemnek újra és újra. És majd csak célhoz jutnak valaha. Becsületes, megnyugtató célhoz. Aminőt a becsületes küzdelem megérdemel.

POSTABEREK.

A város alsó végétől negyedóránira, a Szamos túlsó partján van. Baloldalán a Szentgyörgy-hegy húzódik, alján hóstáti gazdák nagyszerűen gondozott veteményes kertjeivel. Ezeket a kerteket szegték be délfelől a Postaberek hatalmas nyárfái. Öreg, vastagtörzsű nyárfák szabálytalan sora jelezte a berek északi határát. Déli határa a Szamos. Itt már benne van a Nádas, a kajántói patak s visszaszaladtak medrébe a Malomárokba szökött vizei is. Folyása gyors, de mégis lassúbb, mint a város fölött. Ezért medre is keskenyebb, de mélyebb; itt-ott burjánzó örvényt alkot.

Vize szennyes. Már nem az a kristálytisza havasi víz, mint a város fölött. Beszennyezte a város, beleöntve, belevezetve minden piszkál. Talán azért is siet még mindig, hogy megszabaduljon ettől a szennytől. A berekben hatalmas sövényű gát akasztja meg a folyót. Felduzzasztja vizét a szamosfalvi malom árkába. A gát fölött örvénylő mély víz a part alá benyúló üregekkel. Itt s a gát alatt vidrák tanúznak. Csendes, őszi estéken gyakran lehet hallani éles füttyülésüket, amely túlhaladja a szamosfalvi gátról porozva leomló víz állandó zúgását.

A berekben hatalmas nyárfák, a vízparton fűzek. És sötétzöld, finom fű mindenütt. Régen vidám majálisokat is tartottak itten. Ma már ritkán látogatott kirándulóhely. Messze van s az útja egyhangú és poros. Inkább kegyeletes szokásból ha meglátogatja valaki.

Rendesen csak a szorgalmas kertészeknek ad

déli pihenőt selymes füve s ritkás árnyéka. Na meg halászok látogatják sűrűn. A gát alatti mélységekben, a gát feletti duzzadt víz örvényeiben, a part szamosfalvi sövényfonásos oldala alatt hatalmas süllők, kilós márnák tanyáznak, olykor menyhal is akad, a halászoknak ritka zsákmány.

Messze van, igaz. Útja egyhangú és poros. De azért mégis jó kimenni oda. Olyan elhagyott, olyan megnyugtató s a gát vizének örölvjs zúgásával olyan csendes. Beülsz egy behajló fűzfa tövére, nézed a víz folyását, örvényei forgásának folyton változó képét és hallgatod a gát folytonos zúgását, amit megerősít olykor a nyárfák lombjának keresztül futó, széltől keltett susogása.

Hallgatod hosszan, alig gondolkozva. Hallgatod és csudálatos megnyugvás békéje ül a lelkedbe.

MONOSTORI ERDŐ.

Indulj el a Külmonosfor-utcában Monostor felé, egész a Kálváriáig. Ott fordulj balra, menj végig a Kalányos-utca két sor cigányputrija közt, aprópénzért cigánykereket hányó meztelen apró purdék kunyoráló csapatja közt, s azontúl, gyeppelel benőtt oldalú, mély vízmosás szélén mindig előre, mindig felfelé, amíg kiérsz az előtted sötétlő erdőbe. Ez a Monostori erdő. A híres, nevezetes Monostori erdő.

Régebben nem kellett kimenni a Kálváriáig. Már a falu közepén, a kovács-műhely mellett, be lehetett fordulni, s pár lépés után pipacsos, buzavirágos vetésben rézsutason lehetett menni az árokig. Azóta azonban beépültek a szántóföldek. Oly messze kellene felmenned az utón, hogy átvághass, hogy semmi időt nem nyersz vele. Legfeljebb kevesebb érdekes néprajzi adatot gyűjthetsz, ha erre méssz.

Bármerre is menj azonban, az első, amivel találkozol az erdő szélén, a Monostori erdő vénséges bükkfája. Hatalmas, magános bükkfa az erdőszélen, mindenben elütő az erdőtől, ahol gyertyánfák, tölgyek fiatal hajtása sorakozik mögötte. Nyilván jelül, jegyül ültették hajdanán ezt a messzebből való idegent. Tanújául és megőrzőjéül az erdő emlékeinek.

Ó, mennyi drága, kedves emléket őriz ez az erdő. Hajdani kedves élete drága emlékeit. Mindjárt, ahogy beérték az erdőbe, menjetek az öreg bükkfa mellett járó ösvényen, akár a vízmosást követő gyepes hajlás mesék fajait felidéző ligeten át, nagy kerek szabad térségre fogtok érni. Dúsfüvű kaszáló az most; hajdan multságok helye, itt tartották az

erdélyszerte híres majálisokat. Hatalmas tölgyek, izmos gyertyánok környezték a tánchelyet. Közöttük egy napi életre szánt lombosátrakban pihent meg a fiatalság merész felfedező utak kalandjai után, míg az öregek a lombok árnyán felállított X-lábú asztalok mellett dicsérték az elmúlt időket, örültek a jelenvalónak s félték az eljövendőt. Mikor azután a

Majláth-kút.

nap Gyalu felé és a nagy fák árnyéka csaknem egészen befedte a tánchelyet, öreg Salamon János hegedűjén megzendült a nóta s erre megindult a tánc. Emlékeztek-e még, kolozsvári asszonyok – ma már bizony nagymamák, vagy ha ma nem, hát holnap azok – emlékeztek-e még ezekre a szép napokra, e szép napok estéire, mikor fáradtan, de első majálisotok sikerétől boldogan sétáltatok haza a nyárelői sötétkék mennybolt alatt valakinek a karján?

Bizony, másképen folyt le az élet, mint ahogy gyermek-lelketek ezt akkor elképzelté, de azért még is drága nektek ez az emlék. Ez talán első komoly emléketek. És ezért megőrzitek. Amint megőrzi emlékeit az erdő alján a töredezett, magános bükkfa is. Rég ideje, hogy körülötte kivágták a szálas erdőt. A csonka törzsek nyomán feltörő fiatal erdő előtt talán idegen. De ő ismeri őket s tudja sorsukat. Talán tudja a saját magáét is, hiszen olyan öreg, olyan bölcs. Mégis híven megőrzi a körülötte lefolyt ártatlan örömök emlékét.

Nézzétek, hogyan ingának görcsös ágai a visszaemlékezés örömétől!

Vagy talán a majdani felújulás előre megérezett öröme rezgeti lelkét? ...

A BÜKK.

Ha a Fellegváról nézed, egyenletes, sötétzöld kárpit, amely elzárja a kilátást délnyugat felé. Úgy hív, úgy vonz ez a megnyugtató biztató zöld tenger, hogy nem bírsz ellenállani. Elindulsz feléje. Amint méssz, folyton fogy, folyton apad a zöld fal. A városból vékony sávját, ha látod. Mikor pedig felkerülsz a feleki oldalra, akár az országút felől, akár a Házsongárdon át, akár a Hegy völgy-utcán, egészen eltűnik. De tudod az irányt és méssz lankadatlan. És mikor felérsz a Házsongárd tetejére, újra kitarul előtted a Bükk. Már nem sima, egyenletes kárpit. Hegykvölgyek megszaggatott szövevénye, erdővel borítva. Zöldje sem egyenletes már. Tarkázva van a zöld minden árnyalatával. Itt egy szürkészöld folt; erdei nyár, erdei fűz festi bele a tájba. Amott a tölgyek halványabb zöldje. Kiterjedt haragos zöld részlet: ott gyertyános van. És más más színnel tarkítják a képet a bokrok; a vadkörte fényes, kemény levele, a zörgő mogyoró sárgászöld, a galagonya vörösbe játszó, a mogyoró meleg zöld lombja.

Valamennyi fölött azonban uralkodik a bükk ragyogó mély zöldje. De, hogy ezt megtaláld, messze kell menned, mert a bükk szilaj, vad fa. Nem szereti, elkerüli az embert. De rátalálsz, ha igyekszel. Ne menj utón, ne menj járt ösvényen. Vágj neki szabadon, merészen az erdőnek, bármerre. Hatolj át árkon-bokron, hegyen-völgyön. Így ismerheted meg igazán, így tárja fel előtted minden szépségét. Csodálatosan gazdag növényvilágát. Ember szeme elől bújó dalosmadarait. Ha elér az alkonyat, megleshe-

ted a patakpartra óvatosan lelopakodó őzbakot, s harszál az éj, hallhatod a nyulat űző róka undok üvöltését.

És amint méssz, határozott cél nélkül, isteni szabadságban, egyszer csak, ahol nem is várnád, meglepetésszerűen eléd tárul a Bükk.

Fehér törzsek templom-oszlopain méltóságos boltozat, ünnepélyes hajlású, éghez emelő, de a földet is átölelő. Igazi áhítatnak helye. És csend. Nem a félelem fuldokló csendje, nem a Maeterlinck les-

Erdőrészlet a Bükketőről.

kelődő csendje. Hanem az igaz, a szabad Természet soha le nem igazható ünneplő, ujjongó, diadalmas csendje, amelynek része a patak zúgása, a lombok susogása, a madarak zenéje, mindez a csendbe olvadó teljes harmónia.

Hát ide menj, itt pihenj meg nagy békebontó, harmóniák szétzavarója: ember. Itt magadba szállhatsz, ha képes vagy rá, és megértheted, hogy az élet: szabadság s a szabadság: harmónia. Lehet, zivatar ér ott. Meglátod, hogyan támad rá szélvész, felhő, villám a Bükkre. Fogsz látni lehasított ágakat, kicsavart fákat, elszaggatott partokat és úgy gondolod, elérkezett a romlás, a pusztulás, az utolsó ítélet napja.

De a vihar csak elvonul majd, el az ár. Eláll
a szélvész s kiderül az ég.

Akkor megláthatod, hogy lehasított ágakon,
kicsavart fákon, elszaggatott partokon túl diadalmas-
kodott a Bükk s megtépett lombjai büszkén dalolják
a győzelem ünnepi énekét.

PLECSKA.

Ha a Monostori erdőn át felmész a hegytetőre, egy keskeny völgyet láatsz magad előtt. Ez a Plecska. Egyik oldala, az innenső, a meredek, kopasz oldal, kanyargós utakkal, mély vízmosásokkal, melyek ágyát mészkőtörmelék üli. Legelő juhnyáját is láthatsz rajta, amint a silány fű között ide-oda megy a magaverte keskeny ösvényeken. A völgy alján a Szent János-pataka bandukol mélyre vájt partjai között kígyózó meander-vonalban s ott áll a hajdani katonai lövőtér központi épülete, előtte szabályos távolságban a masszív golyófogó sáncok s azokon túl a keleti hegyoldal egy erős előretörése, amely úgyszólván légmentesen zárja el a Plecska-völgyét a Szent János-völgyétől. A szemközt levő meredek hegyoldal már az aljától kezdve erdőtől bontott, tetején pedig hatalmas szálerdő, nagyobbára tölgyes. Százados fái bogos, bütykös ágaikat zordon dacossággal szegezik szembe széllel, viharral.

Csendes, elhagyatott most ez a völgy. Pásztorgyermekéken, gombát, szárazgalyakat gyűjtő monostori asszonyokon kívül vasárnapi kirándulók, ha járnak rajta át a Szent János-kútjához igyekezve. Rendesen azonban csend van ott és nyugalom.

Vidám, zajos élet folyt pedig itt hajdan. Daloló katonák vonultak az erdőn keresztül, a meredek oldalon le a lövőterre és egész napon át hangzott a puska. Voltak lövőversenyek is és olyankor szólott a banda s hangos éljenzés hallszott a sikerült lövésekre és üdvözölte a győztest.

Június vége felé azután jöttek a diákok is – inkább az apraja – eprészni. A völgy nyugati oldala, ahol most sűrű, szinte átjárhatatlan ciher van – régen irtás volt, tele erdei eperrel. Hát természetes, hogy a mindent kikutató diákság ezt is kitudta s eperérés idején, mikor az egész hegyoldal szinte lángolt a finom zamatú érett gyümölcstől, rajokban lepte el a hegyet. Odamentében, a Monostori erdőben, erdei

Kilátó torony az Árpád-csúcson.

fűzfa lerántott héjából kökénybokor tuskéjével tűzött össze kászut s ebbe szedte a prédát, gyűjtés közben is jóllakva, este pedig víg dalolással haladva hazafelé, gyönyörű virágcsokrokkal is megrakodva.

Ma már a lövőtér elhagyott. Az eper más irtásokon terem, ahova a mai diáksereg csak úgy eljár utána, mint a hajdani, hogy eperrel, virággal megrakodva, vidám dallal keltse életre a völgyek mélyén,

erdők ölén rejtőző visszhangot. Sűrű bozót a Plecska nyugati oldala s csak pásztorgyermekek, gombát, szárazgalyat szedegető monostori asszonyok halad'nak át a völgyön, na meg vasárnapi kirándulók csapatjai, akik a Szent János kútjához igyekeznek.

De majd erdő lesz a bozótból, az erdőből irtás. Akkor újra idevándorol majd az illatos erdei eper s megtelik újra a csendes völgy diáksereggel, dallal, vidámsággal.

BÁCSTOROK.

A kora tavaszi kirándulások első célja. Kivált kis diákok indulnak neki az odavezető útnak, hogy évről-évre újra felfedezzék ezt a mély, szűk völgyet s megrakodjanak benne mindenféle gyengéd tavaszi virággal s az elhagyott kőbánya omladékai közül kiturkált csigakövéletekkel.

Rendes útja a hójai erdő alján vezet rövidebb pihenésekkel az erdőszéli vén, borzas vadkörtefáknál. Ezek tövénél meg kell bolygatni a tavalyi lombot. Puhára érett, jégbehűtött vackort lehet közte találni és milyen finom gyümölcs az ilyenkor. Hosszabb pihenést az isztina forrásánál tartanak, az isztina hagyományos híru vad kutyáitól való rettegés által zavart élvezettel szürcsölve – természetesen hasmánt fekvé – a forrás fogvacogtató vizét. Innen aztán még csak egy iramodás s itt a Bácsstorok minden szépségével, minden rejtelmével.

De lehet odamenni másfelől is, sokkal hosszabb úton. Végig a Hója élén, elhaladva a Kányafő mögött a Hajtásvölgy gerincéig s innen az erdőn át le. Ez az út csendes, elhagyott, nagyobbára erdőszélen vagy erdő között vezet s minduntalan kilátást enged a Bükk, a Leányvár, a Havas panorámájára.

Csendesen haladsz a napsugaras levegőben, figyelve a madarak ujjongó énekét, az aszú fű közül feltörő üde, élénkzöld, friss fűszálakat s lassanként megmámorosodsz a tavasz mindenfelől előtörő ifjú erejétől s kábult fővel ereszkedsz le a még lombtalan erdőn a völgybe. A nyugvó nap ezüst sugarai széles sávokban omlanak be az erdőbe, megvilágítva

a gyertyánfák fehér foltokkal mintázott szürke törzsét s vidámságot öntve a vén tölgyek durva derekára. Az ágak hegye enyhezöld színben úszik, pedig a rügyek alig, hogy kissé duzzadtak. A tavalyi levelektől még barna talajt virágok ezrei tarkázzák. Itt pompázik díszes levelei között a piros szín minden változatában a mi erdeink ciklámenje, a kakasmandikó ezer, tízezer számra. Amott a májfü gyöngéd virága vet halványkék foltot a földre. Virágzik máratüdőfű is és egy rejtettebb vágás északos oldalán ott csilíngel a gyöngyvirág. Élettől, örömtől, illattól ittas dongók libbennek virágról-virágra, folytonos mély döngessel s nyíltabb helyeken ingadozó repüléssel leng át egy-egy korai pillangó.

Elgondolkozva haladsz a széles árok partján lejjebb, mind lejjebb. Visszaidézed gyermekkori benyomásaidat erről a tájról s elszomorodsz, talán kissé el is csüggedsz attól a nagy csendtől, ami megüli az erdőt. Eszedbe jut a magad, a magatok víg lár-mája, amely felverte akkor – ó, sok éve már! – a tájat s életre hívta a visszhangokat. Azt gondolod: már nincsenek gyermekek, már nincs élet, már nincs jövődő.

De egyszerre, amint elhagyod a hegy egy hajlását, vidám dal, vidám magyar dal hangját hozza füledbe a szél:

„... Lerázzák a meggyet,
Te meg, babám, szedjed ...”

Vidám gyermekhangok viszik a nótát. Az anyalkútnál ülnek bizonyára a gyermekek, uzsonnálva s készülődve a hazamenetelre.

Megnyugszol s elfordulsz az isztina felé. Mikor kiérsz az erdőből, Aszúpatakkal szemben már sarkadban van a jókedvű csapat. Harminc gyermek, fiuk-lányok vegyest, megrakodva virággal, csigákkal. És most is szól a nóta, a víg magyar nóta rendületlenül...

LEÁNYVÁR.

A Szamos völgyében, Szászfenestől délre, közvetlenül a falu alatt a völgy hosszában húzódik egy sűrű erdővel borított hegy, két magasabb s egy alacsony kúppal, melyeket enyhe hajlású nyereg köt össze. A túlsó oldalon fekvő hegyekről, a Hójából, a Kányafőről gyönyörű látványt nyújt, különösen nyáron, amikor sötétzöld lombruhája megnyugtat s megbékít a szomszédos kopasz hegyek fakó sivárságáért. Ez a leányvári hegy. Kolozsvár felé eső csúcsán van romja annak a várnak, melytől nevét vette.

A hegy lábától bármelyik utón indulsz, bizonyosan odajutsz s onnan alig tart 10 percig az út, már a tetőn vagy s az árnyas, hűvös erdei út teljesen megvigasztal azért a sok porért, amit addigjuttodban nyelned kellett. A tetőn azután megkapod a romokat, azaz hogy azt a pár követ, ami a várból még megvan. A hegycsúcs északi oldalán, sűrű csalit között, a vár lábának van még egy kis darabja, mészkövekből durván összerakott faldarab s ennek alján egy sötét, pincyszerű mély üreg, nyaranta szúnyogok ezreivel benépesítve. A tetőn már semmi nyoma a várnak, de a hegy kopasz déli oldalán mélyen benyúló keskeny folyosó oly alacsony, hogy csak négykézláb lehet járni benne. Denevérek tanyáznak itt s nesztelen repüléssel menekülnek a betolakodó vándorok elől.

A várkertnek is maradt még nyoma. Kényszeredéit szilvafák a tetőn, hitvány gyümölcsessel s lent, a hegy déli oldalának alján, elvadult körtefák, szá-

zadok előtt élt nemes Ósök csenevész maradéka.

A vár környékén mindenütt mély gödrök. Kincsre éhes kutatók hiábavaló munkájának emléke.

A várról természetesen van legenda, nem is egy.

Az egyik drámai hangulatú. Hatalmas, gőgös uraké volt a vár. Gőgös uraké, akik durván, kegyetlenül bántak a néppel. Az utolsó várúr – gőgösebb, erőszakosabb minden elődjénél – meghallotta, hogy a faluban, a jobbáglányok között van egy, aki szépségre tútesz messzeföldek minden leányán. Felrendelte a leányt a várba robotmunkára és ... emésztő szenvedély fogta el iránta. Hívogatta, kérte; ígért neki mindent, hogy legyen az övé, de a lány elutasította. „Van nekem – monda – hűséges jegyese, azé leszek.” Azután fenyegetőzött az úr, próbált a lány apjával alkudni – mindhiába. Végre egy este fegyveres zsoldosokkal ragadta el s nyergén maga előtt keresztülfektetve vitte fel a várba örökös rab-ságba, örök gyalázatba.

Ellene szólani, ellene tenni még senki nem mert, de érezték, hogy ezzel betelt a mérték. A leány jegyese folyton izgatta, bátorította a népet s végre sikerült reábírnia, hogy minden keserűségének, súlyos leigázásának megbosszulására megrohanja a várat. Nehéz küzdelemmel elfoglalták s nem maradt a várból kő-kövön, de élő lélek sem; elpusztult a várúr, el minden, szolgálja, minden harcosa. És elpusztult a leány is. Úgy érezte, hogy gyalázatával soha többé emberek elé nem léphet s azért, mikor a győztes falusi had benyomult a várba, levetette magát a bástyáról. Azért hívják a várat Leányvárnak.

A másik legenda is szerelmes történet, de sokkal enyhébb.

Hatalmas, nagy családnak egyetlen maradéka, egy gyönyörű kisasszony volt a vár utolsó ura. A király fiúsította ugyan, de azért csak leány maradt és Leányvár lett utána a vár neve is. A Szamos túlsó partján, a szembefekvő hegytetőn, szintén volt egy várkastély. Ma már csak híre van meg, nyoma

semmi. Ennek az ura, fiatal, hős dalia, vitézi tornán elvesztette s meg is találta szívét a Leányvár úrnőjénél, így egy kézbe került a két vár s az egyik feleslegessé vált. Pusztulás, romlás lett a sorsa.

Ma már csak pár köve van meg s a hajdani várkert fáinak leromlott unokái. De azért jó ide ki-

Patakészlet az Árpád-csúcsnál.

jönni. Az erdő olyan szép, a tetőről a havasok felé a kilátás olyan megnyugtató.

És megnyugtató az az érzés is, amit a romok keltenek. Hogy, íme, ha itt el is múlt, máshol, városokban, falvakban, mindenütt lobogó erővel lüktet és él a magyar élet.

PATAKOK.

Ha azt gondolod, hogy a kolozsvári vidéken csak a Szamos és a Nádas az élő vizek, hát nagyon csalódsz, mert egész sereg apró patak bujkál a Hézsongárd és főként a Bükk mély völgyeiben. Sokszor sűrű bokrok közt, kimosva azok gyökerei közül a hordalékos, iszapos földet, sokszor virággal telt dús rétek között, öles mélységet fúrva a vastag, sárga, agyagos talajban.

Legközelebb van közülök a házsongárdi Cigánypatak. Ezt azonban már alig ismeri valaki, pedig a város szívéen megy keresztül, a Majális- és Felsőszén-utcák, lejjebb pedig a Paris- és London-utcák határán. De medre legnagyobbrészt be van boltozva s óriási felhőszakadás kell ahhoz, hogy felduzzassza és a házsongárdi kertekben szétterítse vizét. Különben hol vékony érben, hol vastag, mélyen benyomuló szennyes sugárban ömlik be a Patak-utca végén a Malom-árokba. Ez tulajdonképen nem is patak már, hanem piszkos kloáka.

Van még egy másik Cigánypatak is. Ennek vize a papok rétje felett, a Bükk lábának hajlásaiból szűrődik össze, mély medrű, szűkvizű csermelyekből. Itt-ott, ahol a rét szintjéhez felérne, folyása elcsendesedik és vize messzire beáztatja a part környékének omlós talaját, emberderéknyire növesztve fel a régmúlt idők fantasztikus óriás-fáit utánzó csikófürengeteget. Ez a patak Monostorra fut be, átszeli a gazdasági akadémia kertjét s a régi vámnál átbújva, a Monostori-út alatt, a sörháznál szakad be a Malom-árokba.

Nyugat felé a Szent János-pataka van legtávolabb. Ez már a Bükk mélyeiből ered. Hatalmas bükkfákkal árnyazott sziklás mederben csörgeti tiszta vizét, a Plecskavölgyben kijön a napfényre, hogy aztán a völgy alján a Gorbó-patakba érve, a Zöldsapka mellett a Szamosba szaladjon.

Legmesszebb keletre a Békás-patak van. Ez a feleki oldalból fakadó patak itt-ott mocsárrá szélesülve átszeli a Békás gyümölcsöseit és áthaladva a város keleti részén, ugyancsak a Malom-árokba omlik.

Békáspataki zúgó.

Mindezek a patakok a délre fekvő hegyek zugai-
ból törnek előre és pár órai út után el is végzik
pályafutásukat. Vizük alig van, medrük mégis mély
és rendes időkben is kedves látvány a füvek, a szik-
lák, a gyökerek, a kövek közt lesiető apró hullámok
változatos játéka. Mikor pedig zivatar van, a hegyek
oldalain lefutó víz perc alatt színültig megtölti a mély
medreket, kitépve az alámosott gyökerű fákat s
összetörve azokat a mélyén görgetett kövekkel. Mikor
aztán a víz lefut, a meder alsó folyása tele van nagy,
gömbölyűre koptatott homokkögolyókkal. Ezeket

régebben behordták a városba, utcák sarkára, kapuk sarkára rakták kerékvetőkül. Egy ilyen köről prédikált hajdan Dávid Ferenc kolozsvári plébános is a kolozsvári híveknek, áttérítve őket az unitárius hitre. Ez az a kő, amely legtöbbre vitte a feleki oldal legörgetett köveiből. Örök tanúja nagyidőknek.

Ugyan a többi is – ott a hegy mélyén és a patakok medrében – nagy időket hirdet. A természet mindent elsodró, mindent kiegyenlítő erőinek dicsőségét.

NYÁRFÁK.

Mindenütt ott vannak, ahol víz van. A Szamos partján, a Nádas völgyében, a feleki oldal tocsogói-nál. Mindenütt ott állnak a nagy, hatalmas, terebély-nyárfák, öles kerületű, bütykös-bibircsós törzsükkel,

Nyárfák.

minden szellőmozgásra meglendülő lombkoronájukkal. Ott állnak százados fejükkal örül a Táborhely alatt, katonás sorban a Sétatér útjain, mint menetelő csapat; előretolt hadállásként a vasúti híd alatt levő berekben s biztosító csapatul az oldalakon a Nádas völgyében.

Hajdan – nem is olyan régen – a Postaberekben is volt egy csapatuk. Talán a legvénebb,

legszebb, leghatalmasabb fákból. Ritkás lombjuk alján dúsan tenyészett a berek füves, virágos rétje s könnyen lendülő levelek zizegését, zúgását állandó basszusként kísérte a szamosfalvi gáton leomló víz tompa zajgása. De aztán ezeket a nyárfákat kivágták, a nyugati szél hiába libben, nem állja útját a nyárfák lombja, hiába keressz aligszürke árnyékot már a berekben, berek sincs már s a gáton leomló Szamos tompa zajgása testvértelenül zúg napközben és az éjszakában.

Máshol azonban mindenütt állanak a nyárfák. Elfogják és zengő susogással átszűrnek ritkás lombjuk között a szellőt, átszűrnek és fényfoltokkal tarkított halovány árnyként vetik a fűre a nap ragyogó sugarait, átszűrnek és szitaporként vetik alá a záporok vizét. És adnak védelmet nyájnak, pásztornak egyaránt, tikkasztó melegben enyhe pihenőt a föld elcsigázott munkásának, fáradt vándorának és felséges sátorként fedezik a városnak egy-egy gondot, bánatot, fáradtságot felejtető, megnyugtató napra alájuk telepedett népét.

Azt mondják: haszontalan fa a nyárfa.

De hát lehet haszontalan, ami szép, ami hatalmas, ami erős!? Ami véd, oltalmaz, megnyugtató? Véd, oltalmaz, megnyugtató olyan helyeken, ahol más fa meg se teremne.

És lehet-e haszontalan, ami századokon át él, apró pehelyből, ringó törékeny ágból fejlődve nagy, hatalmas terebélyfává, öles kerülettel, bütykös, bibircsós törzssel, tanújaként múlt időknek, biztató például fiataloknak, hogy íme, küzdés, szenvedés, viharok közepette is lehet erőssé, hatalmassá nőni. Hogy csak úgy lehet oly erőssé, oly hatalmassá nőni, hogy szembezállhassunk küzdéssel, szenvedéssel, viharral, magunkat védve mások oltalmául, mások megnyugtatójává, mások gyönyörűségéül.

FENYVEK.

A Kálváriától egy széles, csinált út vezet a Plecskavölgybe, a katonai lövőtérhez. A katonák csinálták a régi eredéi mély út helyén, hogy rendszeren, nyíltan, szabadon vonulhassanak gyakorlatra és gyakorlatról haza.

Ez az út, hegyrehaladtában, két részre osztja a Monostori erdőt. Keletre a város felé már elég magas, szálas erdő van. Pár évtized múltán tarolásra érett. Nyugatra sűrű bozót. Nemrég levágott törzsek gyors felsarjadzása. Még alacsony, de sűrű, szétterjedő. Beborítja az egész hegyet, úgy, hogy távolról zöld rétnek látszik. Itt ezek között a bokrok között vannak a fenyvek. Távolról csokornak, valamivel közelebről legyezőnek látszó facsoport, a legenyhébb szellő legkisebb lendülésére hajlongva, bókolva megmozduló. Intenek, kacérkodnak, hívogatnak, nézd őket bárhonnans a vége az, hogy ellentállni nem bírva, elindulsz feléjük hegyen-völgyön, tuskön-bokron át.

Amint közeledsz, egyszer csak elfedi őket a hegy hajlása, el a Monostori-erdő szálfái. Itt-ott azonban a fák egy-egy nyilasán keresztül eléd vilálan sötétlombú csúcsuk és mutatja az irányt, jelzi a célt. Mikor aztán kibontakozol az erdő öleléséből, egyszerre közvetlen közeledben megpillantod a fenyveket.

Nem csokor, nem legyező az. Százados, büszke, sudár törzsű fenyvek három csoportja, hét-nyolc fenyőből álló, pompázik előtted. Szabályos, súlyos ingásuk mintha üdvözölne, lombjuk zúgása mintha köszöntene.

Olyan rejtelmes, olyan titokzatos ez a köszöntés. Mintha érezné, mintha tudná ez a büszke fa, hogy az ő élete virágzó férfi élet volt már akkor, mikor a tied még tudatlan gyermeki élet volt, és erőteljes, kemény élet lesz akkor is, mikor te s még az utánad jövő nemzedékek is már új, olyan emberi életnek adtak helyet, amely mint messze múlt alig pislákoló fényére emlékeznek vissza reátok.

Van egy pár csonka törzs is közöttük. Vihar ereje, emberi gonoszság tépte le, rontotta le fejük ékes lombkoronáját. Van olyan is, melyet tőből döntött le az emberi gonoszság. De fennáll a többi büszkén, rendületlenül és tudja, hogy amint életében erősebb, bukásában is hatalmasabb az őt elejtő embernél. És tudja azt is, hogyha innen kipusztul is, – vannak hegyek, egymást szeszélyes hajtásokban sűrűn követők, ahol rengetege él testvéreinek, képes fajtája fenntartására és pótlására is.

Ki tudja: ki, ki tudja: mikor, ki tudja: miért ültette a fenyveket ide, a Monostori-erdő enyhe hajlású oldalára? Ki tudja: mióta játszanak szellővel, küzdenek viharral folyton nőve, gyarapodva és erősödve eközben és figyelve, bírálva az alattuk folyó emberi életet.

És folytonosan beszélgetnek. Halkan, ha a szellő bujkál lombjaik között. Zúgva, harsogva, ha vihar tördeli ágaikat.

Beszédüket mintha megértenéd:

Küzdes, erős, végeszakadatlan küzdelem az élet. De megáll benne, szembeszáll vele, aki igaz, aki erős. Lehet, megsérül, súlyosan, talán halálra. De halála dicsőséges lesz, fenséges tanító példa minden időkre. És vigasztalása nyugodt öntudatán felül annak bizonyossága, hogy van, aki helyébe lépjen, akár becsületes, nyílt küzdelem ölte meg, akár gonosz fejsze orvtámadása.

Ha pedig diadalmaskodik, diadala nemcsak az övé. Minden igazé.

HAVAS.

A nyugati szemhatárt zárja le a havas éles vonala. Alacsonyabb előhegyek mögül, a Szamos völgyéből, emelkedik ki erős felkanyarodással, majd egy félkört írva le megint feljebb száll s berajzolja az ég kékjébe a hármashegy jellemző képét s ennek balcsúcsáról kissé lebukva, csaknem még egy emelkedés után egyenes vonalban halad délfelé s itt hirtelen töréssel zuhan le az Aranyos völgyébe.

Vágyakozol feléje, hogy végighaladj ormán, elrejtőzz mély völgyeibe, felfrissülj rohanó patakjai kristály vizétől s tele tüdővel szívd fenyvesrengetegeknek illatoktól terhes levegőjét. Vágyakozol feléje, mert falnak érzed, börtön rideg falának, s akarod látni csúcsairól a tér, a szabad pusztá végtelenségét s az akadálytalan kilátás megnyíltan érezni béklyóid lehulltát.

És elméssz, elindulsz a gyönyörű, az irigy havas felé. Amint közeledsz, megbomlik egyenes vonala, különállók lesznek a hegyek, a csúcsok. Egyik jobbra lép, a másik hátul marad s ha felérsz a tetőre, újra egységbe sorakozik, hogy újra felbomoljon, mikor közéje érsz. S így tart ez folyton tovább, napokon keresztül. Mindig előtted áll az új alakú hegyfal. Szép, bámulatbaejtő, de börtönfal és ezen nem enyhít a táj részleteinek tündérszépsége sem.

Visszajössz, kedvtelenül, de mégis megnyugodva, talán kielégülten is, és íme, a hegyek újra sorakoznak, az összevisszaság eltűnik, egyenes falak képződnek s mikor hazaérve visszatekintesz, újra a régi egységes, nagyvonalú kép áll előtted. Hogy

már ismered, közönyösnek érzed magad iránta. Nem törödsz vele. Azt hiszed, sikerült leráznod vonzó erejét. Már nem vágyakozol utána. Nem is fogsz soha, hiszen ismered csalfaságát.

Pedig csalódsz A havas újra vonzani kezd és újra vágyakozol utána. Nyár derekán hirtelen hűvös szél borzongat meg. A havas simogatása az. Aprószemű, sűrű eső permetel reád. A havas siratja hűtlenségedet. Nagy, fehér, gomolygó köd fog körül. A havas küldött felhőfogatot utánad, hogy magához ragadjon. És minden órán, minden percen érzed hívását, hallod kérését, amíg egyszer, nem bírva többé ellenállani, újra elméssz hegyei közé, hogy végig haladj ormán, elrejtőzz mély völgyeibe, fel-frissülj zuhogó patakainak kristályvizétől s tele tüdővel szívd fenyveseinek illatoktól terhes levegőjét.

Most már nem kívánsz tőle egyebet, mint amit nyújtani tud. S bár lelked mélyén ott szunnyad a vágy a szabad puszta végtelensége után, hálával tekintesz a szemhatárt lezáró vonalára, mikor fel-üdülvé, megnyugodva visszatérsz kebeléből a városba, mely fölött hármás hegycsúcsa áll örök őrséget.

TEMETŐ.

A város nemeslevele. Az a föld, amelynek minden röge elődeink hamvával vegyült. Amely a múlt emlékeivel, a lelki és az érzelmi közösség lát-hatatlan, de el nem szakítható szálaival köt ehhez a megszentelt helyhez, ehhez a drága városhoz.

Temető részlet.

Itt folyt az ő életük, elődeink élete, sok nemzedéken át. Itt küzdtek, szenvedtek, bajlódtak s örültek is olykor. Kitartó, soha meg nem szűnt munkájuk eredménye ez a város minden intézményével, minden házával, minden kövével. Ebbe a munkába léptünk be magunk is és ez újra csak ideköt mindannyiunkat a Lagerlöf Zelma láthatatlan, de el nem szakítható szálaival ehhez a megszentelt helyhez, ehhez a drága városhoz. És ide fogja kötni gyer-

mekeinket, ide unokáinkat. Ezt hagyjuk nekik örökségül a múlt hagyományaival együtt, mikor küzdés, szenvedés, bajlódás és vajmi kevés öröm után ki-megyünk mi is oda a Házsongárd mellé, a nyírfák, thuják, szomorúfüzek, sötétlombú kőrisfák, ingó fenyők aljára – pihenni a kolozsvári híres temetőben. Úgy-e érted, miért kedves nekünk ez a temető? Úgy-e érted, miért van, hogy nem borzongás, hanem béke, megnyugvás és bizalom és reménység fog el, mikor átlépünk kapuján? Hiszen mindjárt fogadnak

Temető részlet

szeretettel, bátorító biztatással azok, kik – emberek, mint mi – küzdelmes élet után munkájuk megmaradásáról megbizonyosodva szálltak alá elődeikhez a temető puha agyagölébe.

Hiszen látványnak is szép ez a kolozsvári ősi temető. Ez a meredek hegyoldal, gyönyörű fáival, ezernyi-ezer sírkövével, azokon hősök oroszlánaival, tudósok pálmaágával, költők, művészek babérjaival, a földműves aranykalászával, mindenféle iparos-mesterség jelvényével.

Mindez azonban csak külsőség. Amint külsőség idegennek a sok név, rang, állás, foglalkozás is, amit a kövek hordanak.

Neked azonban és nekem – él minden kő, minden név, él az egész temető. Nem csupán a nagy halottak: püspökök, apátok, tanárok, színészek, hanem az egész temető. Járhatsz akármerre, elfeledett, elhagyott utakon. Hirtelen elődbe lép egy sírkőn olvasott névből egy elfeledett kedves rokon, vagy jó barát. Néha saját nevedet olvasod futó döbbenettel bemohosodott oszlopon. És mindezzel erősebb lesz, elszakíthatatlanabb lesz az a szál, ami ideköt.

Halottak napja előestéjén újra ki fog világosodni a kolozsvári temető. Ezernyi-ezer sírkövön tízezernyi lobogó mécsláng fogja vetni imbolygó sugarát a koszorúk sárga krizantémjaira, fehér rózsáira.

És ezernyi-ezer maradék fogja felkeresni elmúlt elődök sírhalmát, rövid imával, köszönettel, szent fogadással..

Imával boldogságukért, köszönettel érettünk végzett munkájukért. És azzal a szent fogadással, hogy munkájukat, fáradságos, de eredményes munkájukat ugyanazzal az áldozatkészséggel fogjuk végezni mi is, mint végezték ők, akik által ez az ősi temető ennek az ősi városnak igazi nemeslevele.

TARTALOM.

<i>Szöveg:</i>	Lapsz.
Reményik Sándor: Bevezető sorok	3
Szerző előszava	5
Emlékek	7
Régi kolozsvári elnevezések	9
Kövek	17
Falak	20
Utcák	23
Főtér	26
Belváros	29
Hóstát	35
Felsőváros	37
Farkas-utca	39
Majális-utca	42
Sáncoldal	44
Templomok	47
A Szent Mihály-templom	49
A Barátok temploma	52
A piarista templom	55
A Szépek temploma	58
A Szentpéteri templom	60
Kálvária	62
A Farkas-utcai templom	65
A kétágú templom	67
A lutheránus templom	69
Az unitárius templom	72
Szobrok	76
Házak	78
Tanácsház	82
Redut	85
Gubernium	87
Rácsok	89
Iskolák	92
Hidak	96
A Szamospart	99
A Nagygát	101
Zúgok	104

A sétatér	106
A nyári színház	108
A régi sétatér	111
Lövölde	114
Kertek	116
Múzeumkert	119
Papírmalom	122
Hegyek	124
A Fellegvár	126
Házsongárd	128
Hója	130
Kányamál	132
A tetőn	135
Brétfű	138
Szentgyörgy-hegy	140
Lomb	142
Kerekerdő	144
Postaberek	146
Monostori erdő	148
A Bükk	151
Plecska	154
Bácstorok	157
Leányvár	159
Patakok	162
Nyárfák	165
Fényvek	167
Havas	169
Temető	171

Képek:

Fröhlich sikátor	10
Sáncalja	11
Facsaros kémény	12
Monostori vám	13
Kőkép	15
Bethlen bástya	18
Faragott kő 1643-ból	19
A hídkapu külvárosi oldala	20
Fogolyutcai várfal	21
Óvári rész	23
Kismester-utca	25
A Fötér régi képe	26
Kis „lábasház” a Fötéren	27
Mátyás király szülőháza	29
Szappany-utcai bástya	39
Tűzoltótorony	31
Újhelyi ötvösmester háza 1724-ből	32
Kiugró tornácos ház a Fogoly-utcában	33

Hegyvölgy-utca	37
Farkas-utcai régi színház	39
A piarista rendház a Mária szoborral	40
Mátéffy- vagy Urmössy-ház a Majális-utcában	43
Fellegvári oldal a régi nyári színházzal	45
A régi jezsuita rendház és templom Kolozsmonostoron	48
A Szent Mihály-templom	49
A Karolina-tér a barátok templomával és a Státuával	53
A piarista templom	55
A minoriták temploma	59
A Szentpéteri templom	61
Kálvária-kápolna	63
A Farkas-utcai ref. templom	66
A Külmagyar-utcai kétágú ref. templom	68
A lutheránus templom	70
Az unitárius templom	73
Dávid Ferenc köve	74
Szent György szobor	76
Mátyás szobor	77
Bánffy-ház	80
Tanácsház	83
Redut	86
Bánffy-ház ablakrácsa	90
Katholikus gimnázium	92
Református gimnázium	93
Unitárius gimnázium	94
Németek pallója	96
Rákóczi-uti híd	97
Timár-utca	100
Nagytt 102:	
Sétatéri-tó 1(7	
A Farkas-utcai ref. templom szószéke	109
Részlet a piarista rendház udvaráról	112
Mikó-kert	117
Régi múzeum épület	119
Pat ircularom	123
Vizikapu a Fellegvárban	127
Törökvágás	131
Dónát-szobor	133
A főtéri templom sekrestye ajtaja	136
A piaristák refektórium	143
Majláth-kút	149
Erdőrészlet a Bükktetőről	152
Kilátó torony az Árpád-csúcson	155
Patakészlet az Árpád-csúcson	161
Békáspataki űó*ó	163
Nyárfák	165
Temető részlet	171
Temető részlet	172